

Hyvinvoinnin osatekijät työ- ja toimintakykyä tukemassa ja heikentämässä

Soile Helenius, 0277529

SSOS1330 Pro gradu -tutkielma

Syksy 2014

YTK/Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Työn nimi: Hyvinvoinnin osatekijät työ- ja toimintakykyä tukemassa ja heikentämässä
Tekijä: Helenius, Soile
Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö
Työn laji: Pro gradu -työ _x_ Sivulaudaturtyö ___ Lisensiaatintyö ___
Sivumäärä: 100 sivua
Vuosi: 2014

Tiivistelmä:

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää ensiksikin, millaisia sisältöjä hyvinvoinnin ulottuvuudet *having*, *loving* ja *being* saavat tutkittavien eli pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten elämässä ja toiseksi, mitkä hyvinvoinnin osatekijät vahvistavat ja vastaavasti heikentävät tutkittavien työ- ja toimintakykyä?

Tutkimus kiinnittyi pitkäaikaistyöttömyyden vähentämiseen kohdennettuun projektiin. Tutkimusaineisto koostui EDURO-säätiön (ent. Romotke) palveluohjaajan kokoamista selvityksistä asiakkaiden työ- ja toimintakyvystä. Asiakkaina olivat MONET-kuntakokeilun koordinoivan palveluohjauspalvelun päättäneitä henkilöitä, jotka olivat pitkäaikaistyöttöminä päätyneet työkokeiluun eri instanssien, muun muassa työvoiman palvelukeskuksen työntekijän tai sosiaalityöntekijän lähettämänä. Kaiken kaikkiaan 21 ihmistä antoi minulle luvan tietojensa käyttämiseen tutkimuskäyttöni. Heistä oli miehiä kolmetoista ja naisia kahdeksan.

Aineiston jäsentelyssä käytin Erik Allardtin (1976) määrittelemiä hyvinvoinnin ulottuvuuksia, joita ovat elintaso (*Having*), yhteisyysuhteet (*Loving*) ja itsensä toteuttamisen muodot (*Being*). Hyvinvoinnin eri osatekijöiden sisällön analysoinnissa käytin sisällönanalyysi-menetelmää. Tulkitsin hyvinvoinnin eri osa-alueiden vaikutusta tutkittavien työ- ja toimintakykyyn väljästi Pauli Niemelän (2009; 2010) toiminnallisuuden teorian ja siihen perustuvan hyvinvointikäsitteen kautta. Analyysissä pyrin etsimään niin objektiivista kuin subjektiivistakin tietoa hyvinvoinnin osatekijöistä.

Tutkittavien hyvinvointi koostui yksilöllisesti tuloihin, asumiseen, työntekoon, koulutukseen, terveyteen, asuinpaikkakuntaan, perheeseen, ystäviin, harrastuksiin, arvonantoon, korvaamattomuuteen ja osallisuuteen liittyvistä asioista ja tekijöistä. Yhden tulonsaajien talouksien suuri määrä, tulojen mataluus, tyytyväisyys asumiseen, vajeet työssä ja koulutuksessa sekä tutkittavien heikko terveydentila nousivat tärkeimmiksi tekijöiksi elintasoja kuvaavassa hyvinvoinnin ulottuvuudessa. Yhteisyysuhteita kuvaavassa hyvinvoinnin ulottuvuudessa korostui läheissuhteiden tärkeys ja paikkakuntauskollisuus. Itsensä toteuttamista kuvaavassa hyvinvoinnin ulottuvuudessa nousi esille hyvinvoinnin vajeita liittyen korvaamattomuuteen ja arvonantoon työssä ja ylipäätään yhteiskunnan palvelujärjestelmässä, mitkä kaikki voivat vaikuttaa tutkittavien identiteettiin, kuvaan itsestä ja omista kyvyistään. Vajeita oli myös poliittisia resursseja kuvaavassa hyvinvoinnin osatekijässä eli ihmisten yhteisöllisessä tai yhteiskunnallisessa osallisuudessa. Hyvinvoinnin ulottuvuuksista lähes kaikki elintasoja ja itsensä toteuttamista kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät heikensivät tutkittavien työ- ja toimintakykyä eli toiminnan mahdollisuuksia. Kaikki yhteisyysuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät puolestaan vahvistivat tutkittavien työ- ja toimintakykyä eli toiminnan mahdollisuuksia. Erityisesti perheeseen liittyvät tekijät vahvistivat ja terveyteen sekä arvonantoon ja korvaamattomuuteen liittyvät tekijät heikensivät ihmisten työ- ja toimintakykyä.

Avainsanat: hyvinvointi, työ- ja toimintakyky, työttömyys, pitkäaikaistyöttömyys

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi _x_
Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi ___
(vain Lappia koskevat)

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
2 Hyvinvoinnin, työn ja työ- ja toimintakyvyn yhteys.....	4
2.1 Näkökulmia hyvinvointiin.....	4
2.2 Työn ja työttömyyden merkitykset hyvinvoinnille.....	11
2.3 Työ- ja toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä.....	21
3 Tutkimuksen toteuttaminen.....	27
3.1 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet.....	27
3.2 Aineiston hankinta.....	28
3.3 Aineiston analyysi ja raportointi.....	32
4 Hyvinvoinnin osatekijöiden sisältö ja vaikutus työ- ja toimintakykyyn.....	45
4.1 Having eli elintaso kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät.....	45
4.2 Loving eli yhteisyysuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät.....	62
4.3 Being eli itsensä toteuttamista kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät.....	66
4.4 Työ- ja toimintakykyä vahvistavat ja heikentävät hyvinvoinnin osatekijät.....	74
5 Pohdintaa.....	91
Lähteet.....	94

1 Johdanto

”Kansalaisten hyvinvointi kertoo yhteiskunnan hyvinvoinnin tilasta.” (Niemelä 2010, 16).

Tutkimusten mukaan työllä on ihmisen hyvinvointia tukevia ominaisuuksia niin taloudellisella, psyykkisellä, fyysisellä kuin sosiaalisellakin tasolla (mm. Kauppinen ym. 2010, 13–15). Vaikka työn tekemistä arvostetaan, samalla yhä useampi syrjäytyy tai syrjäytetään työelämästä, mikä tuo mukanaan niin taloudellisia kuin muitakin hyvinvointiin ja yhteiskunnassa selviytymiseen liittyviä ongelmia (mm. Keskitalo 2008, 7–8; Kyngäs 2000, 171–186). Nykypäivänä pitkäaikaistyöttömyys on monen ihmisen kohdalla arkipäivää ja todellisuutta. Pitkäaikaistyötön on henkilö, joka tutkimusajankohtana on ollut yhtäjaksoisesti työttömänä 12 kuukautta tai pidemmän ajan (Tilastokeskus).

Tutkimukseni kiinnittyy pitkäaikaistyöttömyyden vähentämiseen kohdennettuun projektiin ja tutkittavana kohteena on jo valmiiksi pitkäaikaistyöttömän kategoriaan luokitellut ihmiset. Tutkimusaineistonani on pitkäaikaistyöttömien työ- ja toimintakykyä koskevat selvitykset. Olen kiinnostunut tutkimuksessani hyvinvoinnin osatekijöistä ja niiden vaikutuksesta ihmisen työ- ja toimintakykyyn. Tutkimuksessani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia sisältöjä hyvinvoinnin ulottuvuudet *having*, *loving* ja *being* saavat pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten elämässä?
2. Mitkä hyvinvoinnin osatekijät vahvistavat ja vastaavasti heikentävät tutkitavien työ- ja toimintakykyä?

Tutkimusaineiston analyysiä ohjaa päätökseni siitä, että ihmisten hyvinvointi koostuu kolmesta hyvinvoinnin ulottuvuudesta (*Having*, *Loving*, *Being*), jotka ovat Erik Allardtin (1976, 38–51) Pohjoismaita vertailevassa, hyvinvointia ja tarpeentyydytystä koskevassa haastattelututkimuksessa käyttämiä hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Selvitän tutkimuksessani näiden osatekijöiden sisältöä suhteessa yksilöön. Oletuksenani on, että jokaisen ihmisen hyvinvointi koostuu näistä osatekijöistä, mutta ihmiset kuvailevat niitä

eri tavoin. Jokaisella ihmisellä on yksilölliset tarpeensa, toiveensa ja oletuksensa siitä, mistä hyvinvointi koostuu. Siten kiinnityn tutkimuksessani hyvinvoinnin subjektiiviseen määrittelyyn.

Tulkitsen hyvinvoinnin eri osa-alueiden vaikutusta työ- ja toimintakykyyn väljästi Pauli Niemelän (2009, 211–212) toiminnallisuuden teorian ja siihen perustuvan hyvinvointikäsitteen kautta, joka mukaan ihminen on toimiva, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen olento. Toiminnallaan ihminen tavoittelee hyvää. Toiminnallisen hyvän käsite ilmaistaan ”hyvinvointi” -käsitteellä, jolla tarkoitetaan erilaisia asioita. Tutkimuksessani toiminnan tavoitteeksi näen työ- ja toimintakyvyn, joka mahdollistaa osallistumisen arjen toimintoihin työn tai muun tekemisen kautta. Oletusarvona on, että hyvinvoinnin kannalta työ ja työnteko ovat keskeisiä tekijöitä sekä itseisarvona sinänsä että resurssina. Resurssina siinä mielessä, että työn kautta saadaan rahaa, jolla saadaan tyydytettyä perustarpeita eli turvallisuuden (asunto) ja ravinnon (ruoka) tarpeita. Työpaikka mahdollistaa myös ystävyysuhteiden rakentamisen ja statuksen kohottamisen.

Tutkimusaihe sijoittuu hyvin sosiaalityön tutkimuksen kenttään, onhan sosiaalityön tavoitteena ihmisten hyvinvoinnin lisääminen (Arki, Arvot, Elämä, Etiikka 2005, 7). Työ- ja toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden tutkiminen nimenomaan yksilön subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulmasta on tärkeää, jotta yhteiskunnalliset resurssit, esimerkiksi aktivointiin liittyvät toimenpiteet, voidaan kohdentaa oikeisiin asioihin. Minun tulevana sosiaalityöntekijänä on ymmärrettävä, minkälaisena hyvinvointi pitkäaikaistyöttömyyteen ajautuneiden ihmisten elämässä näyttäytyy, jotta pystyn vaikuttamaan omalla toiminnallani hyvinvointia heikentäviin osatekijöihin niitä tukien ja vahvistaen. Paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden elämäntilanteen ymmärtäminen ja mahdollisimman monipuolisen tiedon tuottaminen on tärkeää, jotta palveluja voitaisiin kehittää ja kohdentaa niitä tarvitseville.

Pääluvussa 2 avaan tutkimukseni käsitteitä, joita ovat hyvinvointi ja työ- ja toimintakyky. Lähestyn ihmisen hyvinvointia ja sen tutkimusta kolmen teoreettisen hyvinvointiajattelun kautta, joita ovat tarveperustainen, resurssiperustainen sekä toiminta- ja osallisuusperustainen hyvinvointiajattelu. Samassa yhteydessä käsittelen työn ja työttömyyden merkityksiä ihmisten hyvinvoinnille työllisyyslukujen, työn

tekemisen muuttuvien olosuhteiden ja työttömyyden hyvinvointivaikutusten valossa nojautuen aiheeseen liittyvään tutkimuskirjallisuuteen. Tarkastelen myös työn tekemisen ja ennen kaikkea pitkäaikaistyöttömyyden ja hyvinvoinnin yhteyttä, koska tutkimukseni kohteena ovat pitkään työelämästä poissa olleet ihmiset. Luvussa 2 käsittelen myös ihmisen työ- ja toimintakykyyn liittyviä asioita.

Pääluku 3 käsittelee tutkimuksen toteuttamista. Kappale alkaa tutkimuskysymysten ja tutkimuksen tavoitteiden esittelemisellä. Toinen kappale käsittelee aineiston hankintaan ja kolmas kappale puolestaan aineiston analyysin ja raportointiin liittyviä tutkimusmetodisia ja eettisiä asioita. Päätin käsitellä tutkimuksen eettisyyteen liittyviä asioita lomittain tutkimusmetodisten valintojen kanssa. Eettisyyden vaatimus kulkee mukana tutkimuksen joka vaiheessa ja jokaisen tutkimusmetodisen valinnan on tapahduttava eettisyyden periaatteita noudattaen, joten minusta eettisyys-kappaletta ei voi irrottaa erikseen kokonaisuudesta.

Pääluvussa 4 esittelen tutkimustulokseni kahden tutkimuskysymyksen valossa. Olen jakanut pääluvun neljään kappaleeseen, joissa kolmessa ensimmäisessä vastaan tutkimuskysymykseeni ”Millaisia sisältöjä hyvinvoinnin ulottuvuudet having, loving ja being saavat pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten elämässä?” Neljännessä kappaleessa olen koonnut hyvinvoinnin osatekijät punnuksiksi vaakaan sijoittaen osatekijät joko tutkittavien työ- ja toimintakykyä vahvistavalle tai heikentävälle puolelle. Näin sain vastauksen tutkimuskysymykseen ”Mitkä hyvinvoinnin osatekijät vahvistavat ja vastaavasti heikentävät tutkittavien työ- ja toimintakykyä?” Viides pääluku sisältää johtopäätökset sekä ajatuksia ja pohdintoja, jotka heräsivät ihmisten hyvinvointiin ja työ- ja toimintakykyyn liittyvistä tutkimustuloksista. Lukemisen helpottamiseksi olen käyttänyt tekstissäni kursivoituja alaotsikoita.

2 Hyvinvoinnin, työn ja työ- ja toimintakyvyn yhteys

2.1 Näkökulmia hyvinvointiin

Hyvinvointi on enemmän kuin onnellisuus, sillä hyvinvointi-käsite kattaa kaiken sen, mikä on hyvää elämää yksilölle (Mattila 2009). Seuraavaksi määrittelen hyvinvointi-käsitettä eri tieteenalojen näkökulmasta ja tutkimusten valossa (Hoffrén ym. 2010, 13). Hyvinvointi-käsite on tärkeä osa tutkimustani, sillä analysoin tutkimusaineistostani eli pitkäaikaistyöttömien työ- ja toimintakykyä koskevista selvityksistä hyvinvoinnin eri osatekijöitä ja niiden sisältöjä.

Historian saatossa hyvinvointia on tarkasteltu pääasiallisesti utilitaristisesti yleisen hyödyn kannalta. Klassisen liberalismien tai utilitarismin käsitysten mukaan hyvinvointi on tila, jossa ihmisten toivomukset (*wants*) tai preferenssit on otettu huomioon (Allardt 1976, 19–20). Utilitarismi on lähinnä kansantalouden käyttämä näkökulma hyvinvointiin, jonka periaatteena on, että ihminen hyötyy ja saa mielihyvää erilaisista toiminnoista, jotka yleistetään ”kulutukseksi”. Kulutus voi olla hyödykkeisiin, palveluihin, luontoon tai vapaa-aikaan liittyvää kulutusta. (Hoffrén 2010, 13.) Hyvinvoinnin suhteen utilitaristit edustivat filosofian historiassa hedonismia, jonka mukaan hyvinvointi on nautintoa eli sitä, että miellyttävät kokemukset voittavat epämiellyttävät (Mattila 2009). Negatiiviset tekijät vähentävät ihmisen kokemaa hyötyä. Yksilöiden perimmäisenä tavoitteena pidetään yleensä oman hyvinvoinnin maksimointia. (Hoffrén 2010, 13–14.)

Nykyään hyvinvointi nähdään moniulotteisena ilmiönä, joka koostuu eri tekijöistä. Mahdollisia hyvinvoinnin komponentteja ja osatekijöitä on eritelty ja niiden perusteella on laadittu erilaisia mittareita, hyvinvointi-indikaattoreita. Hyvinvointia on tarkasteltu joko ihmisen tarpeiden tai resurssien eli käytettävissä olevien voimavarojen kautta. Nykyään hyvinvointia lähestytään yhä useammin subjektiiviseen kokemukseen perustuvasta näkökulmasta. (Hoffrén 2010, 16.) Tässä tutkimuksessa analysoin tutkimusaineistosta hyvinvoinnin ulottuvuuksien –having, loving ja being– sisältöjä sekä objektiivisesta näkökulmasta että tutkittavien subjektiivisesta kokemuksesta liittyen omaan hyvinvointiinsa. Objektiivista näkemystä tutkimuksessani edustavat

muun muassa terveydenhuollon eri asiantuntijat ja työkykyarvioinnissa mukana olleet asiantuntijat. Molempia tietoja tarvitaan, jotta moniulotteisesta ilmiöstä saadaan mahdollisimman monipuolinen kuva.

Monipuolisen tiedon tuottamisen tärkeyttä hyvinvoinnista korostaa esimerkiksi Pohjoisen hyvinvoinnin tietopaikka -hanke, jonka sisällölliset tavoitteet kohdistuvat kokemuksellisen eli subjektiivisen hyvinvoinnin tarkasteluun ja sen suhteuttamiseen objektiiviseen hyvinvointiin. Hankkeessa tuotetaan tietoa tapahtuneista hyvinvointimuutoksista monipuolisten tilastojen valossa ja monipuolistetaan eri toimijoiden eli kuntien tulkintoja käynnissä olevista hyvinvointitilanteista ja -trendeistä. Monitasoisen ja monipuolisen hyvinvointitiedon tuottaminen, tulkinta ja käyttö ovat hankkeen tärkeimmät sisällölliset tavoitteet. Tutkimuksessa lähdetään siitä, ettei rajanvetoa käsitteiden hyvinvointi, elämänlaatu, onnellisuus ja tyytyväisyys välillä tarvitse tehdä silloin, kun puhutaan koetun hyvinvoinnin sisällöstä. Sen sijaan ne kaikki nähdään koetun hyvinvoinnin sisältöinä ja koetun hyvinvointikokonaisuuden muodostajina, joiden toteutumista omassa elämässään kukin yksilö osaa itse parhaiten arvioida. (Suikkanen ym. 2013, 17–22.)

Sosiaalityön kentällä, johon myös oma tutkimukseni kiinnittyy, hyvinvoinnin tutkimus on perinteisesti liittynyt moniin erilaisiin ympäristöihin. Hyvinvointia yksilötasolla on käsitelty muun muassa pitkäaikaistyöttömien, vapautuvien vankien, toimeentulotukiasiakkaiden, päihteiden käyttäjien ja nuorten näkökulmasta (mm. Näkki 2006; Varis 2005, Ervasti 2003, Wilska & Eresmaa 2003). Hyvinvointia lähestytään kokonaisvaltaisesti niin terveyden, identiteetin, köyhyyden, eriarvoistumisen, yhteiskuntaan integroitumisen kuin sosiaalisen syrjäytymisen kannalta. Ihmisen hyvinvointi on käytännön sosiaalityön kentässä tärkeä asia, onhan sosiaalityön toiminnan tavoitteena ihmisten hyvinvoinnin lisääminen (Arki, Arvot, Elämä, Etiikka 2005, 7). Sosiaalityön asiakkaana on ihmisiä, joiden hyvinvoinnin osa-alueiden toteutumisessa on puutteita liittyen esimerkiksi asumiseen, toimeentuloon tai työhön. Tähän joukkoon myös tutkimukseni kohteena olevat henkilöt eli pitkäaikaistyöttömiksi luokitellut ihmiset kuuluvat.

Sosiologiassa hyvinvointia on tarkasteltu yhteisöjen ja yhteiskunnan kautta, jolloin muun muassa väestöryhmien väliset hyvinvointierot ovat mielenkiinnon kohteena.

Tällöin on pyritty selvittämään, mistä hyvinvoinnissa on pohjimmiltaan kysymys, mistä se rakentuu tai mitä merkitystä identiteetillä ja yhteisöillä on. Sosiologiassa hyvinvointia on lähestytty myös pahoinvoinnin kautta, jolloin tarkasteltavana ovat erilaiset yhteiskunnan jäsenten pahoinvointia heijastavat ilmiöt, kuten rikollisuus ja sosiaalinen syrjäytyminen, jotka on myös mahdollista sisällyttää hyvinvointi-indekseihin. Onnellisuuden tutkimus kuuluu myös sosiologiseen hyvinvointitarkasteluun. (mm. Hoffrén 2010, 14; Stewart & Nash 2002.)

Psykologian alalla onnellisuutta tutkitaan lähinnä ihmisen kokeman subjektiivisen hyvinvoinnin kautta. Subjektiivisen hyvinvoinnin mittausmahdollisuudet rajoittuvat lähinnä kyselytutkimuksiin, joiden tulokset on mahdollista koostaa halutunlaisiksi hyvinvoinnin tai onnellisuuden yhdistelmäindikaattoreiksi. Subjektiivista kokemusta kartoittavat indikaattorit antavat siten mahdollisuuden täydentää kuvaa objektiivisesti mitatusta kansalaisten hyvinvoinnista. (Hoffrén 2010, 14–15; Jahoda 1982.)

Pauli Niemelän (2010, 16) artikkelia mukaillen hyvinvoinnin käsite kytkeytyy niin yhteiskunnan rakenteellisiin tekijöihin kuin ihmisen toimintaan. Hyvinvointia voidaan tarkastella objektiivisesti tutkimalla hyvinvointia mahdollistavia tekijöitä tilastotiedon valossa (Hoffrén 2010, 13). Yhteiskunnan makrotasolla puhutaan hyvinvointivaltiosta (*welfare state*) ja hyvinvointiyhteiskunnasta (*welfare society*). Mikrotasolla puhutaan ihmisten hyvin voimisesta (*well-being*) ja elämässä menestymisestä (*well-doing*) esimerkiksi työelämässä. Hyvinvointia voidaan siis lähestyä myös subjektiivisesti tarkastelemalla esimerkiksi kokemuksia, preferenssejä ja asenteita (Hoffrén ym. 2010, 13). Yhteiskunta ja kulttuuri asettavat hyvinvoinnin tavoitteet ja keinot, joilla hyvinvointi voidaan saavuttaa. Vaikka normien mukaiset hyvinvoinnin osatekijät täytyisivätkin, silti subjektiivinen hyvinvointi ei aina toteudu yksilötasolla. Toisaalta vaikka elämässä kaikki ei olisikaan hyvinvointinormien mukaista, esimerkiksi on terveysongelmia tai työttömyyttä, silti ihminen voi kokea olevansa onnellinen tai tyytyväinen elämäänsä.

Lähestyn ihmisen hyvinvointia ja sen tutkimusta kolmen teoreettisen hyvinvointiajattelun kautta, joita ovat tarveperustainen, resurssiperustainen sekä toiminta- ja osallisuusperustainen hyvinvointiajattelu.

Tarveteoreettinen hyvinvointiajattelu

Hyvinvointitutkimuksessa on erilaisista tutkimuksellisista lähestymistapoja, jotka ovat vaihdelleet ajallisesti ja taustateoreettisesti. Aina 1970-luvulle asti hyvinvointi on tarkoittanut pääasiassa elämiseen tarvittavia resursseja, niiden määrittelyä ja mittaamista. Tämä hyvinvointitutkimuksen vaihe on pitkälti perustunut Maslowin tarvehierarkiaan. (Suikkanen ym. 2013, 19.) Yhdistyneet kansakunnat (YK) on määritellyt jo 1950-luvulta lähtien hyvinvoinnin ihmisen tarpeiden tyydytyksen tilaksi tai virraksi. Hyvinvointi ilmenee elintasona (*level of living*) ja sitä tarkastellaan lopputuloksen kannalta. Niemelää (2010, 17–18) mukailen YK:ssa luodusta elintasoluokituksesta, jotta ihminen voisi hyvin, hänen tulee voida tyydyttää terveyteen, ravitsemukseen, koulutukseen, työllisyyteen, asumiseen, sosiaaliturvaan, vaatetukseen, vapaa-aikaan ja ihmisoikeuksiin liittyvät tarpeet.

Tarpeen käsite voidaan määritellä yksilöllisestä tai yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tarpeet selittävät toisaalta inhimillistä käyttäytymistä, toisaalta sosiaali- ja yhteiskuntapoliittisten ohjelmien vaikuttimia. Joka tapauksessa tarpeisiin viittaaminen edellyttää, että on jo hyväksytty tavoitteita, joiden saavuttamisen oletetaan olevan hyvä asia. (Allardt 1976, 21–28.) Olavi Riihinen (2002, 181–182) liittää tarpeen ja halun käsitteet hyvinvointiteorioihin ja tutkimuksiin joko samaa tarkoittavina tai omina kategorioinaan. Eroteltuina omiksi kategorioikseen tarpeet voidaan nähdä ihmisen perusolemuksen elementteinä kun taas halut ovat muuttuvia, kulttuurista ja sosiaalisesta ympäristöstä riippuvia tekijöitä.

1970-luvun loppupuolelta alkaen hyvinvoinnin monipuolisemmat ulottuvuudet alkoivat vallata aihealuetta (Suikkanen ym. 2013, 19). Tarveteoreettista ajattelutapaa kritisoitiin tarpeen tyydytyksen mittaamisen vaikeudella (Niemelä 2010, 18). Aina ihmiset eivät joko osaa tai pysty tuomaan julki toivomuksiaan tai tarpeitaan, sillä ne ovat vahvasti ympäristöstä riippuvaisia. Mitä huonommissa olosuhteissa ihminen elää, sitä vaikeampaa hänen on ilmaista toivomuksiaan tai edes kyetä kuvittelemaan, mitä toivoisivat, jos olosuhteet olisivat paremmat. (Allardt 1976, 19–20.) Tarpeiden ja halujen erottaminen on vaikeaa, joskin teoreettisesti kiinnostavaa ja hyvinvoinnin ehtojen ymmärämiseksi tärkeää. Tarpeet voidaan käsittää välttämättömyyksiksi, joiden toteuttamatta jättäminen aiheuttaa vakavan haitan, jopa kuoleman. Halut puolestaan voidaan käsittää käyttäytymistäipumuksiksi, jotka ovat purettavissa, toisin kuin tarpeet.

(Riihinen 2002, 184.)

Resurssiteoreettinen hyvinvointiajattelu

Resurssiperustaisessa elintasoluokituksessa hyvinvointia tarkastellaan ihmisellä olevien resurssien ja niiden käytön pohjalta. Resurssit ovat mahdollisuuksia toimia hyvinvoinnin edistämiseksi. (Niemelä 2010, 18.) Resurssiperustainen hyvinvoinnin tarkastelu ei rajoitu tuloihin tai kansantuotteeseen. Se kattaa moniulotteisesti tulojen ja varallisuuden ohella myös terveyden, asumisen, työllisyyden ja koulutuksen kaltaisia resursseja. (Saari 2010, xi.) Esimerkiksi yllä luetellut tarveperustaiseen hyvinvointiajatteluun liittyvät YK:n elintasoluokituksen osatekijät voidaan ajatella tässä siis resursseina eli voimavaroina, toiminnan edellytyksinä. (Niemelä 2010, 18.)

Allardin (1976, 21–28) Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa hyvinvointi määritellään sekä tarve- että resurssi-käsitteiden avulla. Hyvinvointi on tila, jossa ihmisillä on mahdollisuus saada keskeiset tarpeensa tyydyttyiksi. Hänen mukaansa hyvinvoinnin ulottuvuuksia on kolme: Elintaso – Having, Yhteisyysuhteet – Loving ja Itsensä toteuttamisen muodot – Being (Allardt 1976, 38–49). Suikkasen ym. (2013, 19) mukaan Allardtin määrittely poikkesi perinteisestä, aikaisemmasta hyvinvoinnin elintasotutkimuksesta hänen korostaessa arvoja ja niiden keskeistä merkitystä hyvinvoinnin sisällön ymmärtämisessä. Niemelän (2010, 18–19) tulkinnan mukaan luokituksessa elintaso kuvaava ulottuvuus edustaa resurssiperustaista elintasoluokitusta, kun taas yhteisyysuhteita ja itsensä toteuttamista kuvaavat ulottuvuudet edustavat pääosin tarveperustaisia elämänlaatukategorioita. Käytän Allardtin hyvinvoinnin ulottuvuuksia tutkimusaineistoni analyttisenä kehyksenä. Aavaan niiden sisältöä tarkemmin kolmannessa pääluvussa.

Vallitsevan ihmiskäsityksen mukaan ihminen on fyysis-psykkis-sosiaalinen tai kehollis-tajunnallis-toiminnallinen olento. Ihmisen toiminnallisuuteen kuuluu olennaisena osana hyvinvointi. (Niemelä 2009, 212–213.) Toiminta- ja osallisuusperustainen hyvinvointi on tarve- ja resurssiteoreettisen ajattelutavan rinnalla yksi keskeinen hyvinvoinnin jäsentäjä. Kyse on hyvinvoinnista, joka syntyy ihmisen toiminnallisuudesta ja osallisuudesta yhteisöön. (Niemelä 2010, 19.) Tulkitsen hyvinvoinnin eri osa-alueiden vaikutusta työ- ja toimintakykyyn väljästi Pauli Niemelän (2009; 2010) toiminnallisuuden teorian ja siihen perustuvan hyvinvointikäsityksen

kautta. Tutkimuksessani toiminnan tavoitteeksi näen työ- ja toimintakyvyn, joka mahdollistaa osallistumisen arjen toimintoihin työn tai muun tekemisen kautta.

Niemelän (2009, 211–212) lähestymistapa hyvinvointiin lähtee sosiaalitieteellisen ajattelun oletuksesta, että ihminen on toimiva ja samalla myös yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen olento eli olemukseltaan toiminnallinen olento. Toiminnallaan ihminen tavoittelee hyvää. Toiminnallisen hyvän käsite ilmaistaan ”hyvinvointi”-käsitteellä, jolla tarkoitetaan erilaisia asioita. Toiminta voi tapahtua yksin tai ryhmässä, yhteisössä tai liikkeessä, jolloin puhutaan sosiaalisesta toiminnasta. Toiminnan taustalla on yleensä aina jokin motiivi, esimerkiksi tarve, halu, hyöty, kunnia tai velvollisuudentunto. Kyvyt vaikuttavat ihmisen toimintaan hyvinvoinnin toteuttamisen kannalta. (Niemelä 2010, 23–24.) Ihmiset eroavat fyysiseltä, psyykkiseltä ja sosiaaliselta toimintakyvyltään, mikä vaikuttaa heidän toimintamahdollisuuksiinsa hyvinvoinnin tavoittelemiseksi (Riihinen 2002).

Toiminnan käsite voidaan jakaa keinoihin ja päämääriin sekä seurauksiin, jolloin puhutaan tuloksista, saavutuksista ja sivuvaikutuksista. Toimintaa tarkasteltaessa on otettava huomioon tilanteen konteksti eli missä tilanteessa, milloin ja missä toiminta tapahtuu. Toiminnan mahdollisuuksia määrittelee pitkälti vallitseva yhteiskunnallinen tilanne eli olot määrittelevät toiminnan ehdot, mahdollisuudet ja rajoitteet, vapaudet ja pakot. Samoin vallitsevat arvot ja normit säätelevät ihmisten toimintaa ja tekemistä kuin myös yksilölliset taustatekijät, kuten sukupuoli, ikä, siviilisäty, koulutus, ammatti ja henkilön oma kehityshistoria. (Niemelä 2010, 24–25.)

Toiminnallisuuden teoria ja siihen perustuva hyvinvointikäsitys perustuu oletukseen, että ihmisen toiminta tapahtuu kolmessa eri ulottuvuudessa: fyysis-aineellisessa, sosiaalisessa ja psyykkis-henkisessä. Inhimillisen toiminnan tasot voidaan määrittellä kolmeksi eri toiminnan muodoksi ja kategoriaksi: olemisen (elämisen), tekemisen ja omistamisen tasoiksi, jolloin saadaan toiminnan tasojen yleisrakenne ”olla – tehdä – omistaa”. Seuraavalla sivulla (Kuvio 1) olen kuvannut Niemelän inhimillisen toiminnan tasot ja ulottuvuudet hänen artikkeleidensa mukaisesti. (Niemelä 2009; Niemelä 2010, 25–33.)

	Fyysis-aineellinen ulottuvuus	Sosiaalinen ulottuvuus	Inhimillisen kasvun ulottuvuus
3. Omistaminen pääoman kartuttamistoimintana (Having)	Aineellistaloudellinen pääoma, jota symboloi raha. Välttämättömien resurssien hallinta tuo turvallisuutta ja varmuutta.	Sosiaalinen pääoma, jota syntyy sos. ja yht.kun. toiminnalla. Luottamus, sosiaalinen asema, valta. Turvallisuus ja varmuus.	Henkinen pääoma. (kulttuuri- tai sivistyspääoma). Henkinen prosessointi kiteytyy tiedoksi. Tieto resurssina lisää varmuutta.
2. Tekeminen (työ)toimintana (Doing)	Fyysinen työ, toiminta tai harrastukset. Tekemisellä (työllä) resursseja tyydyttämään olemista eli elämän tarpeita. Osallisuus ja osallistuminen.	Sosiaalinen palvelutyö. Sosiaalisten suhteiden luominen. Itsensä toteuttaminen työssä ihmisten parissa ja hyväksi tuo tyydytystä.	Henkinen tietotyö. Tarve tietää ja osata yhä enemmän. Ajattelu- ja aivotyö
1. Oleminen/eläminen (Being)	Jokapäiväisen elämän perustarpeet ja niiden tyydyttäminen eli toimeentulo. Ravitseminen, vaatetus, asuminen, ympäristö.	Liitynnän tarpeen tyydyttäminen. Yhdessä oleminen, perhe, sukulaiset, ystävät.	Tarve toteuttaa itseään. Inhimillinen kasvu. Tavoitteena autonominen, itsetietoinen ihminen.

Kuvio 1 Inhimillisen toiminnan tasot ja ulottuvuudet (Niemelä 2009, 216–223; Niemelä 2010, 25–33).

Olemisen (1) tasolla hyvinvointi ilmenee tarpeen tyydytyksen tilan tuottamana hyvänä olona (*well-being*). Tarveteorian mukaan vajeen aiheuttama virittäytyminen ja jännittyminen saa aikaan tarpeentyydytysprosessin. Jännitystila laukeaa, kun tarve tulee toiminnan avulla tyydytetyksi, josta seuraa hyvä olo. Fyysis-aineellisella ulottuvuudella hyvinvointia tuottaa elämän perustarpeiden, kuten toimeentulon ja ravitsemuksen, tyydyttyminen. Sosiaalisella ulottuvuudella yhdessä oleminen on päämäärä sinänsä, ja se itsessään tuottaa tyydytystä ja hyvinvointia. Toiminnallisesti tämä merkitsee sukupuolista yhteiselämää ja perheen perustamista, suvun jatkamista. Samoin sukulaisten ja ystävien merkitys tarpeiden tyydyttämisessä on tärkeä. Psykkis-henkisellä ulottuvuudella tärkeää on inhimillinen kasvu, itseksi tuleminen ja itsenä oleminen. Ihmisellä on tarve kasvaa kykyjensä mukaisiin mittoihin. (Niemelä 2009,

216–217; Niemelä 2010 25–29.)

Tekemisen (2) tasolla hyvä itsensä toteuttaminen, osallisuuden ja toiminnan mukanaan tuoma menestys ja elämässä onnistuminen sekä tavoitteiden saavuttaminen tuovat hyvinvointia (*well-doing*). Kyse on toimimisesta jonkin tavoitteen saavuttamiseksi välineitä, keinoja ja menetelmiä hyväksi käyttäen. Fyysis-aineellisella ulottuvuudella tekeminen (työ) tuo resursseja tyydyttämään olemista eli elämän tarpeita. Osallisuus työ- tai harrastusyhteisössä tuo tyydytystä ja mielekkyyttä elämään samoin kuin toimeentuloa. Tekemisen sosiaalisella ulottuvuudella ihminen toimii yhteisöllisenä olentona. Hän tarvitsee ja luo sosiaalisia suhteita. Inhimillisen kasvun ulottuvuudella on kyse toiminnasta, henkisten arvojen luomisesta, mikä merkitsee muun muassa oppimista ja koulutusta. Ihmisellä on tarve tietää ja osata yhä enemmän. (Niemelä 2009, 218–220; Niemelä 2010, 29–31.)

Omistamisen (3) tason hyvinvointi ilmenee resurssien omistamisen tilana (*well-having/welfare*). Omistamista koskevalla toiminnan tasolla on kyse kolmenlaisesta pääomasta, joka voi koskea aineellista omaisuutta, sosiaalisia suhteita tai henkistä pääomaa. Aineellisella ulottuvuudella kyse on esimerkiksi maan tai tuotantovälineiden omistuksesta. Sosiaalisella ulottuvuudella kyse on sosiaalisesta pääomasta, jota syntyy sosiaalisesta, yhteiskunnallisesta toiminnasta. Luottamus on sosiaalisen pääoman keskeinen elementti. Kyky ja halu liittoutua yhteen samoin ajattelevien kanssa synnyttää sosiaalista pääomaa. Sosiaalista pääomaa voidaan ajatella myös resurssiksi ja vallaksi. Inhimillisen kasvun ulottuvuudella omistamisessa on kyse henkisestä pääomasta tai kulttuuri- tai sivistyspääomasta, joka koostuu tiedosta tai taidosta. Henkistä pääomaa omaavalla on keskimääräistä enemmän mahdollisuuksia elämässään. (Niemelä 2009, 118, 220–223; Niemelä 2010, 31–33.)

2.2 Työn ja työttömyyden merkitykset hyvinvoinnille

Seuraavaksi käsittelen työllisyystilanteen vaikutusta hyvinvointiin, koska tutkimukseni kohdentuu hyvinvoinnin osatekijöihin sekä niiden vaikutukseen pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten työ- ja toimintakyvylle. Käsittelen aihetta kotimaisen ja

kansainvälisen tutkimuksen valossa työllisyyslukujen, työn tekemisen muuttuvien olosuhteiden sekä työn ja työttömyyden mukanaan tuomien hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden ja merkitysten kautta.

Työn merkitys yhteiskunnallisella tasolla

Suomalaisessa yhteiskunnassa työpaikka, ammatti ja työstä saatu palkka jäsentävät keskeisesti ihmisten arkea (Melin ym. 2007, 8). Hyvinvointipoliittisessa keskustelussa korostetaan työn ensisijaisuutta toimeentulon lähteenä ja parhaana keinona yhteiskunnalliseen osallisuuteen (Keskitalo 2008, 7–8). Yksilötasolla työ on yksi tärkeimmistä toiminnallisuuden elementeistä, jonka kautta ihminen voi tuntea kuuluvansa yhteiskuntaan (Suikkanen & Lindh 2010, 56).

Yhteiskunnallisella tasolla työn tekemisen merkitys näkyy muun muassa työttömiin ja erityisesti vaikeasti työllistyviin pitkäaikaistyöttömiin kohdistettuina erilaisina aktivoivina toimenpiteinä, joilla pyritään katkaisemaan pitkäaikaistyöttömyyttä ja siitä seuraavaa toimeentulotukiriippuvuutta. Aktivointipolitiikan periaatteiden mukaan ihmisen olisi parempi olla työssä kuin elää sosiaaliturvan varassa. Työ on yksilön kannalta parasta sosiaaliturvaa ja syrjäytymistä parhaiten estävä keino. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189; Ala-Kauhaluoma 2007, 38–46.) Aktivointiajattelun taustalla voidaan nähdä huoli kasvavista hyvinvointivaltion kustannuksista, mutta aktivoinnin ajatellaan myös palvelevan yksilön etua parantamalla työllistymisvalmiuksia ja ehkäisemällä työttömyyden negatiivisia seurauksia (Ala-Kauhaluoma 2007, 39). Seuraukset voivat liittyä niin yksilön hyvinvointiin kuin työ- ja toimintakykyyn. Tässä tutkimuksessa kohdennun ihmisen hyvinvointiin ja toimintaan eli työ- ja toimintakykyyn hyvinvoinnin osatekijöiden kautta pitkäaikaistyöttömyyden kontekstissa.

Työn merkitys yksilötasolla

Työn tekemisen yhteyttä hyvinvointiin samoin kuin työttömyyden ja hyvinvoinnin yhteyttä on tutkittu paljon. Työllä on todettu olevan yleensä myönteisiä vaikutuksia esimerkiksi terveyteen ja erityisesti pitkittynyt työttömyys voi olla uhka psyykkiselle terveydelle. (esim. Airio & Niemelä 2013; Parpo 2007.) Työn terveyttä tukevat vaikutukset perustuvat moniin tekijöihin. Ensinnäkin mielekkään työn tekeminen hyvässä työyhteisössä on monille tärkeää. Työtovereilta saatu sosiaalinen tuki ja

arvostus voivat olla tärkeä voimavara ihmiselle. Toiseksi työt, joihin ei liity liiallista fyysistä tai psyykkistä kuormitusta ja joissa ympäristö on turvallinen, ylläpitävät hyvää terveyttä. (Kauppinen ym. 2010, 13–15.)

Anthony Giddens (2001, 375) mukaillen nyky-yhteiskunnassa työn merkitys ihmisille on moninainen. Taloudellisella ulottuvuudella työ merkitsee toimeentuloa, jota kautta saadaan tyydytettyä erilaisia tarpeita. Mervi Tepsan (2012, 38–42) pro gradu -tutkielman perusteella palkka lisää ihmisten turvallisuuden ja jatkuvuuden tunnetta ja töissä ollessaan tulevaisuutta voi suunnitella paremmin. Marie Jahodan (1982, 58–61, 83) mukaan ansiotyö sosiaalisena instituutiona täyttää ilmeisten eli ansioihin liittyvien tarpeiden lisäksi piileviä eli psykologisiin tekijöihin liittyviä tarpeita, joiden vaje, jota työttömyys aiheuttaa, vaikuttaa negatiivisesti hyvinvointiin.

Piilevistä tarpeista tarve toimia ja tarve jäsentää aikaa sopivat Tepsan (2012, 38–42) määrittelemään työn henkis-toiminnalliseen ulottuvuuteen. Työ merkitsee tietojen ja taitojen käyttämistä ja oppimista eli henkisten kykyjen käyttöä. Itsensä toteuttaminen työssä on tärkeää. (Tepsa 2012, 38–42; Giddens 2001, 375.) Työ arjen tai ajan jäsentäjänä on tärkeä hyvinvoinnin ylläpitäjä (Jahoda 1982, 23). Työ tuo vaihtelua elämään ja kotona olemiseen. Työ antaa mielekästä sisältöä elämään ja ylläpitää vireyttä. (Tepsa 2012, 38–42; Giddens 2001, 375.)

Sosiaalisella ulottuvuudella työ merkitsee osallisuutta työyhteisöön ja sitä kautta myös tasavertaista yhteiskunnan jäsenyyttä (Tepsa 2012, 38–42). Ansiotyö täyttää Jahodaa (1982, 58–61) mukaillen tarpeita solmia sosiaalisia kontakteja, jakaa yhteisiä tavoitteita ja saada arvoasemaa. Kokoaikainen palkkatyö tunnustetaan yhteiskunnassamme normiksi ja työtä pidetään tavalliseen elämään kuuluvaa normaalitoimintana. Varsinkin iäkkäämmät korostavat työn kuuluvan heidän normaaliksi koettuun arkeen ja elämäntapaan. Tärkeä asia on työyhteisöstä saatava toisten ihmisten seura. Pelkästään perheenjäsenet eivät riitä tyydyttämään kaikkien vuorovaikutuksen tarvetta. (Tepsa 2012, 38–42.) Työllä on suuri merkitys ihmisen itsetunnon kohottamiseen ja ylläpitoon (Giddens 2001, 375). Kansainväliset tutkimukset osoittavat, että kollektiivinen toiminta ja yhteiset tavoitteet lisäävät hyvinvointia. Näitä asioita voi tavoitella työn ohella myös vapaa-ajan toiminnassa (Creed & Bartrum 2006 4).

Työllistymisen esteitä

Niin tärkeää kuin työn tekemisen merkitys ihmisen hyvinvoinnille onkin, työllisyyden olemus yhteiskunnassa on muuttunut. Yhä usempi syrjäytyy tai syrjäytetään työelämästä, mikä tuo mukanaan niin taloudellisia kuin muitakin hyvinvointiin ja yhteiskunnassa selviytymiseen liittyviä ongelmia. (esim. Ervasti 2003; Suikkanen & Lindh 2010.) Syitä työttömyyden ja erityisesti pitkittyneen työttömyyden lisääntymiseen on monia. Asko Suikkanen ja Jari Lindh (2010, 56–57) puhuvat artikkelissaan työmarkkinakansalaisuudesta. Täystyöllisyysyhteiskunnassa jokaisella työkäisellä oli mahdollisuus kuulua työvoimaan ja työlliseen työvoimaan. Nyt joukkotyöttömyyden ja siirtymätyömarkkinoiden olosuhteissa työmarkkinoille osallistuminen on monin tavoin ehdollistettua. Työmarkkinoiden eksklusiiviset mekanismit tuottavat osittaista työmarkkinakansalaisuutta (*partial citizenship*), johon kuuluvat esimerkiksi pitkäaikaistyöttömät, työvoiman ulkopuolelle jäävät työkäiset, työkyvyttömät, pitkäaikaisen kuntoutuksen ”välitilassa” olevat ja osatyökyvyttömät.

Tarkasteltaessa koko Suomen ja Lapin työllisyystilannetta elokuun 2014 lopussa, tilanne työttömyyden osalta näyttää masentavalta. Alla olevasta taulukosta (Taulukko 1) voi nähdä työttömyyteen liittyvää tilastotietoa verrattuna vuoden takaiseen tilanteeseen.

Taulukko 1 Työttömyys 8/2013 ja 8/2014

	Koko Suomi		Lappi	
	Elokuu/2013	Elokuu/2014	Elokuu/2013	Elokuu/2014
Työttömät työnhakijat	290 200	319 400	12 523	13 323
Työttömien osuus työvoimasta	11,10%	12,20%	15,20%	16,10%
Työttömät miehet	160 500	176 700	7 345	7 829
Työttömät naiset	129 700	142 700	5 178	5 495
Yli vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä olleet	76 000	91 900	2 870	3 780
Yli 2 vuotta yhtäjaksoisesti työttömänä olleet (yllä olevista)	33 300	40 700		

Taulukon 1 mukaan niin työttömien työnhakijoiden määrä ylipäättään kuin myös

pitkäaikaistyöttömien yli vuoden ja yli kaksi vuotta yhtäjaksoisesti työttömänä olleiden määrä on kasvanut koko Suomessa ja Lapissa. Pitkäaikaistyöttömyys kasvaa Lapissa voimakkaammin kuin koko maassa. Koko Suomen tilannetta tarkasteltaessa ikäryhmittäin eniten työttömiä on yli 50-vuotiaiden ja yli 55-vuotiaiden ryhmässä ja vähiten työttömiä on alle 20-vuotiaiden ja alle 25-vuotiaiden ryhmässä. Silti kaikkien ikäryhmien työttömyys on kasvanut vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna. (Lapin työllisyyskatsaus 8/2014; 8/2013; Työllisyyskatsaus 8/2014; 8/2013.)

Antti Parpon (2007, 3, 36–39) Työllistymisen esteet -tutkimuksessa tarkastellaan sitä, mitkä tekijät vaikeuttavat pitkäaikaistyöttömien työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Tilastokeskuksen vuosien 1996–2001 tulonjakoaineistojen ja työttömien vuonna 2005 tehtyjen työnhakua luotaavien teemahaastatteluaineistojen perusteella merkittävimpiä työllistymisen esteitä ovat korkea ikä, alhainen koulutus ja yksin asuminen. Työllistymisen esteinä ovat myös toimeentuloturvaetuuksien menettämisen pelko lyhytaikaista työtä vastaanottaessa sekä perheiden ja lasten huolenpidon tärkeys verrattuna avoimille työmarkkinoille osallistumiseen. Haastattelujen perusteella myös maksamattomat velat voivat olla työllistymisen esteenä. Tällainen ns. velkaloukku on yleensä ylivelkaantuneilla ja henkilöillä, joiden velkoja peritään ulosmittauksella. Velkojen ulosmittaus vähentää haluja työskennellä virallisilla avoimilla työmarkkinoilla.

Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 173–174) tutkimuksen mukaan työttömyys iskee keskimääräistä useammin henkilöihin, joilla on työväenluokkatausta, matala koulutaso ja aiempia työttömyysjaksoja. Lähtöasemaltaan huono-osaisemmat selviytyvät työttömänä heikommin verrattuna paremman koulutuksen ja runsaamman työkokemuksen omaaviin, ja heidän osuutensa työttömien keskuudessa kasvaa työttömyyden pidetessä. Erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden historiariippuvuus on suuri, mikä tarkoittaa, että aiempi työttömyys selittää erittäin merkittävästi tulevaa. Parpon (2007, 53–55) tutkimuksen mukaan työttömät itse eivät kuitenkaan koe osaamistaitonsa vaikuttavan kielteisesti heidän työnsaantimahdollisuuksiinsa. Henkilön koulutustaso ei myöskään näytä määrittävän sitä, koetaanko oma koulutustaso tai -ala työmarkkinoilla haitaksi.

Työttömyystilastojen valossa pitkäaikaistyöttömyys on painottunut 1990-luvun

puolivälin jälkeen enenevässä määrin ikääntyneeseen työvoimaan. Tämä trendi näkyy myös tuoreimmissa työllisyyskatsauksissa, joiden mukaan esimerkiksi elokuussa 2014 Lapissa työttömiä on eniten yli 60-vuotiaiden, 55–59 ja 50–54 -vuotiaiden ikäryhmissä, joiden osuus kaikista työttömistä on yhteensä yli 40 %. Eniten on vuoden aikana lisääntynyt yli 60-vuotiaiden työttömyys. Työttömien subjektiivisen kokemuksen mukaan ikä on vaikuttanut oleellisesti heidän mahdollisuuksiinsa saada töitä. (Lapin työllisyyskatsaus 8/2014; Parpo 2007, 51–52.)

Suikkasen ja Lindhin (2010, 57–58) mukaan nykyinen ja tuleva yhteiskunta edellyttää ja tuottaa työmarkkinakansalaisia, jotka tarvitsevat yhä enemmän tiettyjä persoonallisia ominaisuuksia, sosiaalisuutta ja kommunikatiivisuutta työn suorittamiseen. 2000-luvun työmarkkinakansalaisen on tärkeää pystyä osoittamaan oikeaa asennetta, aktiivisuutta, ulospäin suuntautuneisuutta, sosiaalista ja kommunikatiivista ketteryyttä ja terveitä elämäntapoja. Ihmisillä on vastuu omasta hyvinvoinnista ja terveydestä sekä työkyvyn ylläpitämisestä ja kehittämisestä.

Toinen työmarkkinakansalaisuutta kuvaava piirre on, että työn tekeminen edellyttää työntekijöiltä ja heidän osaamiseltaan ja koulutukseltaan yhä syvemmälle menevää erikoistumista (Suikkanen & Lindh 2010, 57–58). Nykyisen vallitsevan rakenteellisen työttömyyden aikana työvoiman kysyntä kohdistuu voimakkaasti työtehtäviin, joissa edellytetään uudenlaista monialaista osaamista. Suoritettavien teollisuustöiden osuus työmarkkinoista on vähentynyt ja vastaavasti palvelusektorin osuus on lisääntynyt. Muutoksessa sosiaalisten ja kielellisten taitojen merkitys on korostunut. Samoin tarve hallita uudenlaista informaatioteknologiaa on kasvanut. (Parpo 2007, 53.) Kolmanneksi tämän päivän työ- ja tuotantoelämä edellyttää osaamisen uudistamista. Sekä työn sisältöjen muutos että työmarkkinoiden dynamiikan muutos on johtanut siihen, että työntekijän täytyy yhä kiihtyvällä vauhdilla pystyä päivittämään ja uudistamaan työkykyään. Puhutaan elinikäisestä oppimisesta. (Suikkanen & Lindh 2010, 58.)

Työttömyyden merkityksiä hyvinvointiin

Niemelä (2009, 219) painottaa, että tekemisen puute, erityisesti työttömyys, on ihmisen elämää järjestyttävä asia, kuin osoitus henkilön tarpeettomuudesta. Ilman hyödyllistä tekemistä, yhteiskunnassa arvostettua osallisuutta ja osallistumista työelämään elämästä voi puuttua mielekkyys. Ihminen saattaa vieraantua itsestään, elämästään ja koko

yhteiskunnasta, ellei hän saa toteuttaa itseään, omaa olemustaan ja itseään vastaavaa toimintaa. Allardt (1998, 42) mukaillen varsinkin pitkäaikaistyöttömyydellä on suuria vaikutuksia kaikkiin hänen määrittelemiini hyvinvoinnin ulottuvuuksiin: ei yksinomaan aineelliseen elintason, vaan myös yhteisyssuhteisiin ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksiin.

Tässä yhteydessä on hyvä kuitenkin huomata, että työttömyyden vaikutukset hyvinvointiin vaihtelevat riippuen monista yksilöllisistä ja yhteiskunnallisista tekijöistä. Useiden kansainvälisten tutkimusten valossa näitä tekijöitä ovat ikä, sukupuoli, työttömyyden kesto, etninen tausta, perheen työttömyys, työttömyyden paikallinen tilanne, yhteiskunnan hyvinvointijärjestelmä ja suhtautuminen työntekoon sekä yksilön peroonallisuus, arvot ja uskomukset. (Creed & Bartrum 2006, 2.)

Heikki Ervasti (2003, 124–126, 145) on yksi monista työttömyyden ja hyvinvoinnin yhteyttä tutkineista henkilöistä. Hän tarkastelee artikkelissaan työttömyyden seurauksia yksilötasolla toimeentulon, psyykkisten ongelmien, hyvinvoinnin ja sosiaalisten suhteiden näkökulmasta käyttäen tutkimuksessaan niin objektiivisia kuin subjektiivisiakin mittareita. Tutkimuksen mukaan työttömyyteen liittyvistä ongelmista suurin ovat taloudelliset ongelmat, joista kärsivät eniten pidempään työttömänä olleet työttömät, yksinäiset, yksinhuoltajat ja nuoret. Enemmistö työttömistä toteaa toimeentulonsa vaikeaksi ja katsoo elävänsä köyhyydessä. Mitä pidempään on työttömänä, sitä yleisemmiksi taloudelliset vaikeudet tulevat. Näyttää siltä, että työttömien aiempi koulutus- tai ammattiluokka ei vaikuta merkittävästi taloudellisten vaikeuksien esiintymiseen. Pitkäaikaistyöttömistä suuri osa on kokenut taloudellisia vaikeuksia (Pensola 2010, 81).

Taloudelliset ongelmat heijastuvat puolestaan moneen muuhun elämän alueeseen. Ne laskevat itsetuntoa ja lisäävät häpeän kokemuksia työttömyystilanteessa. Samoin taloudelliset ongelmat vähentävät merkittävästi koettua hyvinvointia. Taloudellisilla ongelmilla on myös yhteys perhesuhteiden heikkenemiseen työttömyyden aikana. (Ervasti 2003, 145.) Anna-Maria Isola (2014, 277–278, 281) toteaa saman asian tutkimuksessaan ”Köyhien tulkintoja sairauden ja terveyden sosiaalisista tekijöistä”, jonka tulosten mukaan ilmeisimpänä hyvinvointia rajoittavana tekijänä on päivästä toiseen jatkuva taloudellinen niukkuus. Esimerkiksi sairastuminen voi olla ihmiselle

taloudellisesti kohtalokasta, kun ei ole varaa käydä lääkärillä tai maksaa lääkkeitä. Alle toimeentulonormien elävät ihmiset saavat terveydenhoito- ja lääkekulunsa toimeentulotukena, mutta osalle pienituloisista tulot estävät juuri ja juuri toimeentulotuen saannin. Sairas ihminen jää helposti kotinsa vangiksi, koska rahaa ei ole sieltä poistumiseen. Terveellisestä ruokavaliosta ollaan tietoisia, mutta raha asettaa rajat elämisellä ravintosuositusten mukaan. Rahanpuute, mahdollisuuksien väheneminen ja sosiaalisten suhteiden niukentuminen kasaavat huono-osaisuutta. Työttömät ja työelämän ulkopuolella olevat jäävät ilman työpaikkaruokailua ja työpaikan tarjoamaa virkistys- ja liikuntatoimintaa, mutta myös ennen kaikkea ilman työterveyshuoltoa.

Työttömien omia kokemuksia työttömyydestään kysyttäessä esiin nousee taloudellisen toimeentulon heikkenemisen ja sosiaalietuuksista riippuvuuden lisäksi työttömyyden vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. Työttömät kokevat, että työttömyys alentaa mielialaa, huonontaa itsetuntoa, lisää jännittyneisyyttä ja passivoi. (Tepsa 2012, 42–47.) Ihminen menettää uskonsa siihen, että pystyisi vaikuttamaan elämäänsä ja ympäristöönsä (Isola 2014, 287). Työttömyyden pitkittyminen lisää psyykkistä oireilua, mikä näkyy masentuneisuutena, unihäiriöinä ja passiivisuutena (Parpo 2007, 3, 48–51). Useiden kansainvälisten tutkimusten mukaan työssä olo tyydyttää ihmisen toiminnan tarvetta. Työttömien kohdalla kuitenkin esimerkiksi kotiaskareiden tekeminen, sosiaaliset kontaktit ja aktiivinen vapaa-ajan vietto lisäävät hyvinvointia toisin kuin passiivisuus ja jouten olo. (Creed & Bartrum 2006 3.)

Kokemus itsemääräämisoikeuden vähenemisestä nousee esiin Tepsan (2012, 42–47) pro gradu -tutkielmasta ja vastaavasti Isolan (2014, 284–287) tutkimuksessa häpeän ja nöyryytyksen tunteet nousevat köyhien kirjoituksista selvästi esiin. Tutkijan tulkinnan mukaan nämä tunteet kumpuavat sosiaalisesta vertailusta, koska kirjoituksissa köyhyyttä pohditaan suhteessa valtaan ja valtaa suhteessa viranomaisiin ja paremmin toimeen tuleviin. Köyhien (myös työttömien) näkökulmasta erilaiset toimenpiteet (kyykytys ja luukuttaminen), velvoitteet ja vaihtelevat päätökset tuntuvat holhoukselta ja valvonnalta. Ihmiset eivät tunne hallitsevansa elämäänsä. Sosiaalisesta vertailusta ja hallinnan tunteen puutteesta kumpuavat itsetunto-ongelmat, häpeän, nöyryytyksen, avuttomuuden, ulkopuolisuuden, tarpeettomuuden, toivottomuuden ja näkymättömyyden tunteet heikentävät köyhien elämänlaatua ja pidemmällä aikavälillä myös terveyttä. Kyse on tutkimukseni itsensä toteuttamista kuvaaviin hyvinvoinnin

osatekijöihin arvonantoon ja korvaamattomuuteen liityvistä asioista, jotka molemmat vaikuttavat yksilön identiteettiin sekä kuvaan itsestä yhteiskunnan jäsenenä.

Kansainvälisten tutkimusten perusteella voidaan todeta, että sosiaalisilla kontakteilla on positiivinen vaikutus ihmisen hyvinvointiin (Creed & Bartrum 2006, 3). Kuitenkin työttömien kohdalla taloudellinen niukkuus ja sen aiheuttama häpeä rajoittavat ennen pitkää sosiaalisia suhteita niin, että sosiaaliset suhteet kutistuvat (Isola 2014 286–287). Toisaalta työttömyys ei Tepsan (2012, 42–47) gradun haastattelujen perusteella tunnu vaikuttavan suhteisiin läheisten kanssa vaikka osallisuus yhteiskuntaan tai yhteisön jäsenyyteen onkin heikentynyt. Kokemus tarpeellisuudesta jollain elämän osa-alueella lisää tyytyväisyyttä ja hyvinvointia työttömyydestä huolimatta. Tarpeettomuuden ja ulkopuolisuuden tunteet kutistavat hyvinvointia, kuulluksi ja kohdatuksi tuleminen lisäävät sitä. Ystävät ja vertaiset auttavat jaksamaan. (Isola 2014, 289.)

Toisaalta monet ovat sopeutuneet ja hyväksyneet työttömyyden tavallisuuden. Työttömyys on arkipäiväistä, ei mitenkään kummallista tai poikkeavaa, vaikka tuokin elämään vaikeuksia. Työttömyyden vaikutuksia vähätellään ja sitä pidetään normaalina. Työttömyydellä nähtiin olevan myös hyviä puolia muun muassa lastenhoito-ongelmien poistumisena. Lyhyen työttömyyden koettiin myös käyvän lomasta. (Tepsa 2012, 42–47.)

Työttömyys ja terveys

Työttömyydellä on omat vaikutuksensa sairastavuuteen ja terveydellä on vaikutusta työttömyyteen. Katsauksessa työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin, useat meta-analyysit ja katsaukset osoittavat, että työttömät voivat sekä psyykkisesti että fyysisesti heikommin kuin työssä olevat (Heponiemi ym. 2008, 11). Työttömyys vaikuttaa terveyden ehtoihin. Ansiotason lasku saattaa johtaa niukempaan elintasoon, ravitsemuksen laadun huononemiseen ja terveyden heikkenemiseen. Erityisesti pitkittyessään työttömyydellä on laaja-alainen terveydellinen vaikutus psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden välityksellä. (Airio & Niemelä 2013, 44.)

Airion ja Niemelän (2013, 44–45, 52–54, 58) tutkimustulosten mukaan työttömien koettu terveydentila ja toimeentulo ovat selkeästi heikommalla tolalla kuin työssä käyvien. Lisäksi työmarkkinatuen saajat, jotka ovat työttömyysturvajärjestelmän piirissä

olevista kaikkein heikoimmassa asemassa, kokevat terveytensä ja toimeentulonsa heikommaksi kuin työttömät keskimäärin. Työmarkkinatuen saajat eroavat muista työttömistä ja työssä käyvistä muun muassa lääkärin toteaman sairauden tai vamman yleisyyttä tarkasteltaessa. Työmarkkinatuen saajista lähes puolella on jokin pysyvä vamma tai sairaus, kun taas kokopäivätyössä olevilla vain noin joka kuudennella. Työmarkkinatuen saajien heikko koettu terveys koskee molempia sukupuolia, kaikenikäisiä, niin yhden kuin kahden aikuisen kotitalouksia ja eri ammattitaitustaisia. Työttömyyden kestollakaan ei ole vaikutusta siihen, millaiseksi työmarkkinatuen saajat kokevat terveytensä. Suomalaisten ja brittiläisten naisten terveydentilaa ja sosioekonomisia olosuhteita vertailevan tutkimuksen mukaan työttömät naiset ilmoittavat kärsivänsä pitkäaikaissairauksista useammin kuin työssä käyvät naiset ja kotirouvat (esim. lapsen hoidon takia kotona olevat). Matalan koulutustason nähdään liittyvän vahvasti huonoon terveyteen suomalaisten naisten keskuudessa. (Lahelma ym. 193–197.)

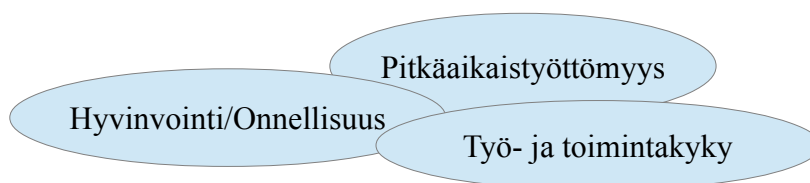
Työkyvyltään heikoimmilla on muita suurempi riski jäädä työttömäksi ja toisaalta pitkäkestoinen työttömyys itsessään lisää niin henkistä kuin fyysistäkin sairastavuutta. Työmarkkinoiden epätasapaino, työvoiman ylitarjonta joillain aloilla, työn erikoistuminen, maailman markkinoiden vaikutus työpaikkoihin, vaatimukset yksilön toimintakyvylle ja useat nöyryyttävät kokemukset – ilman yhteisöllistä tukea – ilmenevät erilaisena inhimillisenä pahoinvointina, fyysisinä ja psyykkisinä oireiluinta ja sairauksina. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 173–175.)

Niin objektiivisiin tilastotietoihin kuin ihmisen subjektiivisiin kokemuksiin perustuvien tutkimusten pohjalta voi vetää sen johtopäätöksen, että työn tekemisellä on merkitystä hyvinvoinnin ylläpitämiselle niin taloudellisella, sosiaalisella, henkisellä kuin terveydelliselläkin tasolla. Allardtin (1976) hyvinvoinnin ulottuvuuksien kautta tarkasteltuna työ vahvistaa elintasoja, yhteisyyssuhteita ja itsensä toteuttamista kuvaavia hyvinvoinnin ulottuvuuksia, kun vastaavasti työttömyys heikentää niitä. Pitkäaikaistyöttömien näkökulmasta työttömyyden mukanaan tuomat taloudelliset ongelmat heikentävät elämän laatua ja lopulta myös psyykkistä ja fyysistä terveyttä. Kenen tahansa, mutta erityisesti vähän koulutettujen, iäkkäiden, heikomman fyysisen tai psyykkisen toimintakyvyn omaavien ja pitkään työelämästä poissaolleiden, on vaikea päästä työn syrjään kiinni työmarkkinoilla vallitsevien vaativien kriteerien vuoksi, jotka

edellyttävät työntekijältä monipuolisia työelämävalmiuksia ja sopeutumiskykyä muuttuviin olosuhteisiin. Yhteiskunnallisella tasolla pitkään kestäneeseen työttömyyteen pyritään kuitenkin puuttumaan erilaisin aktiivisin toimenpitein, joilla ajatellaan olevan merkitystä niin kansantaloudelle kuin yksilön hyvinvoinnillekin. Toisaalta yhteiskunnassa vallalle nousseet koventuneet, syyllistävät mielipiteet työttömien omasta vastuusta työllistymisestään ja työkyvystään saattaa näyttäytyä pitkällä tähtäimellä ihmisten hyvinvointia heikentävänä asiana. Erilaisten syiden vuoksi kaikki eivät kykene työllistymään avoimille työmarkkinoille vaikka haluaisivatkin.

2.3 Työ- ja toimintakykyyn vaikuttavia tekijöitä

Pitkäaikaistyöttömyys, hyvinvointi sekä työ- ja toimintakyky kytkeytyvät yhteen ja osa-alueet vaikuttavat toinen toisiinsa joko tukevasti tai heikentävästi. (Kuvio 2) Työkykyä koskevassa analyysissään Tiina Pensola (2010, 81) toteaa, että työttömyys on yhteydessä moniin elämän osa-alueisiin. Terveydelle sekä toiminta- ja työkyvylle haitallisten tekijöiden kasautuminen voi johtaa siihen, että pitkäaikaistyöttömien syrjäytymisriski kasvaa edelleen työkyvyn ja työssä selviytymisen heikentymisen myötä. Kaikki tekijät yhteensä liittyvät työkyvyn rajoittumiseen. Parpon (2007, 3, 48–51) tutkimuksessa osalla työttömistä alhainen toimintakyky heikensi työllistymisen edellytyksiä. Heikko terveydentila merkitsee usein alentunutta toimintakykyä, joka puolestaan voi rajoittaa työmarkkinoille osallistumista.

Kuvio 2 ”Työ- ja toimintakykykolminaisuus”

Työkyvyn arviointi ja mittaaminen

Työkyvyn ydin rakentuu ihmisen voimavarojen ja työn ominaisuuksien välisestä tasapainosta, mutta myös monet muut tekijät liittyvät työkykyyn. On tärkeää tunnistaa eri tekijöiden merkitys työkyvyn kannalta ja kohdistaa työkyvyn edistämistoimet juuri

niihin tekijöihin, joilla työkykyyn voidaan tehokkaasti vaikuttaa. (Aromaa ym. 2010, 104–105.) Sosiaalityön näkökulmasta työ- ja toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden tutkiminen nimenomaan yksilön subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulmasta on tärkeää, jotta voitaisiin kohdentaa yhteiskunnalliset resurssit, esimerkiksi aktivointiin liittyvät toimenpiteet, oikeisiin asioihin.

Raija Gould ja Juhani Ilmarinen (2010, 33) pohtivat tekstissään työkyvyn arviointia ja mittaamista. Heidän mukaansa työkyvyn monimuotoisuus tekee työkyvyn arvioinnin ja mittaamisen haastavaksi. On katsottu, että parhaassakaan tapauksessa tarkkaan työkyvyn mittaamiseen ei koskaan päästä. Yksi työkyvyn arvioinnin peruskysymyksiä on, kenen näkökulmasta työkykyä arvioidaan. Työkyvyn arvio voi perustua kohdehenkilön omaan käsitykseen, tai arvion voi tehdä terveydenhuollon tai sosiaalivakuutuksen ammattilainen tai muu asiantuntijaryhmä. Työkykyä arvioitaessa tarkastellaan erilaisin painotuksin ja erilaisista näkökulmista työkyvyn osa-alueita.

Kysely- ja haastattelututkimuksissa käytetään usein sellaisia työkyvyn mittareita, joissa kohdehenkilö itse arvioi omaa työkykyään. Jo pitkään on ollut käytössä yksinkertainen kolmiportainen työkykyarvio, jossa tutkittavaa pyydetään arvioimaan omaa työkykyään riippumatta siitä, onko hän ansiotyössä vai ei. Vastausvaihtoehdot ovat 1) täysin työkykyinen, 2) osittain työkyvytön ja 3) täysin työkyvytön. Työkykyindeksi on myös yksi yleisimmin käytetyistä työkyvyn mittareista suomalaisissa tutkimuksissa. Indeksiksi koostuu seitsemästä osiosta, joiden pistearvot yhteenlaskemalla muodostetaan työkykyindeksi. Osioissa pisteytetään muun muassa nykyinen työkyky verrattuna parhaimpaan työkykyyn, lääkärin toteamien nykyisten sairauksien määrä, oma arvio kykenevyydestä työhön terveyden puolesta kahden vuoden kuluttua ja psyykkiset voimavarat. (Gould & Ilmarinen 2010, 34.)

Monet nykyisen työelämän käytännöt, joissa punnitaan monitaitoisuutta, joustavuutta, sosiaalisia ja kommunikatiivisia kykyjä tai joissa painottuu palkkatyön epävakaistuminen ja työllistymismahdollisuuksien rajallisuus, asettavat haasteita työkyvyn arvioinnille. Esimerkiksi työttömien henkilöiden työkyvyn arviointi on vaikeaa, koska työttömiltä puuttuu työ ja sen myötä sellainen normi, johon toimintakykyä suhteutetaan. (Gould & Ilmarinen 2010, 33.)

Työkykyyn vaikuttavia tekijöitä

Terveys 2000 -hanke on tuottanut monipuoliset tiedot työstä, terveydestä, toiminta- ja työkyvystä sekä näiden keskinäisistä yhteyksistä ja muista määrittäjistä 30–64-vuotiaassa väestössä. Tutkimus toteutettiin haastatteluin, kyselyin ja monipuolisella terveystarkastuksella. Hanke koski laajasti terveyttä ja sairauksia sekä niihin vaikuttavia tekijöitä, toimintakykyä sekä hoidon, avun ja kuntoutuksen tarvetta ja saantia. (Aromaa ym. 2010, 102.) Tutkimustulosten ja eri osoittimien valossa suomalaisen aikuisväestön työkyky on hyvä. Kaikista 30–64 -vuotiaista 80 prosenttia arvioi itsensä täysin työkykyiseksi ja vastaavasti työssä käyvistä suomalaisista yli 90 prosenttia pitää itseään täysin työkykyisinä. Ikä liittyi selvästi työkyvyn heikkenemiseen. Kaikkien tarkasteltujen työkyvyn osoittimien mukaan sekä työssä käyvässä että koko väestössä vanhempien ikäryhmien koettu työkyky oli heikompi kuin nuorempien. Vain viisi prosenttia 30–64 -vuotiaista arvioi työkykynsä rajoittuneeksi, kun taas 60–64 -vuotiaista näin arvioi yli puolet. (Gould ym. 2010, 36–37.)

Olemassa olevien tutkimustulosten perustella voi todeta, että työttömien koettu työkyky on huonompi kuin samanikäisten työllisten. Lyhytaikainen työttömyys näkyy työkyvyn rajoittumisena ainoastaan 45 vuotta täyttäneillä, mutta pitkäaikaistyöttömällä työkyvyn rajoittuminen ilmenee sekä naisilla että miehillä iästä riippumatta. Pitkä työttömyys sinänsä heikentää henkilön uudelleentyöllistymismahdollisuuksia, ja nämä mahdollisuudet ovat sitä heikommat, mitä ikäännyneempi henkilö on. Omaa työkykyään arvioidessaan kokemus huonoista työllistymismahdollisuuksista voi saada työttömän arvioimaan työllisiä kriittisemmin omaa osaamistaan ja kykyään sopeutua työelämään, vaikka työkyky ei olisikaan olennaisesti rajoittunut. (Pensola 2010, 79–80.)

Hyvä terveys on hyvän työkyvyn keskeinen lähtökohta sekä työntekijöiden ja työnantajien että tutkijoiden ja lainsäätäjän näkökulmasta. Terveiden heikkeneminen voi aiheuttaa toimintakyvyn rajoituksia, jotka muista voimavaroista, työstä ja työoloista riippuen voivat heikentää työkykyä. (Koskinen ym. 2010, 51.) Terveys liittyy myös vahvimmin koettuun työkykyyn samoin kuin työn henkisen ja fyysisen rasittavuuden sekä työasenteiden yhteys työkykyyn on vahva. Työkyvyn vajavuudet yleistyvät iän myötä. Tutkimuksen mukaan lähes kaikki nuoret aikuiset, erityisesti työssä käyvät ja opiskelijat, kokevat työkykynsä hyväksi. Alle 45-vuotiaista yli 90 prosenttia pitää itseään täysin työkykyisenä mutta 60–64 -vuotiaista vain puolet. Monet työkyvyn

rajoittuneisuuteen liittyvät asiat, kuten huono terveys ja vähäinen koulutus, korostuvat iäkkäillä. (Aromaa ym. 2010, 104–105.)

Koulutus on keskeinen sosiaalista asemaa määrittävä tekijä, jolla on merkittävä rooli työuran ja sitä kautta myös tulojen määräytymisessä. Koulutus ohjaa ammattiin ja ammattiasemaan valikoitumista, mikä puolestaan vaikuttaa työkyvyn edellytyksiin ja kehittämismahdollisuuksiin. Aineellisten voimavarojen hankkimisen lisäksi koulutus auttaa terveyden ja työkyvyn ylläpitämisessä tarvittavien tietojen etsimisessä ja omaksumisessa. Koulutukseen liittyvät työkykyerot voivat syntyä koulutuksen vaikutuksena, mutta ne voivat liittyä myös koulutukseen valikoitumiseen. Terveys ja toimintakyky voivat vaikuttaa koulutukseen hakeutumiseen ja koulutuksen pituuteen, ja työkyvyn heikkeneminen voi puolestaan heikentää aikuisiän koulutukseen osallistumisen mahdollisuuksia ja motivaatiota. (Martelin ym. 2010, 42, 44.)

Työhön suhtautumisella tiedetään olevan selkeä yhteys haluun jatkaa työelämässä. Työkykyyn liittyvät arvot ja asenteet muodostavat välittävän rajapinnan työn ja yksilön toimintakyvyn ja osaamisen välillä. Kokemukset muun muassa työn tekemisestä ja työyhteisöstä suodattuvat arvojen ja asenteiden kautta työssä suoriutumiseen ja jaksamiseen. (Gould & Polvinen 2010, 69–70.) Työttömyyden vaikutusta työhalukkuuteen tutkittiin Ervastin (2003, 141–144) tutkimuksessa, jonka mukaan työhaluttomuus ei olisi yleisesti ottaen syy työttömyyteen. Kaksi kolmesta työttömästä haluaisi saada töitä, noin 60 prosenttia ilmoitti halukkuutensa kouluttautumaan uuteen ammattiin, jos se takaisi työpaikan ja yli 60 prosenttia voisi ottaa vastaan koulutusta vastaamatonta työtä. Kuitenkin vain joka viides työtön olisi halukas muuttamaan toiselle paikkakunnalle työn perässä. Suurin syy työhaluttomuuteen tai passiivisuuteen työn hakemisessa tutkimuksen valossa oli eläkkeen odottaminen. Heikentynyt terveys, vähäinen koulutus ja korkeampi ikä olivat ominaista tälle ryhmälle. Suurimmiksi syiksi työhaluttomuudelle eläkkeen odottamisen lisäksi näyttäisi nousevan jokin sairaus tai vamma, toivon luovuttaminen työn saamisesta ja taloudellinen kannattamattomuus ottaa vastaan töitä.

Työkyky ei perustu ainoastaan yksilöllisiin tekijöihin, kuten terveyteen, toimintakykyyn, ammattitaitoon, stressinsietokykyyn ja persoonallisuuteen, vaan myös työhön liittyviin ja työn ulkopuolisiin tekijöihin. Tärkeä työkykyä tukeva tekijä voi olla

työyhteisön ja sosiaalisen lähiyhteisön tuki. Perheeseen tai lähiyhteisöön sitoutuminen voi vaikuttaa henkilön työkykyyn eri tavoin eri elämänvaiheissa. Perhe voi olla voimavaratekijä, mutta toisaalta perheen ja työn vaatimusten yhteensovittaminen voi joissakin elämänvaiheissa aiheuttaa ristiriitatilanteita, jotka vaikuttavat negatiivisesti työkykyyn. Sosiaalisen tuen katkeaminen voi näkyä työkyvyn rajoittumisena. (Pensola 2010, 77.)

Matti Kortteinen ja Hannu Tuomikoski (1998, 20–22) ovat tutkineet pitkäaikaistyöttömien selviytymistä työttömyydestään. Tutkimus perustuu vuonna 1992–1993 työttömille järjestetyn kirjoituskilpailun tarinoin selviytymisestä työttömien arjesta sekä vuonna 1996 tehtyyn kyselytutkimukseen. Tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että työttömien selviytymiseen työ- ja toimintakykyisinä työttömyydestä huolimatta perustuu ratkaisevasti sosiaaliseen kannatteluun, jota on kahdenlaista. Yhteisöllinen kannattelu, tarkoittaa sellaisia yhteisöllisiä suhteita, joissa jaetaan yhdessä omaksutut arvot ja voidaan kokea olevansa arvokas omana itsenään. Tutkimuksessa mitä sitoutuneempi on työpaikkaansa ja mitä lujemmin on sisäistänyt työyhteisön kollektiiviset arvot, sitä kipeämpi työttömäksi jäämisen/irtisanomisen kokemus on. Työpaikka yhteisönä ei ole ainoa sosiaalisen integraation lähde. Ero mistä tahansa yhteisöstä, joka antaa mieltä ja merkitystä elämään käy. Jatkuva kokemus nöyryytyksestä tai häpeästä, johtaa siihen, ettei ihminen enää luota muihin ihmisiin. Tätä prosessia kutsutaan sosiaalisesti syrjäytymiseksi. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 101–104, 167–170.)

Suhde puolisoon on yksi tärkeimmistä aikuisen elämään kuuluvista yhteisöllisistä suhteista. Jos työtön kokee tulevansa hylätyksi myös läheissuhteissaan, on ymmärrettävää, että hylätyn usko yhteisöllisiin arvoihin – siihen, että ihmisiin voi luottaa – kärsii. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 101.) eli toimiva parisuhde parantaa sosiaalista luottamusta ja vähentää sosiaalista syrjäytymistä. Naimisissa tai avoliitossa elävien, eronneiden ja naimattomien naisten välillä erot koetussa työkyvyssä ovat tutkimuksen mukaan melko pienet, mutta leskeksi jääneiden naisten työkyky on huonompi kuin muilla. Miehistä sen sijaan eronneet ja naimattomat kokevat työkykynsä keskimäärin heikommaksi kuin naimisissa tai avoliitossa olevat. (Martelin ym. 2010, 43.)

Toinen sosiaalisen kannattelun muoto on yhteiskunnallinen kannattelu, joka perustuu rahaan ja vastikkeelliseen vaihtoon. Tärkeää on elannon turvaaminen, mikä tarkoittaa jonkinlaista taloudellista ankkuroitumista, esimerkiksi lyhytaikaiset työrupeamat tai riittävä sosiaaliturva. Heikko menestys työmarkkinoilla ei niin koske, jos tuntee olevansa tarpeellinen ja hyväksytty omasta taloudellisesta ja työmarkkinamenestyksestä riippumatta. Sama koskee menestyksen ulkoisia merkkejä ja aineellista ahdinkoa. Tutkimustulos osoittaa, että palkkatyö ei ole välttämätöntä niin yksilöllisen selviytymisen kuin sosiaalisen integraationkaan kannalta. Työttömänä voi selviytyä pitkäänkin, jos yhteisyysuhteet ja talous pysyvät kunnossa. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 137–138, 167–169.)

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimuskysymykset ja tavoitteet

Tutkimukseni kiinnittyy pitkäaikaistyöttömyyden vähentämiseen kohdennettuun projektiin ja tutkittavana kohteena on pitkäaikaistyöttömän kategoriaan luokitellut ihmiset. Tutkimusaineistonani on 21 pitkäaikaistyöttömän työ- ja toimintakykyä koskevaa selvitystä. Olen kiinnostunut tutkimuksessani hyvinvoinnin osatekijöistä ja niiden vaikutuksesta ihmisen työ- ja toimintakykyyn. Tutkimuksessani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia sisältöjä hyvinvoinnin ulottuvuudet *having*, *loving* ja *being* saavat pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten elämässä?
2. Mitkä hyvinvoinnin osatekijät vahvistavat ja vastaavasti heikentävät työ- ja toimintakykyä?

Tutkimusaineistoni analyysiä ohjaa päätös siitä, että ihmisten hyvinvointi koostuu kolmesta ulottuvuudesta (*Having*, *Loving*, *Being*), jotka ovat Erik Allardtin (1976, 38–51) Pohjoismaita vertailevassa, hyvinvointia ja tarpeentyydytystä koskevassa haastattelututkimuksessa käyttämiä hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Näiden osatekijöiden sisältöä suhteessa yksilöön pyrin selvittämään tutkimuksessani. Oletuksena on, että jokaisen ihmisen hyvinvointi koostuu näistä osatekijöistä, mutta ihmiset kuvailevat niitä eri tavoin. Jokaisella on yksilölliset tarpeensa, toiveensa ja oletuksensa siitä, mistä hyvinvointi koostuu.

Tulkitsen hyvinvoinnin eri osa-alueiden vaikutusta työ- ja toimintakykyyn väljästi Pauli Niemelän (2009; 2010) toiminnallisuuden teorian ja siihen perustuvan hyvinvointikäsitteen kautta, josta olen kirjoittanut tarkemmin opinnäytetyön alussa teoriaosiossa. Sen mukaan ihminen on toimiva, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen olento. Toiminnallaan ihminen tavoittelee hyvää. Toiminnallisen hyvän käsite ilmaistaan ”hyvinvointi” -käsitteellä, jolla tarkoitetaan erilaisia asioita. (Niemelä 2009, 211–212.) Tutkimuksessani toiminnan tavoitteeksi näen työ- ja toimintakyvyn, joka mahdollistaa osallistumisen arjen toimintoihin työn tai muun tekemisen kautta.

Tutkimusaihe sijoittuu hyvin sosiaalityön tutkimuksen kenttään, onhan sosiaalityön tavoitteena ihmisten hyvinvoinnin lisääminen (Arki, Arvot, Elämä, Etiikka 2005, 7). Työ- ja toimintakykyyn vaikuttavien tekijöiden tutkiminen nimenomaan yksilön subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulmasta on tärkeää, jotta voitaisiin kohdentaa yhteiskunnalliset resurssit, esimerkiksi aktivointiin liittyvät toimenpiteet, oikeisiin asioihin. Minulle tulevana sosiaalityöntekijänä on tärkeä ymmärtää, minkälaisena hyvinvointi pitkäaikaistyöttömyyteen ajautuneiden ihmisten elämässä näyttäytyy, jotta pystyisin vaikuttamaan omalla toiminnallani hyvinvointia heikentäviin osatekijöihin niitä tukien ja vahvistaen.

Hyvinvoinnin eri osatekijät voivat olla itseisarvo sinänsä, mutta voivat toimia myös resursseina hyvään elämään. Oletuksena on, että hyvinvoinnin kannalta työ ja työnteko ovat keskeisiä tekijöitä sekä arvona sinänsä että resurssina. Resurssina siinä mielessä, että työn kautta saadaan rahaa, jolla saadaan tyydytettyä perustarpeita eli turvallisuuden (asunto) ja ravinnon (ruoka) tarpeita. Työpaikka mahdollistaa myös ystävyysuhteiden rakentamisen ja statuksen kohottamisen. Työssäolo on arvo sinänsä ainakin suomalaisessa yhteiskunnassa, ja analyysit Pohjoismaissa jo 1970-luvulla ovat osoittaneet, että ansiotyön puuttuminen on tulonjaon epätasaisuuden tärkeimpiä tekijöitä (Allardt 1976, 51, 127) ja pitkäaikaistyöttömyys tuo mukanaan taloudellisia ongelmia, jotka heijastuvat myös muihin elämän alueisiin niitä heikentäen (mm. Pensola 2010, 81; Ervasti 2003, 145).

3.2 Aineiston hankinta

Tutkimusta suunniteltaessa ja toteuttaessa on huomattava, että eettisiä kysymyksiä nousee laadullisen tutkimusprosessin joka vaiheessa. Ne liittyvät tutkimuksen alkuvaiheeseen eli suunnitteluun, tiedonkeruuvaiheeseen, aineiston analyysivaiheeseen, raportointiin ja tutkimuksen julkistamiseen. (Creswell 2007, 56–59.) Anneli Pohjolaan (2007, 11–12) viitaten eettisyys on tutkimuksessa kaikkea läpäisevä periaate, joka on läsnä tutkijan jokaisessa valinnassa. Hänen mukaansa tutkimuksen etiikka jakautuu useisiin näkökulmiin. Tiedon intressin etiikka (1) sisältää muun muassa tutkimusaiheen valinnan ja tutkimuskysymysten asettamisen. Tiedon hankkimisen etiikka (2) liittyy

tutkijan suhteeseen tutkimuskohdetta ja aineiston hankinnan toteuttamista kohtaan. Tiedon tulkitsemisen etiikkaan (3) liittyvät aineiston analyysin toteuttaminen ja tulosten tulkinnat. Lisäksi on vielä tiedon julkistamisen etiikka (4), tuloksena saadun tiedon käyttämisen etiikka (5), sosiaalisen vastuun etiikka (6) sekä kollegiaalinen etiikka (7).

Henriikka Clarkeburn ja Arto Mustajoki (2007, 22–25) määrittelevät etiikan taidoksi tehdä tietoisia ja perusteltuja ratkaisuja. Kun etiikka nähdään kykynä analysoida päätöksentekotilanteita, opimme tiedostamaan nämä prosessit. Kaikkia tutkimuksellisia valintojani ohjaa siis tietoisuus tutkimuksen eettisyyden vaatimuksesta. Tästä syystä en ole myöskään halunnut erottaa etiikka-kappaletta omaksi alaluvukseen vaan kuljetaan eettisyyttä mukana koko kolmannen pääluvun mukana kaikissa kappaleissa.

Laadullinen tutkimus lähestymistapana on ollut minulle selvä jo alusta alkaen, vaikka se ei lukemani kirjallisuuden perusteella helpoin metodologia olekaan toteuttaa. Metsämuurosen (2009, 213–214) arvion mukaan huono laadullinen tutkimus on helpompi tehdä kuin huono tilastollinen tutkimus. Samasta laadullisesta aineistosta on monta tapaa tehdä jopa toisiinsa nähden ristiriitaisia päätelmiä, kun taas tilastollisessa tutkimuksessa virhepäätelmien tekemisen mahdollisuus on vähäisempi.

Tiedon hankkimisen etiikkaan (Pohjola 2007, 11) liittyvään kysymykseen törmäsin tutkimusaineiston keräystä suunnitellessani. Huomasin yliopiston sivulla olleen ilmoituksen, jossa etsittiin gradun tekijöitä liittyen pitkäaikaistyöttömiin kohdistuvaan projektiin. Ilmoitauduin vapaaehtoiseksi ja sain tätä kautta nykyisen aineistoni. Tutkimusaineistoni koostuu EDURO-säätiön (ent. Romotke) palveluohjaajan kokoamista selvityksistä asiakkaiden työ- ja toimintakyvystä. Asiakkaat ovat MONET-kuntakokeilun koordinoivan palveluohjauspalvelun päättäneitä henkilöitä, jotka ovat pitkäaikaistyöttöminä päätyneet työkokeiluun eri instanssien, muun muassa työvoiman palvelukeskuksen työntekijän tai sosiaalityöntekijän lähettämänä

Tutkimusaineistoa kerätessä on eettisesti tärkeää tutkimuslupien saaminen asianosaisilta (Creswell 2007, 57–58) sekä kaikkien osapuolien informoiminen tutkimuksesta avoimesti ja rehellisesti (Pohjola 2007, 20). Aluksi laadin MONET-kuntakokeiluprojektille tutkimuslupa-anomuksen, jossa muun muassa perustelin, miksi aineiston saaminen tutkimuskäyttöön on tärkeää sekä kerroin alustavan tutkimusaiheeni.

Tutkimuslupa-anomuksessa ilmoitin sitoutuvani noudattamaan kaikissa tutkielman tekemisen vaiheissa hienovaraisuutta ja tutkimuksen tekemisen eettisiä periaatteita, muun muassa luotettavuutta, puolueettomuutta ja anonyymiyttä sekä salassapidon velvoitteita.

Palaverissa, joka liittyi gradun tekoon ja aineiston hankintaan tuli ilmi, että asiakkailta ei oltu pyydetty projektiin osallistuessaan lupaa käyttää heidän henkilökohtaisia tietojaan muuhun käyttöön kuin siihen, mihin tiedot alunperin on kerättykin. Työ- ja toimintakykyselvitysten laadinta liittyy Työ- ja elinkeinoministeriön työllistämisen kuntakokeiluun Rovaseudun (Rovaniemi ja Ranua) alueella. Hallitusohjelmaan sisältyvän kuntakokeilun tavoitteena on heikommassa työmarkkinaasemassa olevien henkilöiden työelämäosallisuuden lisääminen, työllistymisen tukeminen ja työttömyyden vähentäminen. (Kuntakokeilu.) Monet-hankkeen ensimmäisenä kehittämislinjana on koordinoivan palveluohjausprosessin kautta asiakkaalle rakennettava työhönkuntoutuksen polku. Työhönkuntoutuspolun alussa panostetaan palvelutarpeen arviointiin tekemällä huolellinen taustaselvitystyö asiakkaan tilanteesta, johon siis tutkimusaineistoni liittyy. (TEM.)

Koska EDURO:lla ei ollut lupaa luovuttaa asiakkaista laadittuja dokumentteja minulle, lupa piti pyytää asiakkailta itseltään. Laadin suostumuslomakkeen saatekirjeineen asiakkaille lähetettäväksi, jonka allekirjoitettuaan ja postitettuaan he antoivat EDURO-säätiölle luvan luovuttaa heistä laaditut selvitykset työ- ja toimintakyvystä minulle tutkimuskäyttöön. Lomakkeissa esittelin muun muassa aineiston käyttötarkoituksen ja painotin salassapitosäännösten noudattamista, jotka liittyvät tutkittavan aineiston säilyttämiseen, käyttämiseen ja sen tuhoamiseen jatkossa. (Mäkinen 2006, 95; Creswell 2007, 58.)

Tällainen aineiston keräystapa on eettisyyden huomioiva, sellainen, jossa ketään ei painosteta suostumaan tutkimuskohteeksi (Mäkinen 2006, 23; Creswell 2007, 58). He, jotka olivat suostuvaisia, näkivät itse vaivaa, allekirjoittivat suostumuslomakkeen ja postittivat sen takaisin MONET-projektin vastaavalle, joka oli lähettänyt suostumuslomakkeet asiakkaille. Kaiken kaikkiaan 87 asiakkaalle postitettiin suostumuslomake saatekirjeineen ja maksettuine palautuskuorineen (Mäkinen 2006, 93), joita sitten palautui takaisin 21 kappaletta määräaikaan mennessä.

Tutkimukseni perustuu siis dokumenteista (työ- ja toimintakykyselvitykset) saatavaan tietoon enkä ole tavannut tai haastatellut henkilökohtaisesti suostumuskirjeen postittaneita henkilöitä, joista dokumentit on laadittu. Dokumentit on koottu eri asiantuntijoiden tekemistä haastatteluista ja arvioista liittyen muun muassa asiakkaan työ- ja toimintakykyyn, terveydentilaan, työ- ja koulutushistoriaan, perhetaustoihin ja asiakkaan omiin tulevaisuudentoiveisiin. (Tuomi & Sarajärvi 2004, 73–76, 86.) Yhteenvedon eri lausunnoista on koonnut EDUROsäätiön (ent. Romotke) palveluohjaaja.

Työ- ja toimintakykyselvitysten sivumäärä vaihteli henkilöstä riippuen ollen yleensä kymmenkunta sivua. Sisällöllisesti dokumentit alkoivat esitiedoilla, jossa kerrottiin työ- ja toimintakykyselvityksen kohteena olevan henkilön ikä, syy prosessiin ohjautumiseen, koulutus- ja työtausta sekä keskeiset työllistymistä estävät tekijät. Seuraavaksi kuvailtiin tutkittavien lapsuutta tai nuoruutta sekä kerrottiin tarkemmin heidän koulutus- ja työhistoriasta, aikaisemmista työhön kuntoutuksista, työkyvyn arvioinneista ja kuntouttavista työtoiminnoista. Dokumenteissa kuvattiin tutkittavien elämäntilannetta ja arjen toimintakykyä, terveydentilaa sekä työkykyyn vaikuttavia asioita tutkittavien itse kertomana ja objektiivisen tiedon perusteella. Ulkopuolisia tiedonantajia edustivat muun muassa työvoimaneuvoja, sosiaalityöntekijä, neuropsykologi, kuntoutuslääkäri, psykiatri, fysioterapeutti, työnantajat, yksilövalmentaja ja ammatinvalinnanohjaaja. Työ- ja toimintakykyselvitykset päättyivät johtopäätöksiin ja suositukseen työllistymiseen tähtäävien jatkosuunnitelmien ja työ- ja toimintakyvyn suhteen.

Saatuani tutkimusaineiston käyttööni, huomasin, kuinka arkaluonteisista dokumenteista on kyse. Tutkimuksen luottamuksellisuuden vaateen (Pohjola 2007, 20) mukaisesti tutkimuslupa-anomuksessani toivoin, että aineisto toimitetaan minulle anonymisoituna niin, ettei se sisällä nimiä, henkilöturvaturvunnuksia, osoitteita, puhelinnumeroita tai muuta henkilökohtaista tietoa. Tätä toivetta oli kuitenkin mahdoton toteuttaa, joten dokumentit siirtyivät minulle kaikkine asiakkaan henkilökohtaisine tietoineen. Aineiston arkaluonteisten tietojen vuoksi anonymisoin aineiston heti, kun olin sen saanut peittämällä kaikki henkilökohtaiset tiedot eli kohdat, joissa viitattiin tutkittavien sosiaaliturvatunnukseen, koko nimeen tai osoitetietoihin. Aineiston analyysin kannalta tärkeitä tietoja olivat vain sukupuoli, syntymävuosi/ikä ja siviilisäätty.

Tutkimukseen osallistuvien määrä jäi siis 21 henkilöön, vaikka lähes 90 asiakkaalle suostumuskirjeitä palautuskuorineen lähetettiin. Jäin miettimään, että onko aineisto riittävä, jotta tutkimus olisi tieteellistä, edustavaa ja yleistettävissä. Lukemissani teksteissä annetaan ristiriitaisia vastauksia siitä, minkälainen otanta on riittävä, mutta tulkitsin, että opiskelijan pro gradu -työhön määrä on varmasti ihan sopiva. Tuomi ja Sarajärvi (2004, 87–88) siteeraavat Eskolaa ja Suorantaa¹ (1996, 39) todetessaan, että aineiston koko ei ole ratkaisevaa. Tärkeää on tulkintojen kestävyys ja syvyys. Laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään, tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai että heillä on kokemusta asiasta. Tähän nähden tutkimusaineistoni on juuri sopiva, onhan työ- ja toimintakykyselvitysten kohteena ihmiset, joilla on kokemusta pitkän työttömyyden tuomista seurauksista ja yhteiskunnan palveluverkoston toiminnasta.

Tutkimuksen kohteeksi ilmoittautuneista ihmisistä suurin osa oli ollut työttömänä vuosia ja heidän elämänsähistoriansa sisälsi useita pitkiä työttömyysjaksoja ja eri pituisia työsuhteita. Tutkittavista enemmistö oli miehiä. Lukumääräisesti eniten ihmisiä oli 1950- ja 1960-luvulla syntyneiden ryhmissä (molemmissa 7 henkilöä). Henkilöistä kaksi oli syntynyt 1970-luvulla, neljä henkilöä 1980-luvulla ja yksi 1990-luvulla. Tämä ikäjakauma vastasi elokuun 2014 työllisyyskatsauksen antamia tietoja, joiden mukaan työttömyys koskee ennen kaikkea yli 50- ja yli 55-vuotiaiden ikäryhmää. Tutkimusaineistosta kuvautui ihmisiä, joilla on ollut erilaiset lähtökohdat elämässään ja joiden elämä on kulkenut omia polkujaan. Alhainen koulutus, korkea ikä ja asumismuoto puoltavat kuitenkin pitkäikaistyöttömien vaikeaa työllistymistä koskevia tutkimuksia. (esim. Parpo 2007.)

3.3 Aineiston analyysi ja raportointi

Tutkimuksen yhteiskunnallisena tehtävänä on tuottaa tietoa. Tiedon tuottaminen on myös minun tutkielmani tavoitteena, joskin pienemmässä mittakaavassa verrattuna varsinaisiin tutkimuksiin. Tuotettu tieto, oli sen tarkoituksena sitten kuvata, analysoida, selittää tai tulkita tutkimuskohteena olevaa ilmiötä, saa myös aikaan seurauksia,

¹ Eskola J. & Suoranta J 1996: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

vaikuttaa ja muuttaa käsityksiä. (Pohjola 2007, 24.) Koska tutkimukseni kiinnittyy MONET-kuntakoikeiluprojektiin ja aineistoni on sieltä lähtöisin, tavoitteena on, että projekti hyötyisi jotenkin tutkimustuloksista.

Kaikkein jyrkimmäksi ylämäeksi tutkimusprosessissa Jari Eskola (2010, 180, 182–183) kuvaa aineiston analyysivaiheen. Erilaisia analysointitapoja on useita, joista joitakin voi yhdistää samaan tutkimukseen ja jotkut taas eivät sovi tiettyyn tutkimukseen lainkaan. Aineiston analyysitavan valintaa ohjaa myös tutkijan oma suhde teoriaan. Hän puhuu aineistolähtöisestä, teoriasidonnaisesta tai teorialähtöisestä tutkimuksesta. Aineistolähtöisessä analyysissä teoria pyritään rakentamaan puhtaasti aineistosta. Teoriasidonnaisessa analyysissä on teoreettisia kytkentöjä, mutta se ei suoraan pohjaudu mihinkään teoriaan. Teorialähtöinen analyysi lähtee klassisen mallin mukaan teoriasta ja palaa siihen empiriassa käynnin jälkeen.

Tutkimusaineistoni on osoittautunut erittäin rikkaaksi, josta saisi vastauksia monenlaisiin kysymyksiin. Tutustuttuani aineistoon tarkemmin totesin, että jokin pääajatus tai johtotähti on hyvä olla pohjalla, jotta suuresta tietomäärästä on helpompi luokitella asioita ja saada luokittelut vielä järkeväksi tekstiksi. Analyysini muotoutui teorialähtöiseksi eli deduktiiviseksi analyysiksi (Tuomi & Sarajärvi 2004, 99, 110). Jari Metsämuurosen (2009, 39–41) mukaan teoreettinen pohja antaa tutkimukselle jänteveyttä ja auttaa keskittymään oleellisiin ongelmiin. Teoria antaa tutkijalle käsitteitä, joiden kautta tutkimusaineistoa on helpompi analysoida ja tulkita.

Olen pyrkinyt analysoimaan aineistoa käyttäen jäsentelyssä Erik Allardtin (1976, 21–28, 38–50) Pohjoismaita vertailevassa, hyvinvointia ja tarpeentyydytystä koskevassa haastattelututkimuksessa käyttämiä hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Hänen tutkimuksessaan hyvinvointi määritellään tarvekäsitteen avulla. Hyvinvointi on tila, jossa ihmisillä on mahdollisuus saada keskeiset tarpeensa tyydytetyiksi. Erityyppisen tarpeentyydytyksen luonteen avulla määritellyt tarpeet on luokiteltu kolmeen perusluokkaan – Having, Loving ja Being. Jokainen hyvinvoinnin perusluokka on jaoteltu osatekijöihin. Elintasaan (*Having*) kuuluu yksilön tulot, asumistaso, työllisyys, koulutus ja terveys. Yhteisyyssuhteisiin (*Loving*) lukeutuu paikallisyhteisyys, perheyhteisyys sekä ystävyysuhteet. Itsensä toteuttamisen muodot (*Being*) koostuu arvonannosta (status), korvaamattomuudesta, poliittisista resursseista, sekä mielenkiintoisesta vapaa-ajan

toiminnasta (tekeminen).

Allardt (1998, 38–39, 50) päätyi luokitteluunsa nojaten ruotsalaisen elintasotutkimuksen osatekijöihin, jotka korostivat konkreettisia ja pääasiassa aineellisia hyvinvoinnin osatekijöitä. Hän halusi lisätä hyvinvointia kuvaaviin indikaattoreihin piirteitä, jotka kuvaavat sosiaalisia suhteita, yhteisyyttä ja itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia. Kaikki kaksitoista osatekijää voidaan nähdä sekä arvoina sinänsä että resursseina. Ne ovat tärkeitä sekä tuotoksina (*outputs*) että panoksina (*inputs*). Allardtista (1998, 39) oli tärkeää selvittää myös ihmisten subjektiivisia kokemuksia ja asenteita, joten hän käytti tutkimuksessaan sekä objektiivisia että subjektiivisia indikaattoreita. Ulkonaisia olosuhteita kuvaavien sekä ihmisten omaa tyytymättömyyttä tai tyytyväisyyttä mittaavien indikaattorien käyttö on perusteltua, koska näin saadaan monipuolinen kuva ihmisten hyvinvoinnista ja tyytyväisyydestä.

Päädyin teorialähtöiseen aineiston luokitteluun tutkimusaineistoni suuren informaatiomäärän vuoksi. Tarkkaan määriteltyyn viitekehukseen perustuva aineiston luokittelu ja analyysi auttoi minua pysymään asiassa ja löytämään aineistosta juuri sen, minkä halusinkin löytää. Viitaten Sarajärveen ja Janhosen² (2000) Tuomi ja Sarajärvi (2004, 116) kirjoittavat, että teorialähtöisen sisällönanalyysin ensimmäinen vaihe on analyysirungon muodostaminen. Analyysirunko voi olla väljä tai strukturoitu. Strukturoidussa mallissa aineistosta kerätään vain niitä asioita, jotka sopivat analyysirunkoon. Havainnollistan analyysirunkoani Kuviossa 3.

² Sarajärvi A. & Janhonen S. 2000: The Evaluation of Nursing Needs as Described by Nursing Student. Kirjassa A. Sarajärvi & J. Tuomi 2000: Developing Nursing Practice and Research. Proceedings. Seinäjoki Polytechnic. Publications A: Researches 2/2000, 361, 371–543.

<i>Hyvinvoinnin ulottuvuudet</i>	<i>Hyvinvoinnin osatekijät</i>				
1. HAVING -elintaso (obj.)	Tulot	Asumistaso	Työllisyys	Koulutus	Terveys
2. HAVING -elintaso (subj.)	Elintasoa koskeva tyytyväisyys ja tyytymättömyys				
3. LOVING -yhteisyssuhteet (obj.)	Paikallisyhteisyys	Perheyhteisyys		Ystävyysuhteet	
4. LOVING -yhteisyssuhteet (subj.)	Onnellisuuden ja onnettomuuden elämykset				
5. BEING -itsensä toteuttaminen (obj.)	Arvonanto (status)	Korvaamattomuus	Poliittiset resurssit	Vapaa-ajan toiminta (tekeminen)	
6. BEING -itsensä toteuttaminen(subj.)	Omakohtainen kokemus vieraantumisesta ja itsensä toteuttamisesta				

Kuvio 3. Analyysirunko (Allardt 1998, 40–41; Tuomi & Sarajärvi 2004, 116)

Tutkimusaineistoni analyysissä käytin sisällönanalyysimenetelmää, joka soveltuu käytettäväksi monenlaiseen laadulliseen tutkimukseen (Puusa 2011, 117). Viitaten muun muassa Hämäläiseen³ (1987) Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2004, 93–95, 110) kirjoittavat, että sisällönanalyysillä pyritään järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Tämän perusteella voidaan tehdä selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Heidän yksinkertaistettu ohjeistuksensa laadullisen tutkimuksen analyysin toteuttamiseen innosti minua ja toi lohtua siihen, että ehkä itsekkin saan analyysini tehtyä. Tein aluksi vahvan päätöksen siitä, mikä aineistossa kiinnostaa, jolloin päädyin hyvinvointiin ja työ- ja toimintakykyyn. Ohjeen mukaan on valittava tarkkaan rajattu kapea ilmiö ja kerrottava siitä kaikki, mitä irti saa.

Luin aineiston huolellisesti läpi useaan kertaan, erotin ja merkitsin ne asiat, jotka liittyivät aiheeseeni. Merkintään käytin värikyniä, lyijykynämerkintöjä ja miellekarttoja. Kaiken muun jätin ulkopuolelle tästä tutkimuksesta. Koodaaminen tapahtui perinteisillä värikynillä alleviivaten Kuvion 3 osoittamaan tapaan. Asiat, jotka mielestäni kuvasivat elintasoa, alleviivasin vihreällä värillä, ystävyysuhteita kuvaavat osatekijät punaisella ja itsensä toteuttamista kuvaavat osatekijät alleviivasin sinisellä värikynällä. (Tuomi &

3 Hämäläinen J. 1987: Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus laadulliseen sosiaalitutkimuksen ”käsityötaitoon”. Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Tilastot ja selvitykset 2/1987. Kuopio.

Sarajärvi 2004, 112; Eskola 2010, 190.) Koodimerkeillä on monta tärkeää tehtävää Tuomen ja Sarajärven (2004, 95) mukaan viitaten muun muassa Eskolaan ja Suorantaan⁴ (1996). Koodimerkit ovat sisään kirjoitettuja muistiinpanoja. Niillä jäsennetään sitä, mitä tutkijan mielestä aineistossa käsitellään. Eri väreillä alleviivatut kohdat auttoivat minua löytämään etsimäni tiedon helposti tiedon kokoamis- ja vertailuvaiheessa eli koodimerkkien avulla voidaan etsiä ja tarkistaa tekstin eri kohtia eli ne toimivat osoitteena. Tekstin reunoihin kirjoittamani otsikot, esimerkiksi ”koulutus”, ”fyysinen terveys (oma)” ”työkyky (muu)”, ohjasivat minut haluamaani kohtaan aineistossa.

Helpotin aineiston sisällöllistä analyysiä tekemällä eräänlaisia käsitekarttoja jokaisesta hyvinvoinnin osatekijästä. Vaikkakin karttani sisälsivät paljon tekstiä, käsitekartan visuaalisuus edesauttoi kuitenkin sitä, että sen avulla saatoin hahmottaa suuren kokonaisuuden ja sen kaikki osat yhtä aikaa. Se selkiytti eri osien välisiä suhteita ja toisaalta nosti esiin oleelliset ja epäoleelliset seikat. (Syrjälä ym. 1994, 94.) Käsitekarttamaisia kirjoituksia kertyi kaiken kaikkiaan kaksi A4 -arkkia molemmin puolin täytettynä tutkittavaa kohti eli tietoa kertyi yhteensä 84 A4-arkin verran.

Tietoja oli hankala yhdistää ja verrata yksittäisistä arkeista, joten koodasin tiedot vielä Exel-taulukolle (Kuvio 4) niin, että yhdeltä riviltä pystyin vertaamaan ja laskemaan esimerkiksi kuinka moni tutkittavista saa toimeentulotukea tai keräämään ja vertaamaan subjektiivisia kokemuksia esimerkiksi asumiseen tai toimeentuloon liittyvistä asioista. Kuvio 4 osoittaa, että jokaisen tutkittavan tiedot löytyvät omista sarakkeistaan. Sarakkeiden otsikoissa ensimmäinen numero tarkoittaa järjestyslukua, kirjain M = mies, N = nainen ja vuosiluku tarkoittaa syntymävuotta.

	1 M 1983	2 M 1955	3 M 1961
Toimeentulo	Työmark.tuki	Työmt, asumis	Työmt, asumis
Tulot (oma kokemus)		Tyytyväinen ta	Kertoo ”tottune
Velka	ei	ei velkaa	Selvinnyt veloik
Asuminen	lapsuuskodiss	Vuokralla, kerr	Vuokralla vuod

Kuvio 4. Esimerkki aineiston tietojen taulukoinnista

Seuraavaksi kirjoitin luokat eli hyvinvoinnin osatekijöiden sisällöt auki tutkimustulos-

4 Eskola J. & Suoranta J 1996: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Rovaniemi. Lapin yliopisto.

osioon (Tuomi & Sarajärvi 2004, 93–95).

Tutkimukseni nojaa siis Allardtin (1976) luomaan jaotteluun hyvinvoinnin ulottuvuuksista. Tutustuessani tarkemmin jokaisen osatekijän sisältöön ja kysymyksiin varsinaisessa hyvinvointitutkimuksessa huomasin, että täysin samoin kysymyspattereen pysty aineistoani lähestymään johtuen tutkimusmenetelmien erosta. Hyvinvointitutkimuksessa on kyse haastattelututkimuksesta ja minä taas analysoin dokumentteja, jotka kolmas osapuoli on koonnut muiden osapuolien sekä varsinaisten tutkittavien asiantuntijalausunnoista. Alla esittelen eri hyvinvoinnin osatekijöiden sisältöä ja sitä, mihin itse analyysivaiheessa olen kiinnittänyt huomioita.

Elintasoa kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät:

Tulot

Allardin (1976, 121) mukaan tulot ovat elintasotutkimuksissa tärkeä osatekijä, koska niihin on helppo vaikuttaa esimerkiksi yhteiskunnan toimenpitein. Tulot ovat myös resurssi, jonka avulla mahdollistuu monenlaisen hyvän hankkiminen ja saavuttaminen. Pohjoismaisessa haastattelututkimuksessa tulokäsitteeksi valikoitui vuotuiset bruttotulot. Aineistostani ei löytynyt tietoa tulojen suuruudesta, joten tutkimuksessani tarkastelin tulonlähteitä eli sitä, mistä tutkittavien kuukausittainen toimeentulo koostui. Tulojen lisäksi velkojen määrä oli analyysini kohteena, koska velat vaikuttavat moneen elämän alueeseen. Velat ja luottotietojen menetys voivat muun muassa estää työpaikan ottamista, asunnon saamista, vakuutusten, puhelinliittymien saamista ja jopa pankkitilin avausta. Olin kiinnostunut myös tutkittavien subjektiivisesta kokemuksesta liittyen taloudelliseen tilanteeseensa.

Asuminen

Oma koti, paikka mihin on avain on tärkeä hyvinvoinnin tuottaja (Vilkko ym 2010, 9). Alunperin Allardin (1976, 123–124) tutkimuksessa asumistasoa mitattiin tilatason kautta, mikä tarkoitti sitä, että kyselylomakkeessa tiedusteltiin henkilömäärää/talous sekä käytössä olevien huoneiden lukumäärää. Tähän osa-alueeseen olen etsinyt tietoa asumismuodosta eli asuuko tutkittava omistus- vai vuokra-asunnossa, onko asunto omakotitalo, rivitalo vai kerrostalo sekä siitä, keitä talouteen kuuluu, samoin kuin

tutkittavien omasta tyytyväisyydestä asumiseensa.

Työllisyys

Työ ja työnteko ovat Allardtin (1976, 127–131) mukaan keskeisiä tekijöitä niin tavoitteena kuin välineenä hyvinvoinnin kannalta. Alunperin tutkimuksessa kysyttiin palkatun työn kestoa vuonna 1971 kuukausina. Jos työtä ei riittänyt koko vuodeksi, tiedusteltiin syytä tähän. Tutkimuskohteeni kuuluvat vaikeasti työllistettävien pitkäaikaistyöttömien joukkoon, joiden työhistoria on monista eri syistä johtuen lyhyt ja rikkonainen. Analyysissä olin kiinnostunut työttömyyden kestosta sekä aiemmasta työhistoriasta (vapailta työmarkkinoilla, yrittäjä, työllistävien tukitoimien piirissä). Lisäksi keräsin tietoa tutkittavien työ- ja toimintakyvystä viimeksi toteutetun työkokeilun aikana samoin kuin aiemmissa työsuhteissa. Olen jakanut työkykyyn ja työhaluihin liittyvät kommentit/tiedot subjektiivisiin kokemuksiin ja ulkopuolisen objektiivisiin mielipiteisiin. Miesten kohdalla olen huomionnut työllisyys-kohtaan myös varusmiespalveluksen suorittamisen.

Koulutus

Allardtia (1976, 131–132) mukailleen koulutus on itseisarvo sinänsä yksilöä jalostavana ja kehittävänä hyvinvoinnin osa-alueena. Koulutus toimii myös resurssina auttaen ihmisiä toteuttamaan itseään. Pohjoismaisessa kyselytutkimuksessa kysyttiin ihmisiltä, mitä kouluja he ovat käyneet. Itse olen poiminut aineistosta tietoja tutkittavien koulutustasosta (peruskoulu, ammatillinen). Olen etsinyt vastauksia siihen, onko tutkittavilla halukkuutta jatko-opintoihin/lisäkoulutukseen ja ovatko he kokeneet hankaluuksia opintojensa aikana. Tässä yhteydessä myös koulukiusaamisen kohteeksi tuleminen yleisyys oli kiinnostavaa. Olen poiminut myös tietoja opiskeluun mahdollisesti vaikuttavista eri tekijöistä, muun muassa oppimisvaikeuksista ja diagnooseista sekä tutkittavien opiskelumotivaatiosta.

Terveys

Allardtin (1976, 134–141) mukaan terveys kuuluu elintason keskeisiin osatekijöihin. Terveys on hyvinvoinnin keskeinen aines ja myös resurssi, joka vaikuttaa muihin osatekijöihin, muun muassa mahdollisuuksiin hankkia koulutusta tai tehdä töitä. Tutkimuksessa alunperin kysyttiin vastaajien sairauksista, lääkkeiden käytöstä sekä psyykkisestä voinnista. Itse kiinnitin analyysissä huomiota tutkittavien fyysiseen ja

psykkiseen terveyteen liittyviin asioihin, jotka ovat olleet vaikuttamassa tai vaikuttavat edelleen työhön osallistumiseen tai kouluttautumiseen, samoin kuin tutkittavien käyttämän lääkityksen määrään. Tarkastelin tutkimusaineistoani terveyden kohdalla myös ihmisten elintapojen kannalta, johon sisältyy tutkimuksessani päihteiden käyttö, tupakointi, liikunta, ravinto ja uni. Mielestäni nämä alueet kuuluvat oleellisesti hyvinvointiin ja terveyteen – niin psyykkiseen kuin fyysiseenkin – näitä heikentäen tai vahvistaen. Olen etsinyt aineistosta myös tutkittavien subjektiivisia kokemuksia terveydentilastaan ja sen vaikutuksista elämän eri osa-alueisiin sekä objektiivista tietoa eri alojen asiantuntijoiden lausuntojen perusteella.

Yhteisyysuhteita kuvaavat hyvinvointiin osatekijät:

Paikallisyhteisyys

Yhteisyysuhteisiin liittyvät arvot ovat sekä resursseja että tavoitteita. Ihmisellä on perustavanlaatuisen yhteisyyden tarve, jota ei voida muuttaa muiksi, vähemmän tärkeiksi tarpeiksi. Paikallisyhteisyydellä tai yhdessä pysymisellä on vaikutusta yksilön hyvinvointiin ja ne voivat toimia parhaassa tapauksessa resursseina. Tutkimuksessa tiedusteltiin tunnepitoista juurtumista asuinpaikkakunnalle, asumisajan pituutta, paikallisryhmiin (ryhmä, yhdistys ym.) kohdistuvaa yhteisyyden tunnetta ja naapureiden keskinäistä avuliaisuutta. (Allardt 1976, 142, 145–150.) Itse etsin analyysissäni tietoa siitä, onko tutkittava asunut aina samalla paikkakunnalla ja mitkä tekijät ovat vaikuttaneet paikkakunnan muutokseen.

Perheyhteisyys

Perhe instituutiona on aina ollut tärkeä ja perheinstituution muutosten vaikutuksesta ihmisten hyvinvointiin on paljon tutkittu. Lapsuuden kasvu- ja perheolot voivat parhaassa tapauksessa antaa eväitä elämässä selviämiseen ja vaikuttavat pitkällä tähtäyksellä yksilön työ- ja toimintakykyyn. (mm. Mustonen ym. 2013, 3.) Allardtin (1976, 150–154) tutkimuksessa kysyttiin perhetyyppejä eli keitä asuu samassa taloudessa, siviilisäätyä, sukulaisuussuhteita eli kuinka usein tapaa sukulaisia sekä kasvuajan olosuhteita perheessä. Analyysivaiheessa olen etsinyt työ- ja toimintakykyselvityksistä tietoa tutkittavien tämän hetkisistä perhesuhteista, esimerkiksi eläkö tutkittava parisuhteessa vai yksin, onko hänellä lapsia, tutkittavan suhde

lapsiin/sukulaisiin. Olen myös poiminut tietoja tutkittavan omasta lapsuudesta ja nuoruudesta, esimerkiksi sisarusten määrä, oma kokemus lapsuuden ja nuoruuden hyvistä ja huonoista puolista.

Ystävyyssuhteet

Jo 1970-luvun hyvinvointitutkimuksessa on tunnistettu verkostojen merkitys yksilöiden tukemisessa. Yksilöiden yhteydet muodostavat verkostoja, jotka antavat tukea, kanavoivat apua hädän hetkinä, välittävät tietoja ja tilapäisesti huolehtivat paikallisyhteisön organisaation laiminlyömistä tehtävistä. Tutkimuksessa tiedusteltiin ystävyyssuhteiden määrää (kuinka monta ystävää), ystävyyssuhteiden intensiteettiä (kuinka usein tapaa), ystävyyssuhteiden tiheyttä (tuntevatko henkilön ystävät toisensa) ja kokemuksia kontaktimahdollisuuksistaan (Allardt 1976, 156–159). Omassa tutkimuksessani olen etsinyt tietoa tutkittavien ystävien määrästä sekä omasta yksinäisyyden/syrjäytymisen/tyytyväisyyden kokemuksista liittyen ystäviin.

Itsensä toteuttamista kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät:

Arvonanto

Itsensä toteuttamiseen liittyviä arvoja on sanottu vieraantumisen vastakohtaksi (Kts. Allardt 1976, 159). Myöhemmin Allard (1998, 45) toteaa, että itsensä toteuttamiseen liittyy kiinteästi identiteetin muodostaminen ja sen ylläpitäminen. Tähän sisältyy käsitys omista kyvyistä sekä tietoisuus omasta taustasta ja omista ryhmäjäsenyyksistä. Arvonannon ja korvaamattomuuden osatekijät liittyvät keskeisesti työelämään ja ammattiin. Teetetyt työn/tekemisen mielekkyys ja merkitys käyvät käsi kädessä työn tarkoituksellisuuden kanssa. Työ ilman hyödyllistä tarkoitusta näännyttää henkisesti. Arvonantoa on mitattu tutkimuksessa statusluokilla, jotka määräytyvät ammatin perusteella. Lisäksi tutkimuksessa kysyttiin henkilökohtaisia kokemuksia siitä, onko suosittu ja saako riittävästi huomooita osakseen. (Allardt 1976, 160–164.)

Tutkimusaineistoni antoi informaatiota henkilöistä, jotka työn kautta tällä hetkellä eivät saa arvonantoa. Tutkittavilla on pitkäaikaistyöttömän status, jota ei arvosteta yhteiskunnassa. (Allardt 1998, 46.) Olen etsinyt aineistosta asioita ja tapahtumia, jotka olen tulkinnut vaikuttaneen tutkittavien identiteetin muodostumiseen ja käsitykseen

itsestä ja omista kyvyistään.

Korvaamattomuus (vaihdettavuus)

Allardtia (1976, 164–167) mukailten korvaamattomuus on vastakohta sille, että ihminen on numero tai että ihmistä käsitellään esineenä. Liukuhihnalla kaikki ovat korvattavissa niin kauan kun on sopivia tarjokkaita. Korkeammissa asemissa ja vapaammissa ammateissa työ sovelletaan useammin ihmisten mukaan. Jollakin tavoin ilmenevä korvaamattomuus perheessä, työelämässä tai muulla elämän saralla on ihmisille tärkeää (Allardt 1998, 46). Pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessa oltiin kiinnostuneita korvaamattomuudesta työroolissa, ystäväryhmissä ja organisaatioissa (Allardt 1976, 164–167). Olen etsinyt aineistosta subjektiivisia kokemuksia korvaamattomuudesta tai tärkeydestä jollakin elämän alueella niin ulkopuolisten lausumien, tekemisten tai tekemättä jättämisten perusteella.

Poliittiset resurssit

Poliittiset resurssit merkitsevät mahdollisuuksia vaikuttaa poliittisiin päätöksiin ja poliittisen elämän kehitykseen. Hyvinvointitutkimuksessa kysyttiin vastaajien muodollista osallistumista, vaikutusyrytyksiä kokouksiin osallistumalla, yrityksiä vaikuttaa henkilökohtaisella yhteydenotolla sekä vastaajien subjektiivista käsitystä vaikutusmahdollisuuksistaan. (Allardt 1976, 168, 171–172.) Vaikuttaminen ja osallistuminen itsessään voi toimia resurssina sosiaalisten kontaktien kautta ja lisätä hyvinvointia, mutta samalla osallistuminen ja vaikuttaminen voi parantaa esimerkiksi elinoloja tai tuoda muuta hyvää omaan tai muiden elämään (Hokkanen 2009). Analysoin tutkimuksessani sitä, miten osallistuminen ja vaikuttaminen yhteisöllisellä/yhteiskunnallisella tasolla näyttäytyy asiakkaiden työ- ja toimintakykyselvityksissä.

Tekeminen

Ihmisen mahdollisuuksia osallistua mielenkiintoiseen tekemiseen varsinaisen työn ulkopuolella on Allardtin (1976, 175–176) tutkimuksessa pidetty vieraantumista ehkäisevänä ja itsensä toteuttamisena. Vapaa-aika on tärkeää, koska se antaa yksilölle mahdollisuuden nauttia toimintansa tuloksista. Ihanteellinen vapaa-ajan toiminta on sellaista, joka on sekä yksilöllisesti tyydyttävää että myös resurssi, joka auttaa parempaan elämään. Tutkimuksessa vapaa-ajasta tiedusteltiin ihmisten älyllistä

toimintaa (luetteko päivälehtiä), järjestöaktiivisuutta (kuulutteko yhdistyksiin) ja aktiivista harrastustoimintaa (onko jokin puuha/harrastus, josta olisi vaikea luopua). Omassa tutkimuksessani analyysivaiheessa olen etsinyt tutkimusaineistosta vastauksia kysymykseen, mitä tutkittavat tekevät vapaa-ajallaan ja millainen tekeminen saa heille hyvän olon.

Aineiston raportointi ja tulkinta

Lukemani perusteella tulkintojen tekeminen ja ajatustyö raportoinnissa on tärkeää. Tutkijan pitää pystyä tekemään tutkimuksessa mielekkäitä johtopäätöksiä eikä vain esitellä järjestettyä aineistoa ikään kuin tuloksina. Sisällönanalyysin avulla kerätyn aineiston ja itse analyysiprosessin kuvaaminen ei riitä, vaan analyysiin ja tulkintaan on tuotava kytkennät teorioihin ja aikaisempiin tutkimuksiin. (Taina 2013, 46–50; Vaininen 2011, 97–99; Eskola 2010, 197, Tuomi & Sarajarvi 2004, 105.)

Omassa tutkimuksessani olen esittänyt aikaisempia tutkimustuloksia liittyen hyvinvointiin sekä työ- ja toimintakykyyn vaikuttaviin tekijöihin toisessa pääluvussa. Samoin tutkimustuloksia analysoidessani, kun olen avannut hyvinvoinnin osatekijöiden sisältöä tutkittavien elämässä, olen pyrkinyt lisäämään tekstiin aiheeseen sopivia tutkimustuloksia ja vertaamaan näitä keskenään. Lisäksi toinen tutkimuskysymykseni, joka koski hyvinvoinnin osatekijöiden vaikutusta työ- ja toimintakykyyn, on ohjannut minua miettimään ja pohtimaan kutakin hyvinvoinnin osatekijää siitä näkökulmasta, näyttääkö se heikentävän tai vahvistavan tutkittavien työ- ja toimintakykyä. Tutkimusaineistossani eli työ- ja toimintakykyselvityksissä selvityksen kohteena olevat ihmiset itse ovat arvioineet omaa työkykyänsä joko sanallisesti (hyvä, kohtalainen, erittäin huono ym.) tai numeroin (1–10). Lisäksi työkyvyn arviointiin näyttää vaikuttaneet esimerkiksi työkokeilussa toimineen työvalmentajan arvio työssä selviytymisestä, eri terveydenhuollon asiantuntijoiden lausunnot tutkittavien terveydentilasta ja työvoimaviranomaisten lausunnot työssäsuoriutumisesta aikaisemmin.

Aineiston analyysi- ja raportointivaiheessa on edelleen tärkeää, että tutkimuksessa mukana olevien ihmisten tiedot säilyvät salaisina siten, että ulkopuoliset eivät voi niitä missään vaiheessa tunnistaa. Pohjola (2007, 20–21) varoittaa tapausselostusten käytöstä tutkimusraportissa, joissa tunnistetietojen muuntelusta huolimatta vaara

tunnistettavuuteen on olemassa. Itse en ole keksinyt tutkittaville salanimiä. Olen poiminut tutkittavien työ- ja toimintakykselvityksistä lausahduksia sitaatteihin, mutta tunnistetiedoksi olen merkinnyt vain sukupuolen. Toisinaan olen jättänyt tunnistetiedon kokonaan pois, jotta varmistan tutkittavien anonymiteetin säilymisen. Hieman päänvaivaa aiheutti se, että yksi työ- ja toimintakykselvitys koski ulkomaalaistaustaista henkilöä. Pelkäsin, että osaanko peittää häntä koskevat tiedot niin, ettei häntä vahingossakaan tunnisteta. Tähän olen omasta mielestäni pystynytkin.

Tulkitsin hyvinvoinnin eri osa-alueiden vaikutusta työ- ja toimintakykyyn (2. tutkimuskysymys) väljästi Niemelän (2009; 2010) toiminnallisuuden teorian ja siihen perustuvan hyvinvointikäsitteilyn kautta, josta olen kirjoittanut tarkemmin kirjoitelman alussa teoriaosiossa. Sen mukaan ihminen on toimiva, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen olento. Toiminnallaan ihminen tavoittelee hyvää. Toiminnallisen hyvän käsite ilmaistaan ”hyvinvointi” -käsitteellä, jolla tarkoitetaan erilaisia asioita. (Niemelä 2009, 211–212.) Tutkimuksessani toiminnan tavoitteeksi näen työ- ja toimintakyvyn ylläpidon tai parantamisen, jota kautta mahdollistuu osallistuminen arjen toimintoihin. Oletusarvona on, että hyvinvoinnin kannalta työ ja työnteko ovat keskeisiä tekijöitä sekä arvona sinänsä että resurssina (Allardt 1976, 51, 127).

Tutkimusraportti on laadullisen tutkimuksen kulmakivi ja keskeinen luotettavuuden osa-alue ainakin Kari Kiviniemen (2010, 83) artikkelin mukaan, joten sen laadintaan on kiinnitettävä huomiota. Miten takaan tutkimukseni uskottavuuden ja toistettavuuden, kun Metsämuurosta (2009, 213–214) mukailen samasta laadullisesta aineistosta on monta tapaa tehdä jopa toisiinsa nähden ristiriitaisia päätelmiä. Ajattelen tämän tarkoittavan sitä, että johtopäätökset riippuvat siitä, mikälaisten silmälasien takaa aineistoa analysoidaan. Työ- ja toimintakykselvityksiä voi tarkastella monesta muustakin näkökulmasta kuin hyvinvoinnin ulottuvuuksien tai työ- ja toimintakyvyn kautta.

Tutkija on aineistoa raportoidessaan tulkintojen tekijä. Joku toinen tutkija voi antaa samalle aineistolle toisenlaisen luokitteluperustan ja painottaa enemmän muita aineiston ulottuvuuksia. Osoittaakseni tutkimuksessa tehtyjen käsitteellistysten ja tulkintojen todenperäisyyden, minun on tutkimusraportissani hahmoteltava mahdollisimman tarkasti käsitys omista tulkinnoistani ja niistä perusteista, joiden pohjalta olen kyseisiin

tulkintoihin päätynt. (Kiviniemi 2010, 83.) Minun on tutkijanalkuna pyrittävä olemaan neutraali tutkimusaihetta kohtaan. Tulkitsen tutkimusaineistoani valitsemani viitekehysten läpi ja pyrin saamaan vastauksen tutkimuskysymykseeni. Kuten jo yllä totesin, pyrin siihen, että kunnioitan tutkimuskohteena olevien henkilöiden ihmisarvoa enkä loukkaa heitä (Pohjola 2007, 29). Jokainen lukija tulkitsee tutkielmaani omasta näkövinkkelistään käsin ja jokainen käyttää tuotettua tietoa omiin tarkoituksiinsa. Tärkein tehtäväni on, että teen tutkimusprosessini läpinäkyväksi, perustelen huolellisesti kaikki tekemäni valinnat ja altistan tutkimukseni tiedeyhteisön ja julkisuuden kritiikille (Mäkinen 2006, 102; Pohjola 2007, 28).

4 Hyvinvoinnin osatekijöiden sisältö ja vaikutus työ- ja toimintakykyyn

4.1 Having eli elintaso kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät

Hyvinvointia koskevien tutkimusten mukaan puutteet elintaso kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden toteutumisessa vaikuttavat ihmisen hyvinvointiin negatiivisesti ja heikentävät samalla heidän työ- ja toimintakykyään (esim. Martelin ym. 2010; Niemelä 2009). Seuraavaksi kuvaan näiden hyvinvoinnin osatekijöiden (tulot, asuminen, terveys, työ ja koulutus) sisältöjä tutkittavien työ- ja toimintakykyselvitysten perusteella.

Tulot

Allardin (1976, 121) mukaan tulot ovat elintaso- ja hyvinvointitutkimuksissa tärkeä osatekijä, koska niihin on helppo vaikuttaa esimerkiksi yhteiskunnan toimenpitein. Tulot ovat myös resurssi, joiden avulla mahdollistuu monenlaisen hyvän hankkiminen ja saavuttaminen. Eri tutkimusten mukaan työttömyyteen liittyvistä ongelmista suurin ovat taloudelliset ongelmat, jotka puolestaan heijastuvat moneen muuhun elämän alueeseen. (mm. Ervasti 2003).

Tutkimusaineiston perusteella pitkäaikaistyöttömien toimeentulo koostuu pääosin työmarkkinatuesta (18/21), asumistuesta (13/21) sekä toimeentulotuesta (15/21). Suurin osa tutkittavista saa työmarkkinatukea ja asumistukea. Syitä työmarkkinatuen puuttumiseen on joko karenssi tai jonkin muun etuuden saanti sen tilalta. Tarkasteltaessa toimeentuloa asumisjärjestelyjen kannalta eli asuuko puolison ja/tai lasten kanssa vai yksin, aineiston perusteella näyttää siltä, että yli puolet asuinkunnista on yhden tulonsaajan tulojen varassa (11/21), josta joukosta miehet dominoivat määrällään (m8/n3). Tutkittavista kaksi asuu vielä lapsuudenkodissaan vanhempien luona. Kaksi tutkittavista on yksinhuoltajia ja kuusi henkilöä mainitsee asuinkumppanikseen vaimon, aviomiehen tai tyttöystävän.

Minna Ylikännö (2013, 50–51, 59–64) käsittelee artikkelissaan työmarkkinatuen saajien toimeentuloa subjektiivisten näkemysten ja kokemusten valossa. Tutkimuksessa tarkastellaan sitä, miten työmarkkinatukea saaneista yksin asuvat erottuvat yhdessä puolison kanssa asuvista toimeentulon näkökulmasta. Tutkimustulosten perusteella

etenkin yksin asuvilla työmarkkinatuen saajilla ja niissä kotitalouksissa, joissa molemmat puoliset ovat työttöminä, toimeentuleminen näyttää olevan erittäin vaikeaa. Pariskunnilla, joilla pääasiallinen tulo on palkkatulo, toimeentulo on hieman helpompaa. Silti, vaikka perheessä toinen puoliso olisi työssä, toimeentulo-ongelmat ovat yleisiä.

Tulojen pienuuden vuoksi joudutaan tinkimään monista asioista: sairauzehoidosta ja lääkkeiden hankinnasta, harrastus- ja virkistysmenoista sekä vaatehankinnoista. Tutkimusjoukosta joka neljäs yksin asuva ja vähintään joka neljäs työttömyysturvan varassa elävä pariskunta on joutunut elämään nälässä toimeentulo-ongelmiensa kanssa. Laskujen maksaminen viivästyy ja vuokran maksuun ei ole rahaa. Heikoin tilanne näyttää olevan yksinasuvilla, joilla korostuu myös pankkilainan lyhennys- ja korkojen maksuongelmat, mitkä helposti aiheuttavat velkakierteen (Ylikännö 2013, 59–64.)

Tutkimusaineistosta subjektiivisia kokemuksia toimeentulostaan tarkasteltaessa taloudelliseen tilanteeseensa selkeästi tyytyväisiä ei ollut tutkittavista monikaan (2/21). Taloudelliseen tilanteeseensa selkeästi tyytymättömyytensä ilmaisseita on melkein kolmasosa tutkittavista (6/21). Naisille heikko taloudellinen tilanne tuntuu tuovan enemmän stressiä ja huolta kuin miehille (naisia 4/6 ja miehiä 2/6).

”Eläminen tuntuu tiukalta kaikkien menojen jälkeen.”

”Eletään kädestä suuhun.”

”Heikko taloudellinen tilanne stressaa ja masentaa.”

”Tiukka rahatilanne, nipin napin riittää elämiseen.”

Joidenkin tutkittavien kohdalla heikkoon taloudelliseen tilanteeseen on jo totuttu ja he ovat oppineet pärjäämään vähemmällä. *”Tulee toimeen, raha riittää just elämiseen.”* Toisaalta jotkut tutkittavista odottelevat pysyvämpään eläkejärjestelyyn pääsemistä, jotta toimeentulo olisi turvattu ja tasainen.

Velat ja maksuhäiriömerkinnät

Tulotason mataluuden lisäksi kasaantuneet velat ja maksuhäiriömerkinnät voivat olla suuri taakka ihmisen elämässä ja jarruttaa monen hyvinvoinnin osatekijän toteutumista.

Esimerkiksi maksuhäiriömerkintä voi estää vuokra-asunnon, vakuutuksen tai puhelinliittymän saannin ja jopa pankkitilin avauksen. Ulosottoon kertyneiden velkojen vuoksi ei kannata taloudellisesti mennä töihin, koska suuri osa tuloista menee velkojille. (Parpo 2007.) Työ- ja toimintakykyselvitysten perusteella velkoja näyttää olevan yli puolella tutkittavista (12/21). Velan määrä ulosotossa vaihtelee muutamasta sadasta aina kymmeneen tuhansiin euroihin. Osa tutkittavista ei ole tietoinen velkojensa todellisesta määrästä eikä ole sitä kiinnostunut selvittämäänsäkään. Joillekin velkataakka on aiheuttanut huolenaihetta ja vähentänyt jopa työllistymishaluja. *”Velkaantuminen vaikuttaa psyykkiseen toimintakykyyni ja haittaa jokapäiväistä elämääni.”* Toisilla taas velat ovat hoidossa erilaisin järjestelyin ulosoton kanssa tai velkajärjestelyn kautta.

Jani Erolan (2003, 179, 181–186) mukaan ylivelkaisuus on ollut yksi keskeisimmistä teemoista tarkasteltaessa laman aiheuttamia sosiaalisia ongelmia. Hän viittaa useisiin kotimaisiin tutkimuksiin, joiden mukaan työttömät, eronneet, yksinhuoltajat, yrittäjät ja vähiten koulutetut ovat ylivelkaisimpia ja maksuhäiriöisimpiä. Syitä ylivelkaantumiseen ovat pienet tulot ja näihin liittyvät yllättävät elämäntapahtumat, kuten työttömyys, avioerot ja kuolemantapaukset. Vaikka velkaongelmien takana usein onkin jokin yllättävä tapahtuma, silti yleisesti puhutaan ylivelkaantuneista, jolloin ihminen nähdään aktiivisena toimijana eli ottaa velkaa liikaa tai kuluttaa yli varojen. Tutkittavien elämässä velat ovat alkaneet kasautua muun muassa avioeron ja töiden loppumisen tai yrityksen kaatumisen jälkeen tai velkaa on jouduttu ottamaan opiskelujen rahoittamiseen tai velka on syntynyt entisen elämäntapahtuman toimesta. Velkojen määrä voi vähentää työhaluja ja lisätä harmaille työmarkkinoille hakeutumista (Näkki 2006, 41–42).

Toimeentulotarkastelussa minua yllätti toimeentulotuen saajien vähäinen määrä, kun ajattelee, kuinka pienituloisista ihmisistä on kyse. Vain noin kaksi kolmasosa tutkittavista (15/21) ilmoitti saavansa toimeentulotukea ja heistäkin osa sai toimeentulotukea vain tarvittaessa. Toimeentulotuki ei siis ole kaikille säännöllisesti kuukausittain tulevaa tuloa, vaan sen myöntäminen harkitaan joka kerta erikseen. Toimeentulotukea myönnetään vain silloin, kun henkilöllä ei ole muita tuloja tai muut tulot eivät ole tasoltaan riittäviä tai kun tulo ei ole käytettävissä toimeentulotukea myönnettäessä tai kun henkilö ei voi saada riittävää toimeentuloa perheeltään (Kuivalainen 2013, 15–16). *”Toimeentulotuen evääminen on joskus syönyt omanarvontunnettani.”* Työ- ja toimintakykyselvitysten perusteella tutkittava on

hakenut toimeentulotukea, mutta sitä ei ole hänelle myönnetty. Joku tutkittavista ei ole toimeentulotukea edes hakenut, vaikka tarve siihen olisi ollut, koska on uskonut jo valmiiksi, että toimeentulotukeen ei olisi ollut oikeutta toimeentulotukinormien perusteella esimerkiksi liian ison asunnon tai omistusasunnon vuoksi.

Susan Kuivalainen (2010, 69, 71–74, 83–85) on tutkinut toimeentulotuen alikäyttöä ja sen yhteyttä köyhyyteen. Toimeentulotuen tavoitteenahan on turvata ihmisarvoisen elämän kannalta vähintään välttämätön toimeentulo ja edistää henkilön ja perheen itsenäistä selviytymistä. Tämä tavoite ei toteudu, kun toimeentulotukeen oikeutettu jättää tuen hakematta, koska kuvittelee, ettei sitä kuitenkaan saa tai kokee hakemisen muuten monimutkaiseksi. Tutkimuksensa perusteella noin puolet toimeentulotukeen oikeutetuista jää syystä tai toisesta tuen ulkopuolelle. Tukeen oikeutettuja olisi kaksi kertaa niin paljon kuin tuen piirissä tällä hetkellä on. Useisiin kansainvälisiin tutkimuksiin viitaten hän nostaa syiksi etuuden hakemattomuuteen muun muassa alhaisen tuen määrän ja tuen saamisen lyhyen keston, tiedon puutteen, leimautumisen pelon, monimutkaiset säännöt sekä käsittelyaikojen keston.

Susan Kuivalaisen ja Peppi Saikun (2013, 151–152, 158–161) raportin mukaan perustoimeentulotuen lisäksi hakijalle on mahdollista myöntää täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea. Täydentävää toimeentulotukea voidaan myöntää silloin, kun hakijalla on erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvia menoja. Tutkimuksen mukaan tärkeimmiksi täydentävän toimeentulotuen myöntämisperusteiksi nousivat asiakkaan itsenäisen suoriutumisen tai työllistymisen edistäminen ja välttämättömän toimeentulon turvaaminen.

Ehkäisevä toimeentulotuki on nimensä mukaisesti ehkäisevää. Ehkäisevä toimeentulotuki perustuu aina yksilökohtaiseen harkintaan, sillä se on riippumaton siitä, onko henkilö tai perhe oikeutettu toimeentulotukilaskelman perusteella varsinaiseen (perus- ja täydentävään) toimeentulotukeen. Sen tavoitteina on asiakkaan syrjäytymisen ja pitkäaikaisen toimeentulotukiriippuvuuden ehkäiseminen sekä henkilön ja perheen sosiaalisen turvallisuuden ja asiakkaan omatoimisen suoriutumisen edistäminen. Kuivalaista ja Saikkua (2013, 165–172) mukaillen ehkäisevää toimeentulotukea myönnetään kuitenkin suhteellisen vähän, mutta useimmiten yksinhuoltajaperheille ja pitkäaikaistyöttömille. Tutkimuksen mukaan tukea myönnettiin yleisimmin asumisen

turvaamiseksi eli käytännössä vuokratästeihin ja akuutista kriisistä aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi, joita ovat muun muassa avio- ja avoerot, suurten asuntolainojen kanssa ongelmiin joutuneet perheet ja äkillinen työttömyys. Lisäksi ehkäisevää toimeentulotukea myönnettiin usein ylivelkaantumisesta aiheutuvien vaikeuksien lieventämiseksi, johon sisältyvät vuokravelat, kohtuuttoman suuret kulutusluotot sekä pikavipit ja -lainat. (Kuivalainen & Saikku 2013, 151–152, 158–161)

Asuminen/koti

Oma koti, paikka mihin on avain, on tärkeä hyvinvoinnin tuottaja. Kodin merkitys on korostunut perheen merkityksen rinnalla myös subjektiivisen tai kokemuksellisen hyvinvoinnin tutkimuksessa. (Vilkko ym 2010, 9.) Esimerkiksi vapautuvat vangit kokevat, että asunto on tärkeä elämää jäsentävä hyvinvoinnin resurssi. Oma koti helpottaa yhteiskuntaan integroitumista. (Näkki 2006, 144–145.) Työ- ja toimintakykyselvitysten mukaan yli kaksi kolmasosaa (16/21) tutkimuksen kohteena olevista ihmisistä asuu vuokralla eri kokoisissa kerrostaloasunnoissa. Osa (2/21) asuu vielä lapsuudenkodissaan vanhempien luona ja muutama henkilö (3/21) asuu omakotitalossa tai asuttaa vanhaa kotitilaansa.

Subjektiivista kokemusta asumiseen liittyen tarkasteltaessa aineisto kuvaa, että kolmasosa (7/21) tutkittavista on selkeästi tyytyväisiä asumiseensa. Joku näkee voimavarana sen, kun ”on katto pään päällä.” Tutkittavat viihtyvät kotona ja kokevat naapureiden olevan mukavia. Tutkittavien päivät kuluvat kotiaskareissa. He pyrkivät pitämään omaa kotiaan siistinä ja sisustamaan sitä. Jonkinasteisia asuntoon tai asumiseensa tyytymättömyyteen viittaavia kommentteja tulkintani mukaan on myös kolmasosalla (7/21) tutkittavista. Tyytymättömyyttä aiheuttavat vuokrien nousu ja vuokraisännän laiminlyönnit asunnon parannusten suhteen. Murhetta ihmisille aiheuttaa se, etteivät he itse kykene terveydellisten rajoitteiden vuoksi tekemään kotona kaikkea mitä pitäisi tai haluaisi. Kyse voi olla esimerkiksi puiden tekemisestä tai kodin siivoamisesta. Myös asunnon sijainti kaukana keskustasta ja ajokortin, auton tai ajokyvyn puute nousee asuntoon tai asumiseen liittyvistä negatiivisista asioista esiin joidenkin tutkittavien kohdalla.

Asko Suikkanen ja Marika Kunnari (2010, 63) pohtivat artikkelissaan kodin merkityksiä arjessa suhteessa työhön ja työmarkkinoihin ihmisten itsensä kertomana ja kokemana.

He viittaavat Allardtiin ja Littuseen⁵ (1979, 110–111), jotka ovat teoksessaan todenneet yhteiskuntapolitiikassa olevan vallalla käsitys, että ihmisen koulusivistys, taloudellinen taso ja poliittinen valta ovat tekijöitä, jotka määrittävät hänen mahdollisuuksiaan hankkia itselleen hyvinä ja toivottavina näkemiään asioita, kuten sopivia asunto-olosuhteita.

Tutkimukseni kohteena olevat ihmiset pienituloisina ja työttöminä kuuluvat joukkoon, jolle työ ehdollistaa kodin. Tällöin puhutaan tilanteista ja asioista, joihin joudutaan, pakotetaan tai alistutaan. Tällaiseen tilanteeseen joudutaan esimerkiksi, kun ollaan työttöminä työmarkkinatuen varassa tai kun velkojen kasaantumisen myötä on menetetty luottotiedot. Itse ei aina pääse valitsemaan asuinalueitaan tai määrittelemään, minkä kokoisessa tai laatussa asunnossa asuisi. Pienituloiset joutuvat muuttamaan asuinalueille kaukana keskustasta ja varustetasoltaan heikompiin asuntoihin, mikä ei välttämättä ole itselle mieleen. Ihminen voi antaa periksi eikä edes tavoittele parempia kotiolosuhteita, vaan luovuttaa vastuun elämän sujumisesta ja kodista. Olosuhteiden pakosta joudutaan ehkä asumaan aikuisena lapsuudenkodissa, josta ihminen voi tuntea huonommuutta siitä, että on vielä aikuisenakin vanhempien ”riesana” ja elätettävänä. (Suikkanen & Kunnari 2010, 67–72.)

Työ ja työnteko

Työ ja työnteko ovat Allardtin (1976, 127) mukaan keskeisiä tekijöitä niin tavoitteena kuin välineenä hyvinvoinnin kannalta. Tutkimuskohteeni kuuluvat vaikeasti työllistettävien pitkäaikaistyöttömien joukkoon. Heidän työhistoriansa on monista eri syistä johtuen lyhyt ja rikkonainen. Tutkimusaineistosta nousi runsaasti esiin erilaisia asioita liittyen työhön, työntekoon ja työttömyyteen, joista olen poiminut tähän tutkimukseen asioita, jotka mielestäni eniten liittyvät tutkittavien hyvinvointiin.

Suomalaisten miesten työura alkaa yleensä opiskelujen jälkeen varusmiespalveluksella. Jokainen Suomen kansalainen on perustuslain mukaan velvollinen osallistumaan Suomen puolustamiseen tai avustamaan sen mukaan, kuinka laissa säädetään. Tästä käytetään termiä maanpuolustusvelvollisuus. Suomessa asevelvollisuuslain perusteella kaikki 18 vuotta täyttäneet miespuoliset Suomen kansalaiset ovat asevelvollisia. Varusmiespalveluksen suorittaa vajaa 80 % jokaisen ikäluokan miehistä. Asevelvolliset

⁵Allardt, Erik & Littunen, Yrjö 1979: Sosiologia. WSOY, Porvoo.

suorittavat joko asepalveluksen eli varusmiespalveluksen tai siviilipalveluksen. (Virtanen 2011, 12–13.) Samaan prosenttimäärään päästään myös tässä aineistossa, jossa lähes kaikki miehet (10/13) ovat jomman kumman palveluksen suorittaneet.

Varusmiespalveluksen suorittamisesta voi olla suoranaista hyvinvointia edistävää hyötyä liittyen opiskelu- ja työpaikan saantiin. Jotkut oppilaitokset antavat ylimääräisiä opintopisteitä suoritetusta varusmiespalveluksesta hakuvaiheessa tai hyväksilukevat oppiaineita. Työnantajat puolestaan yleensä tiedustelevat työhaastattelussa miehiltä varusmiespalveluksen suorittamisesta, jota katsotaan yleensä hyvällä. Elina Laaksosen (2004, 46–47) tutkimuksessa johtopäätöksenä todetaan, että varusmiespalveluksen suorittamisesta on ollut hyötyä niin työelämässä kuin muutenkin elämässä pärjäämiseen tarvittavien ominaisuuksien kehittymiseen. Tällaisia ominaisuuksia ovat oma-aloitteisuus, sosiaaliset taidot, järjestelmällisyys, vastuun ottaminen ja johtamisen taidot. Toisaalta taas varusmiespalvelus on vaikeuttanut joidenkin varusmiesten opintoihin hakeutumista, korkeakouluopintojen aloittamista tai niihin palaamista.

Työttömyyttä tarkasteltaessa viimeisimmän työttömyysjakson keston näkökulmasta, työttömyyden kesto vaihtelee aineistossa suuresti vuodesta kahteentoista vuoteen. Keskimäärin tutkittavien työttömyys vuosissa mitattuna on kestänyt lähes kuusi vuotta. Olen katsonut työttömyyden alkaneeksi viimeisen työsuhteen loppumisvuodesta ja jatkuneen vuoteen 2013 saakka, johon työ- ja toimintakykyselvitysten teko näyttää sijoittuneen suurimmaksi osaksi. Viimeinen työsuhte tarkoittaa tutkimuksessani joko palkkatuetta tai työpaikkaa avoimilla työmarkkinoilla, riippuen siitä, minkälaisesta työsuhteesta kussakin tapauksessa on viimeksi ollut kyse. Pitkät työttömyysjaksot eivät tarkoita sitä, että ihmiset olisivat koko työttömyytensä ajan olleet tekemättä mitään, vaan työttömyysjaksojen aikana on saatettu osallistua esimerkiksi erilaisiin kuntouttavan työtoiminnan muotoihin tai omaa lasta on voitu hoitaa kotona vuosikausia.

Työ- ja toimintakykyselvitysten mukaan yli puolelta pitkäaikaistyöttömistä (11/21) puuttuu työkokemus avoimilta työmarkkinoilta joko osittain tai kokonaan. Heidän tapauksessaan työkokemuksesta on kertynyt vuosien saatossa täysi-ikäisyydestä alkaen vain tai enimmäkseen erilaisista palkkatuetuista töistä, harjoitteluista, kesätyöpaikoista tai kuntouttavan työtoiminnan kautta. Tarkemmin tarkasteltaessa tätä avointen

työmarkkinoiden ulkopuolelle jäänyttä ryhmää nousee selkeästi esiin miesvaltaisuus, kun miehiä tässä ryhmässä on yhdeksän (9/11) ja naisia vain kaksi (2/11).

Tutkittavien työllistyminen avoimille työmarkkinoille ei ole onnistunut syystä tai toisesta erilaisista työllistymistä edistävästä toimenpiteistä tai uudelleen kouluttautumisista huolimatta. Olen pyrkinyt löytämään työ- ja toimintakykselvityksistä subjektiivisia työttömyyteen ja työtekoon liittyviä asioita tai kommentteja. Avoimilta työmarkkinoilta syrjäytyneiden tai syrjäytettyjen ihmisten kohdalla löytyy seuraavia ajatuksia. Olen muokannut poimimani kommentit kirjakielelle lausemuotoon tunnistettavuuden estämiseksi.

”Olen tyytyväinen elämäni. Joskus on turhauttavaa olla työtön, mutta olen kyllä aina keksinyt tekemistä.”(Mies)

”Toivoisin pääseväni eläkkeelle kokemieni terveysrajoitteiden vuoksi. Toisaalta en pane vastaan työhön lähtemistäkään.” (Mies)

”Mielialaa laskee se, etten enää pysty tekemään työtä kuten ennen. Aika kuluu kuitenkin hyvin kotona ollessa.” (Nainen)

”Olen aina ollut kova tekemään töitä, mutta enää en haluaisi töihin.” (Nainen)

”Työntekoa vastaan minulla ei ole mitään, jos sopiva paikka ja työ löytyisi. Toisaalta työttömänäkin koen pärjääväni hyvin eli työttömyys ei aiheuta ongelmia.” (Mies)

”Voimavaranani on se, että olen tyytyväinen elämäni. Tulevaisuuden urasuunnitelmani on selvä enkä tarvitse tämän saavuttamiseen apua! Vain raha motivoi minua!” (Mies)

”Kotona on aika käynyt pitkäksi. Olen motivoitunut saamaan ammatin ja työllistymään.” (Mies)

”Olen mieluummin kuntouttavassa työtoiminnassa kuin kotona. Toiveenani olisi päästä oikeisiin töihin.” (Mies)

”En ole koskaan ollutkaan mielekästä puuhailua tai työntekoa vastaan Enää en työn suhteen suurempia haaveita elättele.” (Mies)

Näyttää siltä, että ihmiset ovat tottuneet pitkään jatkuneeseen työttömyyteen. Työttömyys on kuulunut osaksi heidän elämäänsä jo vuosia, joten mistään

kummemmasta ei enää haaveillakaan. Tutkittavien aika kuluu kotona normaalirutiineissa, kotitöiden parissa ja ystäviä tavatessa eli tekemisen puutetta ei ole. Toisaalta joitakin tutkittavia työttömyys turhauttaa ja aika käy pitkäksi. Kotona oloa paremmaksi vaihtoehdoksi nousee palkattomankin työn tekeminen, vaikkakin palkkatyötä pidetään parempana vaihtoehtona. Toisille tutkittavia vain palkka motivoi työntekoon. Suurimmalla osalla tutkittavia ei ole mitään töiden tekemistä vastaan. Ongelmaksi joidenkin heistä kohdalla näyttää muodostuvan se, että itselle sopivaa työpaikkaa ei yhteiskunnasta tunnu löytyvän. Osa tutkittavista haluaisi löytää yksinkertaista, helposti suoritettavaa työtä, joka aiheuttaisi mahdollisimman vähän stressiä ja huolta.

Merkille pantavaa on se, että 1990-luvun lama näyttää vaikuttaneen tutkittavien uudelleentyöllistymiseen negatiivisesti. Palkkatyötä avoimilla työmarkkinoilla on riittänyt joillekin heistä 1980-luvulla runsaastikin, kun taas 1990-luvulla palkkatyötä tietyillä aloilla on ollut vähemmän tai työn luonne on muuttunut palkkatuki/työllistämistöiksi. Työsuhteet näyttävät muuttuneen lyhytkestoisiksi ja työjaksojen väliin mahtuu pitkiä työttömyysjaksoja. Osa tutkittavista on työllistänyt itsensä yrittäjinä, mutta yritykset kaatuivat kannattamattomina laman aikana, jonka jälkeen heidän työllistymisensä ei ole onnistunut uudelleen koulutuksesta huolimatta. He ovat hakeutuneet muihin kuin omaa alaa vastaaviin työpaikkoihin, jotta pääsisivät edes johonkin töihin. Tähän ilmiöön löytyy viitteitä Ilkka Virmasalon (2002, 26–27) tutkimuksesta, jonka mukaan laman aikana katosi työpaikkoja monilta eli sektoreita, lukumääräisesti eniten yksityiseltä sektorilta, mutta myös julkiselta sektorilta naisvaltaisilta aloilta. Toimialoittain tarkasteltuna työpaikkoja katosi eniten teollisuudesta ja suhteellisesti huonoiten lamasta selviytyi rakentaminen sekä maa- ja metsätalous.

Työelämän rakenteissa tapahtuneiden muutosten vuoksi työn luonne on muuttunut enemmän tieto- ja aivotyöhön sekä palvelutyöhön painottuvaksi. Yksinkertainen suoritettava työ on kadonnut. Työelämän vaatimukset painottavat sellaisia ominaisuuksia, joita työ- ja toimintakyky selvityksen kohteena olevilla ihmisillä ei välttämättä ole. Anthony Giddens (2001, 386) viittaa Meadows'iin⁶ (1996) puhuessaan taidoista, joita työnantajat odottavat työntekijöillään olevan. Tällaisia ovat

6 Meadows, Pamela (ed.) 1996: *The Future of Work: Contributions to the Debate* /YORK:YPS)

yhteistyökykyisyys, itsenäiseen työhön kykenevyys, aloitekykyisyys, luovuus sekä kehityskykyisyys. (Giddens 2001, 374–417.)

Tutkimusaineiston perusteella koko joukkoa tarkasteltaessa avoimilla työmarkkinoilla toimimiseen liittyen näyttää siltä, että työelämään halutaan.

”Kuntouttavasta työtoiminnasta on ollut minulle elämänsisällöllistä hyötyä.”

”Työkokeilu on tarjonnut mielekästä tekemistä.”

”Viihdyn työssä. Aamulla on paikka minne lähteä ja saa tavata muita ihmisiä.”

Työ tarjoaa vaihtoehdon tekemättömyydelle ja joutenololle. Vaikka työstä ei saa palkkaa, se on silti parempi vaihtoehto kuin olla kotona. Toisaalta palkka ja oikeiden töiden tekeminen kannustaisi tutkittavia työtekoon enemmän. *”Motivaatio työhön kohenisi huomattavasti, jos saisi kunnan palkkaa.”*

Työ- ja toimintakyky

Työ- ja toimintakyky on yksi keskeisistä käsitteistä tutkimuksessani. Oletuksenani on, että ihminen on täysin työ- ja toimintakykyinen, kun hän kykenee toimimaan itsenäisesti avoimilla työmarkkinoilla viisi päivää viikossa, kahdeksan tuntia päivässä ja pystyy suoriutumaan arjen askareista ja asioinneista suurin piirtein omin avuin. Olen analysoinut tutkittavien subjektiivista kokemusta liittyen omaan työkykyynsä sekä objektiivista, ulkopuolisten näkemystä työ- ja toimintakykyselityksessä olevien pitkäaikaistyöttömien työkyvystä. Objektiivista näkemystä tutkimuksessani edustavat muun muassa terveydenhuollon asiantuntijat (kuntoutuslääkäri, fysioterapeutti, neuropsykologi ym.) sekä toiminnallisissa työkykyarvioinneissa mukana olleet asiantuntijat (mm. työvalmentaja). Tarkastelen työkykyä erikseen fyysiseltä ja psyykkiseltä kannalta.

Alla olevat kuvaukset havainnollistavat joidenkin henkilöiden näkemystä itsestään työntekijänä eli toimijana:

”Olen aina ollut kova tekemään töitä.”

”Vaivoista huolimatta uskoisin pystyväni tulevaisuudessa kevyeen, osa-aikaiseen työhön, mikä kuitenkin pelottaa taloudellisen pärjäämisen kannalta.”

”Työhaluja olisi kovasti, mutta tules-vaivojen vuoksi koen, ettei minusta ole enää töihin.”

Tutkittavilla on mielihaluja normaali työelämään, mutta joko fyysisten tai psyykkisten resurssien puutteen takia he kokevat, etteivät välttämättä kykene tekemään normaalia työviikkoa. Tutkimusaineiston perusteella ihmiset näyttävät arvioivan työkykynsä selkeästi heikoksi niin ruumiillisten kuin henkistenkin vaatimusten osalta. Yli puolet (11/21) tutkittavista arvioi itsensä työelämän ja arjen edellyttämien ruumiillisten vaatimusten puolesta joko täysin työkyvyttömäksi tai työkykynsä kohtalaiseksi/huonoksi. Muut arvioivat työkykynsä erinomaiseksi tai hyväksi/melko hyväksi. Samaan tulokseen tullaan, kun tutkittavat arvioivat työkykyään työelämän ja arjen edellyttämien henkisten vaatimusten puolesta. Yli puolet (11/21) tutkittavista on sitä mieltä, että he eivät ole työkykyisiä psyykkisesti tai että heidän psyykkinen toimintakykynsä on kohtalainen/huono.

Askelia kohti työkyvyttömyyseläkettä on joidenkin tutkittavien kohdalla jo otettu, mutta viranomaiset eivät ole asiasta olleet yhtä mieltä ja heidän eläkehakemuksensa on hylätty. Osa tutkittavista kokee eläkkeelle pääsyn olevan helpotus toimeentulon varmistamiseksi ja he toivovat sitä runsaiden terveydellisten vaivojen vuoksi, jotka tekevät jo pelkän kotona elämisen ja asumisen vaikeaksi. *”Minulla ei ole paukkuja vaatimaan työelämään enkä jaksa tehdä itsestäni huippusuoriutujaa.”* Hyvin moni tutkittavista kokee itsensä työkyvyttömäksi tai normaali työelämässä (5 pv/viikko, 8 h/päivä) pärjäämättömäksi erilaisten fyysiseen tai psyykkiseen terveyteen liittyvien rajoitteiden vuoksi. *”En tiedä, miten jaksaisin tehdä normityöviikkoa.”* Tutkittavalla työelämä ei enää kiinnosta, koska läheiset asuvat kaukana ja hän haluaisi muuttaa lähemmäs heitä.

Objektiivisesti mitattuna ja arvioituna noin puolet tutkittavista (11/21) todetaan työ- ja toimintakykyselvityksissä työkyvyttömiksi avoimille työmarkkinoille erilaisten fyysisten tai psyykkisten rajoitteiden vuoksi. Osalla tutkittavista työkyvyssä ei todeta rajoitteita, kun taas joidenkin kohdalla fyysistä ja psyykkistä kuntoa heikentävien sairauksien todetaan rajaavan työtehtävät fyysisesti kevyisiin, vaihtelevia työasentoja

sisältäviin töihin tai tuettuihin, rutiininomaisiin, ei-itseenäisiin, ohjattuihin työtehtäviin.

Koulutus

Allardtia (1976, 131–132) mukailten koulutus on itseisarvo sinänsä yksilöä jalostavana ja kehittävänä hyvinvoinnin osa-alueena. Koulutus toimii myös resurssina auttaen ihmisiä toteuttamaan itseään. Kortteisen ja Tuomikosken (1998) tutkimuksen mukaan työttömyys on yleistä työväenluokkataustaisilla, matalan koulutustason omaavilla ja aikaisemmin työttömänä olleilla ihmisillä. He, joilla on parempi koulutus ja runsaampi työkokemus, selviytyvät työttömänä paremmin kuin lähtöasemaltaan huono-osaisemmat.

Työ- ja toimintakykyselvityksestä ilmenevien tietojen mukaan vähän vajaa puolelta tutkittavista (9/21) puuttuu ammatillinen koulutus. Heidän kohdallaan kouluttautuminen on päättynyt kansakoulun tai peruskoulun päättötodistukseen. Suurin osa heistä (5/9) kuuluu 1950-luvulla syntyneisiin. Sukupuoleltaan enemmistönä tässä ryhmässä ovat miehet (6/9). Suurin osa tutkittavista on kuitenkin suorittanut joko ammatillisen peruskoulutuksen tai aikuisten ammattitutkinnon. Kenelläkään heistä ei ole koulustaustassaan korkeakoulu- tai yliopistotason tutkintoa. Koulutusaloittain tarkasteltuna tutkittavat ovat suorittaneet tutkintoja tekniikan ja liikenteen alalta, matkailu-, ravitsemus- ja talousalalta, luonnonvara- ja ympäristöalalta, sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalta sekä yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon aloilta (Opintoluotsi). Yli kolmasosa tutkittavista (8/21) on kärsinyt koulukiusaamisesta peruskoulun aikana.

Yleistä suhtautumista jatko-opiskeluun tai ammattikoulutuksen hankkimiseen tarkasteltaessa näyttää siltä, että yli puolella (11/21) tutkittavista ei ole suurempia opiskeluhaluja. Heillä on ollut eri tasoisia oppimisvaikeuksia jo peruskoulussa tai he eivät koe koulunkäyntiä mielekkääksi. Osa tutkittavista ei usko omaan oppimisvalmiuksiinsa ja -mahdollisuuksiinsa tai siihen, että uuden koulutuksen hankkiminen edistäisi työnsaantia. *”En usko opiskelun parantavan työllistymismahdollisuuksiani, sillä aina löytyy joku minua parempi työhön.”* Lisäksi jotkut kokevat paikoillaan istumisen ja kuuntelemisen joko fyysisten tai psyykkisten rajoitteiden vuoksi mahdottomaksi asiaksi. *”Minulla on oppimisvalmiuksia, mutta ei riittävästi jaksamista opiskeluun.”*

Ammattikoulutusta vailla olevien ryhmää tarkemmin katsottaessa, tulkintani mukaan heistä melkein puolet (4/9) olisi motivoitunut tai ei ainakaan selkeästi ilmaise haluttomuuttaan opiskella ja hankkia ammatin. He ovat tietoisia siitä, että osaamisen ja ammattitaidon puute vaikuttaa työkykyyn ja työn saantiin heikentävästi. Heillä ei omasta mielestään ole ollut peruskoulun tai kansakoulun aikana kummempia oppimisen haasteita. Vaikka he itse olisivatkin motivoituneet opiskeluun, silti erilaiset terveydentilaan ja oppimiskykyyn liittyvät testit osoittavat, että osan kohdalla opiskelu ei ole realistinen vaihtoehto. Erilaisten kielellisten vaikeuksien sekä psyykkisten ja fyysisten ongelmien vuoksi joidenkin tutkittavien oppiminen on hidasta ja työlästä. Myös rikosrekisteri voi hankaloittaa opiskelupaikkoihin valikoitumista.

Objektiivisen näkemyksen, eli eri terveydenhuollon ja sosiaalipuolen asiantuntijoiden lausuntojen mukaan koskien tutkittavien oppimiskykyä ja -mahdollisuuksia, yli kahdella kolmasosaa tutkittavista (15/21) nähdään jatkokouluttautuminen mahdottomana tai ainakin kovasti töitä teettävänä asiana erilaisten fyysisten ja psyykkisten oppimiskykyä hidastavien/haittaavien tekijöiden vuoksi. Muistin toiminnoissa on ongelmia, kielitaito on heikko, psyykkiseen toimintakykyyn vaikuttava oirekuva haittaa kouluttautumista, oppiminen on hidasta ja työlästä, lukemalla oppiminen on hankalaa, ADHD, luki-häiriö, ahdistusoireet, heikkolahjaisuus sekä masentuneisuusoireisto haittaavat ja/tai estävät kouluttautumista uuteen ammattiin. Joidenkin kohdalla oppimisvalmiuksia nähtiin olevan jopa korkeakoulututkintoon asti, mutta huono fyysinen terveydentila estää opiskelun.

Ammattikoulutuksen ja työllistymisen välistä yhteyttä tarkasteltaessa voidaan nähdä, että suuri osa ammattikoulutusta vailla olevista (6/9) on elämänsä aikana työllistynyt vain palkkatukitöistä/kuntouttavan työtoiminnan kautta tai heillä ei ole lainkaan/hyvin vähän työkokemusta. Ammattikoulutuksen puute ei näytä haitanneen työllistymistä 1990-luvun lamaan saakka, jonka jälkeen muutamassa tapauksessa (3/9) työt ovat muuttuneet joko palkkatukitöiksi tai lyhytaikaisiksi työsuhteiksi. Ammattikoulutuksen hankkineista (12/21) puolella (6/12) työkokemus on karttunut ainostaan/enimmäkseen avoimilta työmarkkinoilta palkkatyöstä tai työllistäen itse itsensä, kun taas puolet (6/12) on työllistynyt vain/enimmäkseen erilaisista tuetuista töistä.

Fyysinen terveys

Allardtin (1976, 134) mukaan terveys on hyvinvoinin keskeinen aines ja myös resurssi, joka vaikuttaa muihin osatekijöihin, muun muassa mahdollisuuksiin hankkia koulutusta tai tehdä töitä. Työ- ja toimintakykyselvitysten mukaan tutkimuksen kohteena olevilla ihmisillä on paljon erilaisia fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia heikentäviä diagnosoituja sairauksia, jotka ovat elämän saattossa vaikeuttaneet tai estäneet työn vastaanottamista ja tekemistä huomattavassa määrin. Ainoastaan pieni osa ihmisistä (6/21) on eri terveydenhuollon asiantuntijoiden merkintöjen perusteella fyysisesti terveitä eli heillä ei ole diagnosoituja työkykyä alentavia sairauksia. Naisista suurimmalla osalla (7/8) on diagnosoitu yksi/useampi työkykyä alentava sairaus.

Tutkittavien työkykyä alentavat sairaudet kuuluvat suurimmaksi osaksi seuraaviin sairausluokkiin: umpierityssairaudet, ravitsemussairaudet ja aineenvaihduntasairaudet (mm. diabetes), keskushermoston demyelinoivat sairaudet (mm. MS-tauti), verenkiertoelinten sairaudet (mm. verenpainetauti), hermoston sairaudet (mm. uniapnea), hengityselinten sairaudet (mm. astma, allergiat), ruokatorven, mahalaukun ja pohjukaissuolen sairaudet (mm. refluksitauti), ruuansulatuselinten sairaudet (mm. palleatyrä), verenkiertoelinten sairaudet (mm. sydämen vajaatoiminta), tuki- ja liikuntaelinten sekä sidekudoksen sairaudet (mm. nivelrikko, fibromyalgia) ihon ja ihonalaiskudoksen sairaudet, lääkkeiden ja päihteiden aiheuttamat elimelliset aivo-oireyhtymät ja käyttäytymisen häiriöt, älyllinen kehitysvammaisuus sekä psyykkisen kehityksen häiriöt. (Tautiluokitus 2011.) Luettelon perusteella voi todeta, että kyseessä on joukko ihmisiä, joiden hyvinvointia fyysinen terveys ei ainakaan edistä.

Kun katsoo subjektiivista kokemusta omasta fyysisestä terveydentilasta, tulos painottuu selkeästi negatiiviseen suuntaan. ”*Kiputilojen vuoksi on haasteellista työllistyä ja selviytyä arjen toiminnoista.*” Yli kaksi kolmasosaa tutkittavista (15/21) kokee fyysisen terveydentilansa joko erittäin huonoksi (4/15), huonoksi (4/15) tai kohtalaiseksi (7/15). Erinomaiseksi terveydentilaansa ei kuvaa yksikään, mutta hyväksi terveydentilasta tuntee reilu kolmannes ihmisistä (8/21). Yksilön subjektiivinen kokemus omasta terveydestään ei aina vastaa objektiivisen tiedon antamaa tulosta. Vaikka diagnoosien perusteella ihminen on fyysisesti terve, silti hänen kokemuksensa omasta terveydentilastaan voi olla eri.

”Erilaiset kivut ja säryt vaikuttavat liikkumiseeni ja unen laatuun.”

”Muistini on huonontunut.”

”Olen kärsinyt vuosien ajan sydäntuntemuksista, joita ei ole tutkittu.”

Tässäkin aineistossa puolet (3/6) niistä tutkittavista, joilla ei diagnosoituja työkykyä alentavia sairauksia ole, tuntee fyysisen terveytensä kohtalaiseksi tai huonoksi. Joskus itseä ja arkielämää selkeästi vaivaaville oireille ja kiputiloille ei löydy lääketieteellistä selitystä, mikä huolettaa tutkittavia ja aiheuttaa stressiä.

Psyykinen terveys

Psyykkisen terveyden osalta objektiivisesti mitattuna suurimmalla osalla (15/21) työ- ja toimintakykselvityksen kohteena olevista ihmisistä on erilaisia mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöitä. Osalla on diagnosoitu jonkinasteisia pelko-oireisia (foobisia) ahdistuneisuushäiriöitä (mm. paniikkihäiriö) sekä persoonallisuushäiriöitä. Noin puolella (7/15) tästä joukosta joko Beckin depressiokyselyn (Beck-testi) tai lääkärin diagnoosin perusteella todetaan olevan viitteitä mielialan laskusta tai jonkinasteisesta masennuksesta. Tästä joukosta kaksi kolmasosaa (10/15) on miehiä.

Tutkittavien omaa kokemusta psyykkisestä hyvinvoinnistaan tarkasteltaessa tutkimusaineistosta tulkitsemani tiedon perusteella yli puolet (12/21) kaikista tutkittavista kokee psyykkisen vointinsa kohtalaiseksi (8/12) tai huonoksi (4/12). Reilu kolmasosa tutkittavista kuvaa mielialansa erittäin hyväksi (2/21) tai hyväksi (7/21). Osalla heistä on ollut aikaisemmin tai on yhä keskustelukontakti mielenterveystoimistoon. Osa taas ei halua minkäänlaista keskustelu- tai lääkinnällistä apua, koska he eivät koe niitä tarvitsevansa tai he ovat aikaisempien kokemusten perusteella todenneet ne hyödyttömiksi. Mielialan laskun syiksi nousevat uniongelmat, fyysiset kivut, huoli läheisistä, tekemisen puute, väsymys byrokratian rattaissa pyörimiseen, pimeä vuodenaika, diagnosoidut sairaudet, heikko taloudellinen tilanne sekä syyllisyys jaksamattomuudesta ja voimattomuudesta.

Lääkitys

Lääkityksen määrää tarkasteltaessa tutkimusjoukkoon kuuluvista ihmisistä ainoastaan

kaksi selviää työ- ja toimintakykykyselymerkintöjen mukaan ilman minkäänlaisia lääkityksiä. Suurimmalla osalla tutkittavista on käytössään useampia lääkärin määräämiä reseptilääkkeitä moniin vaivoihin. Lääkekulut kohoavat monella suuriksi, kun reseptillä saattaa olla kymmenkuntakin eri lääkevalmistetta. Ylikännön (2010, 59–64) tutkimuksen mukaan tulojen pienuuden vuoksi joudutaan tinkimään monista asioista, muun muassa sairaudenhoidosta ja lääkkeiden hankinnasta. Tutkimusaineistosta nouseekin esiin joidenkin tutkittavien kohdalla se, että sairauksien aiheuttamat kustannukset ovat selvästi heikentäneet taloudellista toimeentuloa. Lisäksi lääkehoitoon liittyen lääkäri ei ole voinut määrätä potilaalleen paremmin sopivaa, tehokkaampaa lääkettä tietäessään, että potilaalla ei tätä lääkettä ole varaa itselleen hankkia.

Elintavat

Työ- ja toimintakykykyselyissä suurimmalle osalle asiakkaita oli teetetty riskijuomista ja alkoholihaittojen varhaista ilmaantumista mittaava testi, Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT) Sen kysymykset liittyvät alkoholin käytön tiheyteen, tavallisesti käytettyyn alkoholimäärään, humalajuomiseen ja haittoihin. (Babor ym. 2001.) Testin antaman pisteytyksen perusteella voi todeta, että suurimmalla osalla tutkittavista alkoholin käyttö on hallinnassa. Subjektiiivista kokemusta omasta päihteiden käytöstään tarkasteltaessa annetun tiedon perusteella tulkitsen, että noin viidesosa tutkittavista ei käytä alkoholia lainkaan tai on lopettanut alkoholin käytön. Reilu kolmasosa työ- ja toimintakykykyselyksen kohteena olevista ihmisistä kertoo käyttävänsä alkoholia hyvin harvoin tai kohtuudella. Reilulla kolmasosalla on taustallaan runsasta alkoholinkäyttöä ja päihteiden käytöstä johtuneita diagnosoituja seurauksia. Tupakoinnin suhteen tutkimusjoukosta noin kaksi kolmasosaa käyttää jotain nikotiinivalmistetta (tupakka/nuuska).

Terveyttä liikunnan, ravinnon ja unen suhteen tarkasteltuna nousee ylipaino-ongelma keskeiseksi liikuntaa rajoittavaksi tekijäksi. Yli puolet (11/21) tutkimusjoukon ihmisistä on todettu painoindexin perusteella ylipainoisiksi. Heistä noin puolet (6/11) on joko vaikeasti tai merkittävästi ylipainoisia. Naisista melkein kaikki (7/8) on todettu ylipainoisiksi ja miehistä vain noin kolmasosa (4/13). Vajaa puolet koko joukosta pyrkii kuitenkin liikkumaan päivittäin joko aktiivisesti tai epäsäännöllisesti. Vaikka suurin osa tutkittavista kuvaakin ruokailunsa säännölliseksi ja monipuoliseksi, silti yli kolmasosa

ihmisistä (8/21) kokee ruokailevansa joko epäsäännöllisesti ja/tai yksipuolisesti. ”Vähällä rahalla syöminen terveellisesti on vaikeaa. Syön sitä, mihin rahat riittää.” Einesruuat ovat mukana helpottamassa ruokarytmin ylläpitämistä. Vaikka terveydenhoidon puolelta onkin korostettu ruokavalion tärkeyttä sairauden hoidossa, silti joko vastahakoisuuden tai osaamattomuuden vuoksi oikean ruokavalion tai säännöllisen ateriaritmin ylläpito ei joidenkin kohdalla aina onnistu. Aineistosta noussut tieto puoltaa muita tutkimuksia, joiden mukaan terveellisestä ruokavaliosta ollaan tietoisia, mutta raha asettaa rajat elämiseen ravintosuositusten mukaan (Isola 2014, 277–278).

Unen laatu on yksi merkittävä arjen toimintakykyä ja hyvinvointia määrittävä tekijä. Tutkimusaineiston perusteella lähes puolet tutkittavista (9/21) kärsii jonkinasteisista uniongelmissa, mikä vaikuttaa työssä jaksamiseen ja arjen toimintoihin. Oman kokemuksen mukaan unta ei saa tarpeeksi ja päivisin kärsitään väsymyksestä. Uniongelmat ilmenevät katkonaisina ja laadultaan heikkoina yöunina ja nukahtamisvaikeuksina, joihin erilaiset kivut ovat osasyllisinä. Joillekin uniongelmiin on määrätty lääkitystä, jota he eivät kuitenkaan aina halua ottaa, koska lääke tekee tokkuraiseksi ja vaikeuttaa aamuhäämistä ja aamutoimien tekemistä.

Elintasoja kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden sisällöt antavat tärkeää tietoa tutkittavien hyvinvoinnista. Merkille pantavaa on tutkittavien heikko fyysinen ja psyykinen terveys, joka voidaan todeta niin työkykyä alentavien diagnoosien, lääkityksen suuren määrän kuin tutkittavien omankin kokemuksen perusteella. Tulojen suhteen tutkittavat kuuluvat pienituloisimpien joukkoon, joilla päätoimeentulon lähteenä on työmarkkinatuki, ei työstä saatu palkka. Yhden tulonsaajan talouksien suuri määrä, yksinhuoltajuus, kertyneet velat ja sairauksista aiheutuvat kustannukset heikentävät tutkittavien taloudellista toimeentuloa. Kaikilla tutkittavilla on kuitenkin oma asunto, koti, jossa he yleisesti ottaen viihtyvät. Työn ja koulutuksen suhteen asiat eivät ole tutkittavien kohdalla toteutuneet niin kuin yhteiskunta olettaa niiden toteutuvan. Pitkäaikaistyöttöminä heidän elämässään on ominaista pitkät työttömyysjaksot ja pätkät työsuhteet. Ammatillisen koulutuksen puute haittaa työllistymistä.

4.2 Loving eli yhteisyyssuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät

Tässä luvussa jäsenmän aineistoon liittyviä yhteisyyssuhteisiin (*Loving*) kiinnittyviä hyvinvoinnin osatekijöitä. Ne liittyvät asuinpaikkakuntaan (paikallisyhteisyys), perheeseen (perheyhteisyys) ja ystäviin (ystävyyssuhteet). Allardtin (1976, 142) mukaan yhteisyyssuhteisiin liittyvät arvot ovat sekä resursseja että tavoitteita. Ihmisellä on perustavanlaatuinen yhteisyyden tarve, jota ei voida muuttaa muiksi, vähemmän tärkeiksi tarpeiksi.

Asuinpaikkakunta

Aineiston perusteella voidaan todeta, että paikkakuntauskollisuus on suurta tässä joukossa, sillä reilusti yli puolet (11/21) tutkittavista on syntynyt, viettänyt lapsuutensa, nuoruutensa ja aikuiselämänsä samalla paikkakunnalla ja osa jopa omassa lapsuudenkodissaan samalla kylällä. Heidän kohdallaan, lukuun ottamatta muutaman opiskelua toisella paikkakunnalla, kaikki työhistoria ja elämä on tapahtunut kunnan rajojen sisäpuolella.

Muiden tutkittavien kohdalla työ on kuljettanut heitä ympäri Suomen ja aina ulkomaille saakka, mutta kaikki ovat palanneet takaisin kotipaikkakunnalle ennemmin tai myöhemmin. Osa tutkittavista on lähtenyt ulkomaille paremman leivän toivossa ja paikkakunnat ovat vaihtuneet useaan otteeseen joidenkin kohdalla. Myöhemmin vapaasta tahdosta tai pakon sanelemina, muun muassa perheenjäsenen sairastumisen vuoksi, he ovat jättäneet sosiaaliset suhteensa ja jopa oman perheensä, ja palanneet kotimaisemiin synnyinseudulle. Osalle tutkittavia juurtuminen muualle ei ole onnistunut ja he ovat pian halunneet palata takaisin kotiin. Oman synnyin- ja asuinpaikkakunnan merkityksestä kertoo se, että ihmiset haluavat saada töitä omalta paikkakunnalta. Samalla he kuitenkin tiedostavat sen tosiasian, että oman alan töiden perässä voi joutua muuttamaan paikkakuntaa. Joidenkin tutkittavien kohdalla asuinpaikkasidonnaisuus on osoittautunut työntekoa estäväksi tekijäksi.

Allardtia ja Littusta⁷ (1979, 322–333) mukailten, työ määrittää asuinpaikan valintaa ja valinnan mahdollisuuksia. Muuttotilanne liittyy yleensä pakkoon tai mahdollisuuteen. Mitä pienemmät tulot ja heikompi yhteiskunnallinen asema ihmisellä on, sitä useammin

7 Allardt, Erik & Littunen, Yrjö 1979: Sosiologia. WSOY, Porvoo

on kyse pakkotilanteesta. (Suikkanen & Kunnari 2010, 63–64.) Tutkimuksen mukaan suomalaiset suhtautuvat työn perässä muuttamiseen nuivemmin verrattuna muihin pohjoismaalaisiin. Työmarkkinoiden tarjoamat työllistymismahdollisuudetkaan eivät houkuttele vaihtamaan paikkakuntaa, vaan samoille sijoille jäädytään työttömyydestä huolimatta. Muuttopäätöksiä ohjaa ennemminkin sosiaaliset syyt kuin taloudelliset seikat. Suomalaiset muuttavat muita pohjoismaalaisia useammin lähemmäs sukulaisia ja ystäviä. (Virtanen 2003, 38–39.)

Lapsuuden perhesuhteet

Lapsuuden kasvu- ja perheolot voivat antaa eväitä elämässä selviytymiseen ja vaikuttavat pitkällä tähtäyksellä yksilön hyvinvointiin sekä työ- ja toimintakykyyn (Mustonen ym. 2013, 3). Melkein kaikilla tutkittavista on sisarusia ja/tai sisarpuolia yksi tai useampia. Lähes kaksi kolmasosaa (13/21) tutkittavista kokee lapsuutensa selkeästi hyväksi tai ei ilmaise mitään suurempaa huolta olleen lapsuudessa. He kuvaavat lapsuuttaan hyväksi kaikin puolin.

Reilun kolmanneksen (8/21) kohdalla lapsuus kuvautuu rankkana ja vaikeana aikana. Joidenkin tutkittavien puheesta heijastuu lapsuuden aikaisten tapahtumien vaikutus heidän elämänsä kulkuaan. Omat vanhemmat ovat menehtyneet nuorella iällä ja lapselle on jäänyt vastuu sisarusten elättämisestä. Aikuisen vastuuseen joutuminen nuorella iällä on ohjannut tutkittavan elämänsä kulkua, muun muassa kouluttautumisen kesken jäämisestä. Jomman kumman tai molempien vanhempien alkoholinkäyttö ja väkivaltaisuus on johtanut lasten sijoittamiseen lastenkotiin. Häpeä oman perheen vaikeasta tilanteesta on vaikuttanut tutkittavan minäkuvan muodostumiseen. Vanhempien eron jälkeen uuden puolison kanssa ei ole tultu toimeen. Yksinäisyyden kokemus varjostaa joidenkin tutkittavien lapsuutta. Koulukiusaamisen kohteeksi joutuneet kokevat kiusaamisen vieläkin kipeänä asianä ja näkevät sen vaikuttaneen heidän psyykkiseen toimintakykyynsä. He, joilla oli lapsuudessaan turvallinen koti ja tukevat vanhemmat, arvostavat nyt aikuisiällä omia vanhempiaan ja pitävät heitä tärkeinä ystävinä ja hyvinvoinnin lähteinä.

Ulla Mustonen ym. (2013, 3–4) ovat todenneet seurantatutkimuksessaan 16-vuotiaista tamperelaisnuorista 22-, 32- ja 42-vuotiaina, että lapsen/nuoren kasvuun, kehitykseen ja kasvuympäristöön liittyy riskitekijöitä, jotka voivat vaikuttaa nuoren hyvinvointiin sillä

hetkellä ja pitkälle elämään. Tutkimuksen mukaan hyvät suhteet vanhempiin, hyvä itsetunto ja seurustelusuhde suojaavat nuorta myöhemmältä masennukselta. Lapsuudessa koettu vanhempien avioero puolestaan ennustaa suurempaa riskiä parisuhde- ja ihmissuhdevaikeuksille ja psyykkisille ongelmille sekä heikommalle sosioekonomiselle asemalle myöhemmin elämässä. Aikuisuuden masennusta ennustavat etenkin nuoruusiässä koetut masennusoireet ja heikko itsetunto. Psyykkisten ongelmien yleisyys ja heikko sosioekonominen asema kuvaavat myös tutkimusjoukkoani.

Mustosen ym. (2013, 3–4) tutkimustulosten mukaan perheen matala sosioekonominen asema on yhteydessä nuorten epäterveellisiin elämäntapoihin sekä alempaan saavutettuun koulutustasoon aikuisuuteen saakka. Miessukupuoli, lapsuudessa koettu vanhempien ero, nuoruusiän masennusoireilu sekä humalahakuinen ja usein toistuva juominen jo nuoruudessa ovat tekijöitä, jotka ennustavat aikuisuuden runsasta alkoholin käyttöä.

Parisuhde ja oma perhe

Nykyisiä perhesuhteita tarkasteltaessa aineiston perusteella suurin osa tutkittavista (14/21) ei ole tällä hetkellä parisuhteessa. Vähän vajaa kolmannes tutkittavista (6/21) mainitsee asuinkumppanikseen vaimon, aviomiehen tai tyttöystävän. Henkilöistä kaksi on yksinhuoltajia ja kaksi asuu vielä lapsuudenkodissaan vanhempien luona. Yksinasuvien hyvinvointia koskevassa tutkimuksessa todetaan, että niin elinolojen, tulojen ja asumismenojen kuin terveyden ja elintapojen samoin kuin yhteisyyssuhteiden puolesta yksinasuvilla menee keskimäärin koko väestöä huonommin. Yksin asuvat ovat keskimäärin yksinäisempiä, heillä on vähemmän sosiaalista pääomaa, ja heidän elämänlaatunsa on ainakin joiltain osin heikompi kuin muilla. (Kauppinen ym. 2014, 42.) Marja Vaaraman ym. (2010, 142) tutkimuksen mukaan 25–59-vuotiaiden suomalaisten koettu elämänlaatu on hyvin korkea silloin, kun he ovat työssäkäyviä ja perheellisiä. Parisuhteen osalta suurin osa tutkittavista ei siis kuulu tähän ryhmään. Yli puolella tutkittavista (11/21) on kuitenkin lapsia, jotka suurimmalla osalla ovat jo aikuisia ja muuttaneet omilleen. Osalla on myös lapsenlapsia.

Perheen merkitys tutkittavien hyvinvoinnille on suuri. Aineistosta korostuu läheiset välit sisaruksiin ja vanhempiin, joiden kanssa suurin osa tutkittavista pyrkii pitämään yhteyttä säännöllisesti ja usein. Suku ja sisarukset kuvautuvat voimavaroiksi elämässä.

Osalle tutkittavia oma lapsuuden perhe on tärkeä ja jopa ainoa sosiaalinen verkosto. Erityisesti omien vanhempien merkitys korostuu aineistossa niiden kohdalla, joilla jompi kumpi vanhemmista on vielä elossa. Äitiä kuvataan tärkeimmäksi ihmiseksi, parhaaksi ystäväksi, jonka tapaaminen parantaa mielialaa. Vanhempien sairastelu tuottaa joillekin tutkittavista huolta ja osa heistä joutuu toimimaan iäkkäiden vanhempiensa asioiden hoitajana. Lähipiirin puuttuminen vanhempien kuoltua näkyy tutkittavan heikkona selviytymisenä arjessa niin itsestä huolehtimisen kuin kodin ylläpidonkin kohdalla.

Melkein kaikkien niiden kohdalla, joilla omia lapsia on, lapset ja lapsenlapset näyttäytyvät voimavaroina elämässä. Lapsenlapset pitävät mielen virkeänä ja tuovat iloa. Oma lapsi piristää mielialaa vaikka oma terveydentila tuntuisikin heikolta. Joskus lasten elämäntilanne on aiheuttanut huolta, mikä on vaikuttanut työn tekemiseen ja henkiseen jaksamiseen. Tutkittavat pitävät lapsiinsa tiivistä yhteyttä ja välit ovat suurimmalla osalla hyvät. Lapset tai puoliso auttavat arjen kotitöissä, kun oma fyysinen kunto ei kaikkeen riitä. Osa tutkittavista ei uskoisi selviävänsä arjen askareista tai asioinneista virastoissa tai kauppoissa ilman puolison ja/tai lasten apua. Tutkittaessa ihmisten subjektiivista kokemusta elämänlaadustaan on todettu, että perheeltä ja ystävilta saatu tuki koetaan keskeiseksi elämänlaatua kohentavaksi tekijäksi (Vaarama ym. 2010, 143).

Ystävät

Jo 1970-luvun hyvinvointitutkimuksessa on tunnistettu verkostojen merkitys yksilöiden hyvinvoinnin tukemisessa (Allardt 1976, 156). Monien tutkimusten mukaan sosiaaliset suhteet ja kokemus tarpeellisuudesta jollain elämän osa-alueella lisäävät tyytyväisyyttä ja hyvinvointia työttömyydestä huolimatta. Ystävät ja vertaiset auttavat jaksamaan. (mm. Isola 2014, 289.) On myös todettu, että työttömien kohdalla taloudellinen niukkuus ja sen aiheuttama häpeä rajoittavat ennen pitkää sosiaalisia suhteita niin, että sosiaaliset suhteet kutistuvat (Isola 2014, 286–287).

Tässä aineistossa suurimmalla osalla tutkittavista (13/21) on oman kertomansa mukaan ystäviä, tuttavii ja kavereita – toisilla ystäviä ja tuttavapiiriä on paljon, toisilla vain muutama henkiystävä. Tutkittavat tapaavat ystäviään säännöllisesti ja ystävien kanssa harrastetaan ja vietetään vapaa-aikaa. Tarvittaessa he saavat ystävilta tukea henkiseen

jaksamiseen ja arjessa suoriutumiseen. Osa tutkittavista kokee hyvän ystävien tukiverkon voimavarana. Tutkimusjoukossa on vähemmän (8/21) niitä, jotka kertovat, että heillä ei ole lainkaan tai heillä on hyvin vähän ystävyysuhteita elämässään. Heistä puolet on tähän tilanteeseen tyytyväisiä eivätkä koe olevansa yksinäisiä. He eivät kaipaa lähipiiriinsä enempää ihmisiä eivätkä jaksaa ylläpitää sosiaalisia verkostoja. Osa tutkittavista puolestaan kaipaisi ystäviä ympärilleen ja kokee olevansa yksinäisiä, vaikka he viihtyvät yksinkin. Ainoat ystäviksi lukeutuvat ihmiset kuuluvat perhepiiriin tai yhteiskunnan palveluverkoston. Tutkittavat kaipaavat kauas jääneitä ystäviä ja ikävä masentaa, samoin tekemisen puute tylsistää.

Yhteisyyssuhteita kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden sisällön perusteella näyttää siltä, että tutkittaville perhe, sukulaissuhteet, puoliso, lapset ja ystävät ovat tärkeitä asioita elämässä, hyvinvoinnin tuottajia. Tämä näkyy tiiviinä yhteydenpitona ja kokemuksena, että arjesta ei selviittäisi ilman läheisten apua. Toisaalta yksinelävien riski heikkoon hyvinvointiin monella eri hyvinvoinnin osa-alueella on suuri tutkimusten perusteella. Lapsuuden aikaiset tapahtumat ja perhesuhteet vaikuttavat tutkittavien tämän hetkiseen hyvinvointiin sekä negatiivisesti että positiivisesti.

4.3 Being eli itsensä toteuttamista kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät

Tässä kappaleessa jäsenän itsensä toteuttamista kuvaavia hyvinvoinnin osatekijöitä, joita ovat arvonanto (status), korvaamattomuus, poliittiset resurssit (osallisuus) ja tekeminen. Itsensä toteuttamiseen liittyy kiinteästi identiteetin muodostaminen ja sen ylläpitäminen. Tämä pitää sisällään käsityksen omista kyvyistä sekä tietoisuuden omasta taustastaan ja omista ryhmäjäsenyyksistään. (Allard 1998, 45.)

Tekeminen (Harrastukset)

Aluksi käsittelen osallisuutta ja tekemistä, joka painottui tutkimusaineistossa tekemiseen harrastuksissa. Ihmisen mahdollisuuksia osallistua mielenkiintoiseen tekemiseen varsinaisen työn ulkopuolella on Allardin (1976, 175–176) tutkimuksessa pidetty vieraantumista ehkäisevänä ja itsensä toteuttamisena. Ihanteellinen vapaa-ajan toiminta on sellaista, joka on sekä yksilöllisesti tyydyttävää että myös resurssi, joka

auttaa parempaan elämään.

Monikaan tutkittavista ei näytä aineiston perusteella harrastavan sellaista toimintaa, jossa pääsee tapaamaan muita ihmisiä ja luomaan uusia sosiaalisia kontakteja. Silti subjektiivinen kokemus on, että elämään ollaan tyytyväisiä tekemisen suhteen, ”*elämä ei ole tyhjää tai puutteellista.*” Suurimmalla osalla aika kuluu kotona kotiaskareiden parissa, arjen asioinneissa ja ystäviä tavatessa. Osalle liikunta eri muodoissaan kuuluu päivittäisiin toimintoihin. Tutkittavat arvostavat luontoa, mikä näkyy harrastuksista, jotka liittyvät luonnon pariin: metsästys, kalastus, marjastus, sienestys, puiden teko. ”*Tykkään olla enemmän ulkona kuin sisällä.*” Suurelle osalle ihmisiä harrastukset sisältyvät arjen puuhailuun: kotona luetaan, kirjoitetaan runoja, katsotaan tv:tä, tehdään käsitöitä, askarrellaan, tehdään sanaristikoita. ”*Aika kuluu hyvin kotona ollessa.*” Osa tutkittavista kuvailee aineistossa sitä, että he ovat fyysisten rajoitteiden ja kipujen vuoksi joutuneet luopumaan harrastuksistaan, muun muassa metsästyksestä, joukkuelajeihin osallistumisesta tai ylipäättään liikkumisesta. Huono fyysinen kunto rajoittaa harrastukset kodin seinien sisäpuolelle. ”*Aiemmin ulkoilin ja liikuin enemmän, nyt kivut rajoittavat liikkumista.*”

Omat havaintoni tutkimusmateriaalista puoltavat Sirpa Variksen (2005, 49–50) havainnot siitä, miten työttömillä ”maksulliset” harrastukset karsiutuvat pois, mutta silti he harrastavat monipuolisesti. Naisilla harrastukset liittyvät usein kotiin, kuten taloudenhoitoon ja lasten hoivaamiseen ja miehillä metsästyksen ja kalastukseen. Luonto on useimmille paikka, josta voi ammentaa henkisiä voimavaroja.

Työ- ja toimintakykyselvitykset sisälsivät asioita, tekijöitä ja tapahtumia, jotka tulkitsen vaikuttaneen tutkittavien identiteetin muotoutumiseen sekä käsitykseen itsestä ja omista kyvyistä. Tähän liittyvät myös kokemukset omasta paikasta ja asemasta suhteessa yhteiskuntaan ja ympäristöön. Tulkintani mukaan eri asiat, tekijät ja tapahtumat sijoittuvat luokkiin, joita ovat työelämä, terveys, perhe, ja yhteiskunta. Arvonannon (statuksen) ja korvaamattomuuden osatekijät liittyvät keskeisesti työelämään ja ammattiin (Allardt 1976, 160).

Arvonanto ja korvaamattomuus työelämään liittyen

Tutkimusaineistoni antaa informaatiota henkilöistä, jotka eivät saa työn kautta tällä

hetkellä arvonantoa (Allardt 1998, 46). Työvoimahallinnon näkökulmasta suurin osa tutkittavista on statukseltaan työttömän työnhakijan kategoriassa, muutama heistä on luokiteltu vajaakuntoiseksi työnhakijaksi. He määrittyvät arkikielessä, julkisessa keskustelussa ja tutkimuksen piirissä pitkäaikaistyöttömiksi, koska heidän työttömyytensä on kestänyt yhtäjaksoisesti 12 kuukautta tai pidemmän ajan (Tilastokeskus).

Pitkäaikaistyötön-nimitys, kuten kaikki luokittelut, johtaa helposti yksipuoliseen ajatteluun siitä, että kaikki ryhmään kuuluvat jäsenet omaavat tietyt luonteenpiirteet ja ominaisuudet. He tulevat nähdyiksi ja kohdelluiksi yleisten, marginalisoivien kategorioiden edustajina, eivät yksilöinä. (Juhila 2004, 21–24.) Työttömäksi tai pitkäaikaistyöttömäksi nimeäminen on leimaavaa ja antaa kuvan siitä, että kaikki tutkittavat on tehty ”samasta muotista” (Pohjola 2007, 26). Tosi asiassa jokainen heistä on yksilö, omanlaisine lapsuusaikoinen, koulutus- ja työhistorioineen, perheineen ja elämäntilanteineen. Yhteistä heille kaikille on pitkään jatkunut yhtäjaksoinen työttömyys (pitkäaikaistyöttömyys), johon he ovat ajautuneet yleensä tahtomattaan erilaisten henkilökohtaisten ja yhteiskunnallisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta. *”Olin vuosia työelämässä lamaan saakka, jonka jälkeen oman alan töitä oli vaikea saada.”* Ilmiö on yhteiskunnan näkökulmasta katsottuna ongelmallinen asia, johon on saatava aikaan muutos, mutta joka yksilön kannalta katsoen saattaakin olla normaali/toivottava asiantila monista eri syistä. *”En halua tehdä työtehtäviä, jotka eivät kiinnosta.”*

Huolimatta lukuisista ja pitkistäkin työttömyysjaksoista, osa tutkittavista kokee työmoraalinsa ja työhalunsa yhä korkeaksi. Tulkintani mukaan moni tutkittavista kokee olleensa hyvä työntekijä ja kova tekemään töitä. Jotkut heitä haluavat tehdä töitä ja silloin, kun töitä on ollut tarjolla, ne on tehty kunnolla, kivuista tai epämiellyttävistä työtehtävistä huolimatta. Osa kokee työllä olevan elämänsisällöllistä merkitystä, se rytmittää arkea ja tuo sosiaalisia kontakteja. *”Viihdyn työssä. Aamulla on paikka mihin lähteä ja saa tavata muita ihmisiä.”* Arkeen halutaan jotain tekemistä, ja vaikka tekemisestä ei saisikaan palkkaa, se koetaan silti paremmaksi vaihtoehdoksi kuin kotona oleminen. Toisaalta palkka motivoisi tekemään töitä enemmän tai paremmin.

”Työkokeilussa asiakkaalla on ollut hyvä asenne, hän on tullut ajallaan, ollut sosiaalinen ja tunnollinen. Hän ottaa reippaasti

työtehtävät vastaan ja tekee mitä pyydetään.” Työvalmentaja.

”Alan koulutuksen puutteesta huolimatta on ammattitaitoinen ja osaava työntekijä.” Työvalmentaja

Positiiviset kokemukset ja onnistuminen työpaikassa ovat tehneet hyvää tutkittavan identiteetille ja itsetunnolle kannustaen jopa uuden koulutuksen hankintaan aiemman vastahakoisuuden väistyessä. Tutkimusaineisto paljastaa, että useiden tutkittavien kohdalla töitä avoimillakin työmarkkinoilla on riittänyt ja määräaikaista työsuhdetta on uusinnettu, mikä ruokkii heidän arvonnannon ja korvaamattomuuden tunteita.

Osa tutkittavista vähättelee omaa osaamistaan ja ammattitaitoaan, vaikka työkokeiluissa he kuvautuvat työteliäiksi, ahkeriksi, ammattitaitoisiksi, osaaviksi, yhteistyökykyisiksi, sosiaalisiksi ja oppimishalukkaiksi. Syynä omien kykyjen vähättelyyn voi olla tietoisuus avoimien työmarkkinoiden tiukoista vaatimuksista työntekijän ominaisuuksien suhteen (Suikkanen & Lindh 2010, 57–58). Moni tutkittavista kokee itsensä työkyvyttömäksi joko fyysisten tai psyykkisten rajoitteidensa vuoksi. Heillä on työhaluja, mutta ei työkykyä tekemään ainakaan täysipäiväistä työtä. He haluaisivat fyysisesti kevyttä, yksinkertaista työtä, jota saisi tehdä omassa rauhassa ilman suurempia paineita ja vaatimuksia. Itsestä ei enää jakseta tehdä huippusuoriutujaa tai koetaan, että ei ole voimia nostaa itseään työelämässä ylemmälle tasolle.

Juhilaa (2004, 24–28) mukaillen taustalla voi olla annetun, leimatun identiteetin toistaminen, jossa itseä ja omia kykyjään verrataan ”muihin”. Tutkittavat ovat ehkä sisäistäneet ja toistavat pitkäaikaistyöttömiin liittyvää institutionaalista mallitarinaa, joka sisältää ”tietoa” tulevaisuudesta eli siitä miten ura tulee etenemään, kenellä on edellytyksiä muutokseen, kenellä ei ja millä perusteilla. Myös Anna Kulmala (2006, 5–7) on todennut väitöskirjassaan, että luokittelut, ulkopuolelta tarjotut identiteetit kietoutuvat yksilön henkilökohtaiseen identiteettiin ja tuo mukanaan toiseuden kokemuksen. Toiseus viittaa kokemukseen ulkopuolisuudesta, erilaisuudesta, eriarvoisuudesta sekä valintojen ja mahdollisuuksien rajallisuudesta. Hän muistuttaa auttamistyön ammattilaisia siitä, että on oltava tietoisia kategorisoimisesta ja sen vaikutuksista ihmisten elämään.

Työssä oloon ja työn tekemiseen liittyy aineistossa myös negatiivisia kokemuksia.

Tähän vaikuttaa se, että pitkäaikaistyötön pääsee harvoin valitsemaan itselleen mieluisimman työpaikan useiden vaihtoehtojen väliltä. Aineistossa omia työkokemuksiaan kuvatessaan nousee esiin, että karenssin pelossa he ovat joutuneet vastaanottamaan ja suorittamaan loppuun työtehtäviä, jotka sotivat omia periaatteita tai omaa ammatti-identiteettiä vastaan. Joku on kokenut työpaikan nöyryyttävänä ja turhauttavana, koska hän ei ollut saanut oikeita työtehtäviä, vaikka hänellä on vuosien työkokemus alalta. Palkkatuettuja työllistämistöitä, työkokeiluja ja kuntouttavaa työtoimintaa ei ole aina koettu ”oikeiksi töiksi”. Pettymys työelämään ja mahdollisuuksiinsa työllistyä nousee esiin aineistosta. ”.. aina löytyy joku minua parempi töihin.” Tutkittavien työhistoriaa kuvaavissa aineiston osissa löytyy viitteitä siitä, että vaikka tutkittavat ovatkin suoriutuneet työssään hyvin, silti työnantajalla on harvoin ollut mahdollisuutta palkata työntekijää vakituiseen tai pitkäaikaiseen työsuhteeseen. Työllistämiseen tähtävien toimenpiteiden epäonnistumiset ovat ruokkineet tutkittavien epäonnistumisen kokemuksia.

Toisaalta eri asiantuntijoiden näkökulmasta tutkittavat myös liioittelevat omia kykyjään. Muun muassa työelämän vaatimusten tai terveydellisten tekijöiden vuoksi työkyvyttömyyseläke on katsottu joillekin paremmaksi vaihtoehdoksi kuin avoimilla työmarkkinoilla itsensä elättäminen palkkatyössä. Kouluttautuminen tiettyyn tutkittavan haluamaan ammattiin nähdään mahdottomana erilaisten syiden vuoksi. Aineistosta nousee esiin vastapuhe annettua identiteettiä kohtaan. Tutkittavat eivät halua nähdä itseään työkyvyttömyyseläkeläisenä, vaan halutaan pysyä kiinni työelämässä ja ”normaali kansalaisen” identiteetissä. Joku tutkittavista kokee oman työllistymisensä olevan itsestä kiinni, eikä hän tarvitse siihen ulkopuolisten apua. (Juhila 2004.)

Arvonanto ja korvaamattomuus terveyteen liittyen

Terveyteen liittyvät tekijät, tapahtumat ja asiat kiinnittyvät niin arvonannon kuin korvaamattomuudenkin tunteisiin. Subjektiiivisen kokemuksen ja objektiivisen tiedonkin perusteella tutkittavien fyysinen ja psyykinen terveys on heikko suurimmalla osalla työ- ja toimintakykyselvityksen kohteena olevista. Eri diagnoosit puoltavat työkyvyttömyyttä joidenkin kohdalla. Jotkut tutkittavista kokevat oman heikon terveydentilansa rasitteeksi, kun työhaluja vielä olisi ja omien työelämävalmiuksiensa koetaan olevan vielä erittäin hyvät. Tutkittava kertoo iän tuoman liikkumisen hitauden ja kömpelyyden heikentävän työmahdollisuuksia. Se, ettei hän pysty enää tekemään

työtä samoin kuin ennen fyysisten rajoitteiden vuoksi, laskee yhden mielialaa. Tutkittava uskoo terveydellisten rajoitteiden vaikuttaneen siihen, että hänelle ei ole löytynyt pitkäaikaista työtä. *”Allergiat ja rajoitteet haittaavat pidempiaikaisen työn löytymistä.”* Monen tutkittavan kohdalla psyykkiset ja fyysiset rajoitteet hankaloittavat myös arjen toimintoja. *”Terveydelliset ongelmat rasittavat työn tekemistä ja arkielämää, johon tarvitsen ulkopuolista apua.”*

Ristiriitaisuudet oman kokemuksen ja muiden näkemyksen välillä liittyen terveyteen sekoittavat joidenkin tutkittavien näkemystä itsestään. Muutamien tutkittavien kohdalla työ- ja toimintakykyä alentavia sairauksia ei ole diagnosoitu, mutta he itse kokevat kipunsa ja vaivansa haasteiksi työllistymisen ja jopa arjessa selviytymisen kannalta. He kokevat vaivoja, joihin ei ole löytynyt lääketieteellistä selitystä, mikä aiheuttaa huolta. *”Vaiva aiheuttaa jatkuvaa väsymystä ja uupumusta. Niitä on tutkittu, mutta syytä ei ole löytynyt.”* Osa tutkittavista haaveilee eläkkeelle pääsystä, mutta eri alojen asiantuntijoiden mukaan tähän ei löydy fyysisiä eikä psyykkisiä perusteita. Ristiriitaisuudet eri asiantuntijoiden mielipiteiden ja päätösten välillä näkyvät aineistossa työkyvyttömyyseläkkeelle pääsyn kriteerien vaihtelevuutena perusterveydenhuollon ja Kelan lääkäreiden näkemyksissä. Vaikka lääkärin lausunnossa todetaan, että *”ei ole töitä, joista tutkittava selviäisi”* niin silti työkyvyttömyyseläkkeestä on tullut hylkäävä päätös. Osa tutkittavista on väsynyt eläkkeenhakuprosessin monimutkaisuuteen.

Vaikka ulkopuoliset ovat todenneet terveydellisten tekijöiden heikentävän tutkittavien työllistymistä ja kouluttautumistai, he itse eivät aina allekirjoita annettuja diagnooseja. Tutkittava ei koe kärsivänsä masennuksesta tai tarvitsevansa ulkopuolista apua mielenterveysongelmiin, vaikka eri testien tai asiantuntijoiden mukaan tähän olisi tarvetta. Tutkittava ei itse näe diagnosoitujen oppimista ja työkykyä haittaavien tekijöiden vaikuttavan arjessa toimimiseen ja oppimiseen.

Arvonanto ja korvaamattomuus perheeseen liittyen

Vaikka arvonannon ja korvaamattomuuden kokemuksia ei työelämästä tällä hetkellä saakaan, monelle tutkittavalle oma perhe ja sukulaissuhteet tarjoavat näitä kokemuksia. Tarpeettomuuden ja ulkopuolisuuden tunteet kutistavat hyvinvointia, kuulluksi ja kohdatuksi tuleminen lisäävät sitä (Isola 2014, 289). Työ- ja

toimintakykyselvityksistä kuvastuu tutkittavien korvaamattomuus äiteinä ja isinä omille lapsilleen sekä omien vanhempien ja lasten korvaamattomuus tutkittaville itselleen. Monen kohdalla koti-isyys ja kotiäitiys on koettu paremmaksi vaihtoehdoksi kuin työelämässä puurtaminen. Toisille omien vanhempien tuki näyttäytyy tärkeänä. Osa tutkittavista asuu vielä kotona vanhempiensa luona tai jollekin käynnit äidin luona on tärkeä ja mielialaa piristävä asia. Huoli omien lasten ja iäkkäiden vanhempien elämäntilanteista, sairauksista ja pärjäämisestä varjostaa joidenkin tutkittavien elämää. Syyllisyys omasta jaksamattomuudestaan tehdä itselleen velvollisuudeksi katsomiaan asioita masentaa tutkittavaa. Suurimmalle osalle ihmisistä oma suku, sisarukset, puoliso ja lapset ovat voimavaroja. Ilman heidän tukeaan arjessa selviäminen olisi hankalaa.

Joidenkin tutkittavien kohdalla perhesuhteet ovat olleet jopa heikentämässä identiteetin kehitystä. Tutkimusaineistosta ilmenneiden tietojen perusteella olen tulkinut, että lapsuuden vaikeat perhesuhteet heijastuvat aikuisenakin tutkittavien elämään näkyen muun muassa huonommuuden kokemuksina, kyvyttömyytenä solmia ihmissuhteita ja oman paikan etsimisenä yhteiskunnassa, sitä ehkä vielä löytämättä. Jollekin tutkittavalle lapsuuden yksinäisyys heijastuu rakkauden ja hyväksynnän kaipuuna. Koulukiusaaminen on vaikuttanut monen kohdalla negatiivisesti käsitykseen itsestä, mikä näkyy tutkittavien ujoutena, arkuutena, varauksellisuutena ja epäluulona.

Arvonanto ja korvaamattomuus yhteiskuntaan liittyen

Yhteiskuntaan, lähinnä yleiseen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin, arvoihin ja asenteisiin liittyen, eri palvelusektoreilla on asioita ja tekijöitä, jotka liittyvät tulkintani mukaan tutkittavien kokemukseen arvonannosta ja korvaamattomuudesta. Itsestä luodaan kuvaa sen mukaan, mitkä arvot ja asenteet yhteiskunnassa on vallalla. ”*Ei ole paikkoja minunlaiselleni.*” ”*Aina löytyy parempia kuin minä.*”

Itsensä nähdyksi ja kuulluksi tunteminen on tärkeää ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Kyseessä on joukko ihmisiä, jotka ovat elämänsä aikana olleet useiden aktivoivien toimenpiteiden piirissä ja joutuneet olemaan tekemisissä eri viranomaisten kanssa joko vapaaehtoisesti tai vastentahtoisesti (Raunio 2009, 169–174, 185–189). Kohtaamiset viranomaisten kanssa eivät aina ole olleet positiivisia kokemuksia asiakkaan puolelta. Kokemus suunnitelmien ulkopuolelle jäämisestä omia asioita koskevissa päätöksenteoissa tai kokemus nöyryyttävästä ja huonosta kohtelusta viranomaisten

taholta painaa tutkittavan mieltä. Negatiiviset kokemukset ovat estämässä palveluihin hakeutumista, tukien hakemista ja osallisuutta. Työntekijöiden vaihtuminen virastoissa on haitannut tutkittavien hoitoihin tai suunnitelmiin sitoutumista.

Asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa sosiaalityön eri areenoilla on näkyvissä vallan, kontrollin, sopeuttamisen ja huolenpidon elementit (Raunio 2009, 169–174, 185–189). Kaarina Mönkkönen (2002, 21–22) on tarkastellut vastaamisen, vallan ja vastuun merkitystä sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Hän pohtii väitöskirjassaan muun muassa asiantuntijavaltaa sosiaalipsykologian näkökulmasta ja kirjoittaa foucaultilaisittain, että valta on välttämätöntä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Työntekijällä asiantuntijana on valtaa ja tietoa tulkita asiakkaan toiminnan tarkoituksellisuutta. Vallan käyttö voi olla näkyvää, mutta myös näkymätöntä. Kun työntekijä tiedostaa näkymättömän vallan olemassaolon diskursseissa, ideologioissa ja toiminnassaan, se auttaa vahvistamaan asiakkaan osallisuuden tunnetta ja itsemääräämisoikeuden toteutumista (Arki, arvot, elämä, etiikka 2005).

Kuten aikaisemmin tekstissä olen todennut, suomalainen yhteiskunta arvostaa työn tekemistä ja työtä tekeviä veronmaksajia. Hyviksi tarkoitettut aktivoivat toimenpiteet pitkäaikaistyöttömien kuntouttamiseksi ja työ- ja toimintakyvyn vahvistamiseksi saattavat tuntua toimenpiteiden kohteesta itsestään rangaistuksilta tai itsemääräämisoikeuden menettämiseltä. Erilaiset sanktiot, muun muassa työmarkkinatuen menetys tai toimeentulotuen määrän pienentäminen, jotka ovat seurausta toimenpiteisiin osallistumattomuudesta tai keskeyttämisistä, voivat lisätä negatiivista kuvaa niin itsestä kuin yhteiskunnasta hyvinvointia tukevana instituutiona. Taloutta heikentävien rangaistuksien katsotaan heikentävän ihmisen hyvinvointia, kun resursseja muutenkin on jo vähän käytettävissä. (Ala-kauhaluoma ym. 2004, 26–29.)

Poliittiset resurssit

Poliittisia resursseja tarkasteltaessa tutkimusaineistosta ei löydy viitteitä aktiivisesta osallistumisesta yhteiskunnalliseen tai yhteisölliseen toimintaan, tai tähän ei missään työ- ja toimintakykyselvityksen kohdassa ainakaan viitata. Jos osallisuudeksi tai vaikuttamiseksi katsotaan mielenterveyskuntoutujille tarkoitettuun toimintaan osallistuminen tai yhteiskunnallisten uutisten lukeminen, niin siihen näyttäisi joillakin

tutkittavilla olevan aktiviteettia. Osa heistä haluaa löytää päiviinsä sisältöä erilaisen toiminnan kautta.

Mona Särkelän (2009, 73–75) pro gradu -tutkielman tulokset huono-osaisten, päihteidenkäyttäjien, toimeentulotuen saajien, asunnottomien ja vankien osallisuudesta osoittavat, että heidän omaehtoinen osallisuutensa on heikkoa. Heidän osallisuutensa ja aktiivinen kansalaisuutensa näkyvät aktivointina, integroitumisena ja objektiivana. Myös yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen osallisuus osoittautui tutkimuksessa varsin heikentyneeksi. Tutkija ehdottaa, että huono-osaisten osallisuuden, osallistumismahdollisuuksien ja aktiivisen kansalaisuuden parantamiseksi tulisi kiinnittää huomiota ihmisten ajattelurakenteisiin ja asenteisiin, muokata palvelujärjestelmää ihmislähtöisempään suuntaan, kehittää eri toimijoiden yhteistyötä sekä matalan kynnyksen osallistumismuotoja ja tehdä tutkimusta huono-osaisten osallisuudesta ja osallistumismahdollisuuksista, jossa huono-osaiset ihmiset ovat itse mukana toimijoina ja tulkitsijoina.

Itsensä toteuttamista kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden sisällöistä löytyy paljon asioita, jotka heikentävät tutkittavien hyvinvointia. Asiat ja tapahtumat liittyvät suureksi osaksi ihmisten arvonantoon ja korvaamattomuuteen tai ihmisten arvostamattomuuteen ja korvattavuuteen. Vaikka työelämään/työttömyyteen, terveyteen ja yhteiskuntaan liittyvät arvonannon ja korvaamattomuuden kokemukset näyttäytyvätkin tutkittavien elämässä hyvinvointia heikentävinä, vastaavasti perheeseen liittyvät kokemukset osoittautuvat joiltakin osin tutkittavien hyvinvointia tukeviksi asioiksi. Mielekäs tekeminen vapaa-ajalla helpottaa tutkittavien selviytymistä työttömyydestä. Poliittisten resurssien kohdalla tutkittavat eivät näytä olevan yhteiskunnallisesti tai yhteisöllisesti aktiivisia toimijoita, mutta tämänkin hyvinvoinnin osatekijän toteutumiseen löytyy keinoja.

4.4 Työ- ja toimintakykyä vahvistavat ja heikentävät hyvinvoinnin osatekijät

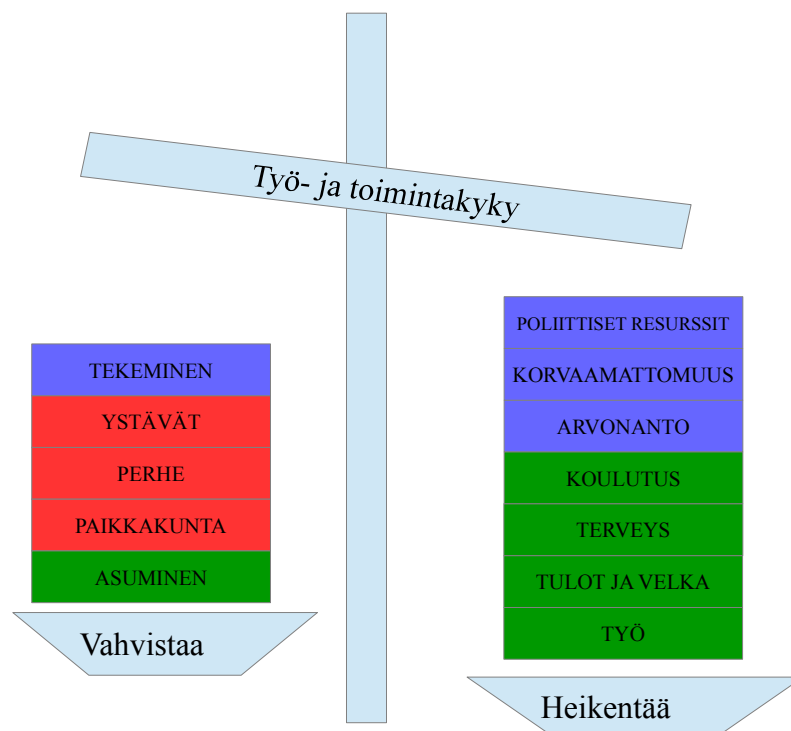
Seuraavaksi tulkitan hyvinvoinnin eri osa-alueiden vaikutusta työ- ja toimintakykyyn väljästi Pauli Niemelän (2009; 2010) toiminnallisuuden teorian ja siihen perustuvan

hyvinvointikäsitteen kautta, josta olen kirjoittanut tarkemmin opinnäytetyön alussa teoriaosiossa. Sen mukaan ihminen on toimiva, yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen olento. Toiminnallaan ihminen tavoittelee hyvää eli hyvinvointia. (Niemelä 2009, 211–212.) Tutkimuksessani toiminnaksi tulkitsen ihmisen tavoitteellisen toiminnan kohti työllistymistä/kouluttautumista/mielekästä tekemistä tai halun toiminnallisuuteen.

Tutkittavien eli pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten hyvinvointia tavoittelevalla toiminnalla on keinot ja päämäärät. Jokainen ihminen määrittelee omat toiminnan tavoitteensa ja päättää, mitä keinoja käyttää päämääriensä saavuttamiseksi. Toiminnalla on myös seurauksensa, jolloin puhutaan tuloksista, saavutuksista ja sivuvaikutuksista. Kaikki toiminta tapahtuu aina tietyssä kontekstissa eli toimintaa tarkasteltaessa on otettava huomioon se, missä tilanteessa, milloin ja missä toiminta tapahtuu. Tässä tutkimuksessa toiminta tapahtuu pitkäaikaistyöttömyyden kontekstissa aikana, jolloin pitkäaikaistyöttömyys on kohonnut sosiaalisesti ongelmaksi, johon pyritään yhteiskunnallisin toimenpitein vaikuttamaan. Tutkittavien toiminnan mahdollisuuksia määrittelee pitkälti vallitseva yhteiskunnallinen tilanne eli olot määrittelevät toiminnan ehdot, mahdollisuudet ja rajoitteet, vapaudet ja pakot. Pitkäaikaistyöttömien kategoriassa tutkittavien toimintaa ohjailee pakot ja rajoitteet. Heille annetaan mahdollisuus osallistua erilaisiin aktivoiviin toimenpiteisiin, mutta taustalla erilaiset sanktiot tekevät usein toiminnasta pakollista. Ihmisten toimintaa ja tekemistä säätelevät vallitsevat arvot ja normit. Suomessa työn tekemistä arvostetaan ja työttömyyttä pidetään kaiken pahan alkuna, mikä vaikuttaa tutkittavien identiteettiin ja antaa kuvan ”toiseudesta”, ”huonommuudesta” verrattuna työtä tekeviin. Samoin yksilölliset taustatekijät, kuten sukupuoli, ikä, siviilisäty, koulutus, ammatti ja henkilön oma kehityshistoria säätelevät ihmisten toimintaa. (Niemelä 2010, 24–25.)

Aineistosta nousseen tiedon perusteella olen jakanut hyvinvoinnin osa-alueet työ- ja toimintakykyä vahvistaviin ja heikentäviin tekijöihin, jota havainnollistan Kuviossa 5. Hyvinvoinnin osatekijät joko vahvistavat tai heikentävät yksilön työ- ja toimintakykyä eli joko estävät/haittaavat tai edistävät ihmisen toimintaa. Eri hyvinvoinnin osatekijöiden erottamiseksi ja kuvion selkeyttämiseksi olen käyttänyt samoja värejä kuin Kuviossa 3, jossa esittelin analyysirunkoni. Vihreä väri tarkoittaa elintaso (*having*) kuvaavia hyvinvoinnin osatekijöitä, punainen väri tarkoittaa yhteisyyssuhteita (*loving*) ja sininen väri tarkoittaa itsensä toteuttamista (*being*) kuvaavia hyvinvoinnin

osatekijöitä.

Kuvio 5 Työ ja toimintakykyä vahvistavat ja heikentävät hyvinvoinnin osatekijät

Heti ensi katsomalla voidaan kuviosta 5 nähdä, että hyvinvoinnin osatekijät kallistavat vaakaa työ- ja toimintakykyä heikentävälle puolelle, mikä on huolestuttavaa ihmisen toiminnallisuuden kannalta. Merkille pantavaa on, että lähes kaikki elintaso kuvaavista hyvinvoinnin osatekijöistä sijoittui työ- ja toimintakykyä heikentävälle puolelle. Työ, tulot, terveys ja koulutus ovat perustarpeita, mutta myös resursseja, joiden avulla mahdollistuu monenlaisen hyvän hankkiminen ja saavuttaminen, esimerkiksi työllistyminen ja onnellisuuden kokemus. Osatekijöiden toteutumiseen voi helposti vaikuttaa yhteiskunnan toimenpitein. (Allardt 1976, 121.) Tässä tutkimuksessa nämä tarpeet eivät ole toteutuneet. Elintasaan liittyen ainoastaan asumiseen yhdistyy tulkintani mukaan tekijöitä, jotka puoltavat sen työ- ja toimintakykyä tukevia ominaisuuksia.

Huomion arvoista on, että kaikki yhteisyysuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät (paikallisyhteisyys eli paikkakunta, perheyhteisyys, ystävyysuhteet) sijoittuivat tulkintani mukaan tutkittavien toimintaa eli työ- ja toimintakykyä tukevalle puolelle vaakaa. Itsensä toteuttamiseen liittyvät hyvinvoinnin osatekijät osoittautuivat

tutkittavien työ- ja toimintakykyä heikentäviksi muiden paitsi tekemisen (harrastukset) osalta. Aineiston perusteella arvonantoon ja korvaamattomuuteen liittyi asioita, jotka toimivat myös työ- ja toimintakykyä tukevasti, mutta kokonaisuutena ajatellen asiat/tekijät painottuivat tulkinnassani kuitenkin työ- ja toimintakykyä heikentäviksi.

Ihmisten työ- ja toimintakykyä heikentävien hyvinvoinnin osatekijöiden suuri määrä vastaa hyvinvoinnin ulottuvuuksien sisältöjen analysoinnissa toteamani asioita liittyen tutkittavien omaan kokemukseen työkyvystään. Sen mukaan suuri osa tutkittavista arvioi itsensä työelämän ja arjen edellyttämien ruumiillisten tai henkisten vaatimusten puolesta joko täysin työkyvyttömiksi tai työkykynsä kohtalaiseksi/huonoksi. Myös objektiivisten mittausten ja arviointien antaman tiedon mukaan suuri osa tutkittavista todettiin työ- ja toimintakykyselvityksissä täysin työkyvyttömiksi avoimille työmarkkinoille tai heidän työkykynsä todettiin olevan rajoittunut erilaisten fyysistä tai psyykkistä kuntoa heikentävien tekijöiden vuoksi. Nämä tutkimustulokset sopivat yhteen Pensolan (2010, 79–80) tutkimustuloksiin, joiden mukaan työttömien koettu työkyky on huonompi kuin samanikäisten työllisten. Tutkittavien negatiiviset kokemukset työuran aikana, pitkät työttömyysjaksot ja pätkätyöt, voivat vaikuttaa siihen, että he arvioivat omaa osaamistaan ja sopeutumiskykyään työelämään kriittisemmin kuin ne, joilla on ollut töitä säännöllisemmin.

Työ- ja toimintakyky elintasoja kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden valossa

Elintasoja kuvaavista hyvinvoinnin osatekijöistä tulot, työ, koulutus ja terveys, sijoittuivat tulkintani mukaan vaakassa tutkittavien toimintaa eli työ- ja toimintakykyä heikentävälle puolelle ja asuminen puolestaan työ- ja toimintakykyä vahvistavalle puolelle. Objektiivisesti tarkasteltuna tulojen osalta pitkäaikaistyöttömien heikko taloudellinen tilanne, verrattuna palkansaajiin ja kahden tulonsaajan asuintalouksiin, voi heikentää heidän hyvinvointiaan ja työ- ja toimintakykyään. Tutkimustulosten perusteella etenkin yksin asuvilla työmarkkinatuen saajilla ja niissä kotitalouksissa, joissa molemmat puoliset ovat työttöminä, toimeentuleminen näyttää olevan erittäin vaikeaa (Ylikännö 2013, 50–51). Ervastin (2003, 145) tutkimuksen mukaan taloudelliset ongelmat laskevat työttömien itsetuntoa ja lisäävät häpeän kokemuksia, vähentävät koettua hyvinvointia ja voivat heikentää perhesuhteita.

Tutkimusaineistossa tuloihin liittyvät tekijät näkyvät ihmisten työ- ja toimintakyvyssä

esimerkiksi niin, että velat ovat estäneet tutkittavien toimintaa eli työllistymistä joissakin tapauksissa. Parpon (2007, 3, 36–39) tutkimukseen viitaten velkojen ulosmittaus vähentää haluja työskennellä virallisilla avoimilla työmarkkinoilla. Työllistymisen esteenä voi olla myös työttömyysturvaetuuksien menettämisen pelko lyhytaikaista työtä vastaanottaessa. Näyttää siltä, että pitkäaikaistyöttömyyden mukanaan tuoma vaje toimeentulossa ei ole kuitenkaan ratkaiseva asia tutkittavien elämässä toiminnan kannalta ajateltuna. Tarveteorian mukaan vajeen aiheuttama virittäytyminen ja jännittyminen saa aikaan tarpeentyydytysprosessin. Jännitystila laukeaa, kun tarve tulee toiminnan avulla tyydytetyksi, josta seuraa hyvä olo. (Niemelä 2009, 216–217; Niemelä 2010 25–29.) Raha tuntuu motivoivan osaa tutkittavista työhön, mutta se ei ole ainut motiivi. Tutkittavat kokevat saavansa työstä myös sosiaalisia ja henkisiä resursseja, jolloin he ovat valmiita tekemään myös työtä, josta ei saa oikeaa palkkaa, jos vaihtoehtona on kotoa oleminen toimeettomana.

Nämä havainnot osuvat yhteen Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 169–169) tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan pitkäaikaistyöttömien selviytyminen työ- ja toimintakykyisinä työttömyydestä huolimatta perustuu sosiaaliseen kannatteluun. Tähän kontekstiin sopii hyvin toinen sosiaalisen kannattelun muodoista, yhteiskunnallinen kannattelu, jonka mukaan työttömänä voi selviytyä pitkäänkin, jos talous pysyy kunnossa. Moni tutkittavista onkin näyttänyt tottuneen heikkoon taloudelliseen tilanteeseensa ja ovat oppineet pärjäämään vähemmällä. Toisaalta jotkut heistä odottavat pysyvään eläkejärjestelyyn pääsemistä, jotta toimeentulo olisi turvattu ja tasainen. Työ- ja toimintakykyisenä pysyminen työttömyydestä huolimatta on siis mahdollista, mikäli kuukausittainen tulo on säännöllistä, tulojen suuruudella ei ole niin suurta merkitystä.

Elintasoa kuvaavista hyvinvoinnin osatekijöistä työ osoittautui tutkimuksen kohderyhmän työmarkkinoiden ulkopuolelle asemoitumisesta johtuen heidän työ- ja toimintakykyään heikentäksi tekijäksi. Useiden tutkimusten perusteella voi todeta, että työllä on merkitystä ihmisten hyvinvoinnille monella eri tasolla – taloudellisella, sosiaalisella, henkisellä ja fyysisellä tasolla (esim. Ervasti 2003, Airio & Niemelä 2013). Työstä saatava palkka ei ole tutkittavien kohdalla kuitenkaan pääasiallinen toimeentulon lähde. Heidän elämänsä kulkuaan leimaavat pitkät, vuosia kestäneet työttömyysjaksot ja rikkonainen työhistoria. Osa tutkittavista on ollut poissa työmarkkinoilta yli kymmenen vuotta yhtäjaksoisesti tai yli puolelta tutkittavista puuttuu työkokemus avoimilta

työmarkkinoilta joko osittain tai kokonaan. Työttömyys huonontaa itsetuntoa ja passivoi (Tepsa 2012, 42–47), mikä heikentää ihmisten työ- ja toimintakykyä.

Mielekkään työn tekeminen hyvässä työyhteisössä on monille ihmisille tärkeää ja lisää hyvinvointia (Kauppinen ym. 2010, 13–15). Tartun tässä kohtaa sanaan mielekäs työ. Tulkintani mukaan minkä tahansa työn tekeminen ei lisää hyvinvoinnin kokemusta, vaan nimenomaan mielekkään työn tekeminen. Tutkimusaineistoni ihmiset ovat vaikeasti työllistettävänä olleet usein monenlaisten aktivoivien ja työkykyä arvioivien toimenpiteiden kohteena, joissa he eivät ole päässeet valitsemaan työpaikkaansa itse. Osa heistä on kokenut työpaikat turhauttavina, kun eivät ole saaneet oikeaa tekemistä, joka vastaisi heidän ammattiosaamistaan ja toiveitaan. Omien kykyjen käyttäminen, uuden oppiminen ja itsensä toteuttaminen työssä on tärkeää ihmisille (Tepsa 2012, 38–42). Allardt (1976, 160) mukaillen teetetyt työn tai tekemisen mielekkyys ja merkitys käyvät käsi kädessä työn tarkoituksellisuuden kanssa. Työ ilman hyödyllistä tarkoitusta näännyttää henkisesti. Työn mielekkyys, positiivisen palautteen saaminen ja onnistuminen työpaikassa vahvistavat ihmisen työ- ja toimintakykyä ja samalla työmotivaatiota.

Aineiston perusteella suurimmalla osalla tutkittavista aika kuluu työttömänä hyvin eikä tekemisen puutetta ole. He ovat tottuneet pitkään jatkuneeseen työttömyyteen ja sen mukanaan tuomaan elämäntapaan. Kotiaskareiden tekeminen, sosiaaliset kontaktit ja aktiivinen vapaa-ajan vietto lisäävät työttömien hyvinvointia toisin kuin passiivisuus ja jouten olo (Creed & Bartrum 2006, 3). Työttömyys itsessään ei tutkimuksen mukaan vähennä työhalukkuutta. Suurimpia syitä työhaluttomuudelle ovat eläkkeen odottaminen, sairaus tai vamma, toivon luovuttaminen työn saamisesta ja taloudellinen kannattamattomuus ottaa vastaan töitä. (Ervasti 2003, 141–144.) Joidenkin tutkittavien kohdalla aika käy pitkäksi mitään tekemättömänä. Osa heistä olisi motivoitunut töihin ja he kokevat, että työ rytmittää arkea ja virkistää sosiaalista elämää. Ongelmana on se, että itselle sopivaa työpaikkaa ei yhteiskunnasta tunnu löytyvän.

Koskisen ym. (2010, 51) mukaan hyvä terveys on hyvän työkyvyn keskeinen lähtökohta. Terveiden heikkeneminen voi aiheuttaa toimintakyvyn rajoituksia, jotka puolestaan voivat heikentää työkykyä. Aineiston perusteella terveys hyvinvoinnin osatekijänä heikensi selvästi tutkittavien työ- ja toimintakykyä työelämässä ja arjessa

niin fyysisen ja psyykkisen terveyden kuin lääkityksen ja lähes kaikkien elintapojenkin osalla. Työ- ja toimintakykyselvitysten mukaan tutkimuksen kohteena olevilla ihmisillä on paljon erilaisia fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia heikentäviä diagnosoituja sairauksia, jotka ovat elämän saatossa vaikeuttaneet tai estäneet työn vastaanottamista ja tekemistä huomattavassa määrin. Myös tutkittavien subjektiivinen kokemus omasta fyysisestä ja psyykkisestä terveydentilastaan painottuu selkeästi negatiiviseen suuntaan. Huonoon fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen liittyen lähes kaikilla tutkittavilla on käytössään useampia lääkärin määräämiä reseptilääkkeitä moniin vaivoihin. Suuri osa tutkittavista kärsii erilaisista univaikeuksista ja ylipaino heikentää tutkittavien toimintakykyä ja terveyttä.

Hyvinvoinnin osatekijöiden sisältöjen analyysi paljastaa, että tutkittavilla on mielihaluja normaali työelämään. Tulkintani mukaan kuitenkin yli kaksi kolmasosaa heistä kokee itsensä työkyvyttömäksi tai kykenemättömäksi tekemään normaali työviikkoa työelämässä tai toivoo pääsevänsä työkyvyttömyyseläkkeelle erilaisten fyysisten tai psyykkisten rajoitteidensa vuoksi. Terveyden ja työttömyyden välisen yhteyden tutkimusten tuloksena on, että työttömyyden erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden, mukanaan tuomat psyykkiset ja sosiaaliset tekijät heikentävät ihmisen psyykkistä ja fyysistä terveyttä. Erityisesti työmarkkinatuen saajat kokevat terveydentilansa selkeästi heikommaksi kuin muut työttömät tai työssä käyvät ja heillä on enemmän lääkärin toteamia sairauksia ja vammoja. (Airio & Niemelä, 44; Heponiemi ym. 2008, 11). Tähän löytyy viitteitä myös tässä tutkimuksessa. Kaikkien tutkittavien pääasiallisena tulonlähteenä on työmarkkinatuki.

Tutkittavien heikko terveys on huolestuttava asia heidän työ- ja toimintakyvyn kannalta. Aktivointipolitiikan periaatteiden mukaan ihmisen on parempi olla työssä kuin elää sosiaaliturvan varassa. Aktivoinnin ajatellaan parantavan yksilön työllistymisvalmiuksia ja ehkäisevän työttömyyden negatiivisia seurauksia, jotka näkyvät niin ihmisen hyvinvoinnissa kuin työ- ja toimintakyvyssäkin. (Ala-Kauhaluoma 2007, 39.) Tässä tutkimusjoukossa ihmisten heikko terveydentila ja työkyky heikentävät tai estävät heidän yhteiskuntaan integroitumisen työn tekemisen kautta. Kysymys kuuluukin, onko heidän heikko terveydentilansa seurausta pitkäkestoisesta työttömyydestä. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 173–175). Työ- ja toimintakykyselvitysten tekemisen tärkeys ihmisen hyvinvoinnille korostuu siinä, että pitkäaikaistyöttömät pääsevät

terveystarkastusten piiriin, mikä palvelu heiltä puuttuu, kun he eivät kuulu työterveyshuollon piiriin (Isola 2014, 281). Tätä kautta mahdollistuu ihmisten pääsy oikeiden palveluiden piiriin, esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle, jos työkyky on selvästi heikko.

Koulutus on hyvinvoinnin osatekijä, jolla on merkitystä ihmisten työ- ja toimintakyvyn ylläpitämiselle. Koulutus määrittelee pitkälti ihmisen työuraa ja sitä kautta myös tuloja ja sosiaalista asemaa. (Martelin ym. 2010, 42, 44.) Työ- ja toimintakykyselvitysten antaman tiedon perusteella ammatillisen koulutuksen puute on vaikuttanut tutkittavien työpaikkojen laatuun, työsuhteiden kestoon ja sosiaaliseen asemaan negatiivisesti. Iso osa heistä on työllistynyt elämänsä aikana ainoastaan/suurimmaksi osaksi avointen työmarkkinoiden ulkopuolelle aktivointitoimenpitein palkkatuettuihin töihin tai kuntouttavaan työtoimintaan. Ammattikoulutusta vailla olevista tutkittavista suurin osa on syntynyt 1950-luvulla ja on sukupuoleltaan miehiä. Työkyvyn rajoittuneisuuteen liittyvät asiat, kuten vähäinen koulutus korostuvat tutkimuksen mukaan iäkkäillä (Aromaa ym. 2010, 104–105.)

Matala koulutus on yksi merkittävimpiä työllistymisen esteitä työttömien itsensä kokemana (Parpo, 36–39) Myös tässä aineistossa tutkittavat ovat tietoisia siitä, että osaamisen ja ammattitaidon puute on heikentänyt heidän työkykyään ja työllistymistään. Tässä tutkimusjoukossa suurimmalla osalla ei ole kuitenkaan erityisiä opiskeluhaluja erilaisten oppimisvaikeuksien tai fyysisten ja psyykkisten rajoitteiden vuoksi. Tutkittavat eivät usko omiin oppimisvalmiuksiinsa tai jatko-opiskelun työllistävään vaikutukseen. Objektiiivisesti tarkasteltunakin suurimmalla osalla tutkittavia heidän jatkokouluttautumisen nähtiin mahdottomana tai ainakin kovasti töitä teettävänä asiana erilaisten fyysisten ja psyykkisten oppimis- ja toimintakykyä hidastavien tai haittaavien tekijöiden vuoksi. Terveystila ja työ- ja toimintakyvyn heikkeneminen vähentävät ihmisten koulutukseen osallistumisen mahdollisuuksia ja motivaatiota. (Martelin ym. 2010, 42–44.)

Työ- ja toimintakyvyn kannalta ammattikoulutuksen puute ja haluttomuus tai kyvyttömyys opiskella ei ole hyvä asia. Onneksi nykyään on olemassa monenlaisia eri tapoja opiskella, mutta silti opiskelu vaatii ihmiseltä ominaisuuksia, joita monelta tutkittavalta puuttuu. Opiskelu vaatii sosiaalisuutta, kykyä itsenäiseen työhön,

järjestelmällisyyttä, suunnitelmallisuutta, stressinsietokykyä, tietoteknistä osaamista ja fyysistä ja psyykkistä kestävyyttä. Opiskelun on oltava motivoivaa ja kannattavaa eli pitäisi olla varmuus työpaikan saannista, jotta ihmiset kokevat kannattavaksi satsata energiaa ja aikaa uudelleenopiskeluun.

Tulkintani mukaan elintasoja kuvaavista hyvinvoinnin osatekijöistä asuminen sijoittui tutkittavien työ- ja toimintakykyä vahvistavalle puolelle. Aineiston perusteella tutkittavat ovat asumisensa suhteen tyytyväisiä. Kotona viihdytään ja naapureiden koetaan olevan mukavia. Vaikka osa tutkittavien kommentteista viittaakin jonkinasteiseen asuntoon tai asumiseensa tyytymättömyyteen, silti näen asumiseen ja kotiin liittyvän hyvinvoinnin osatekijän vahvistavan yksilön työ- ja toimintakykyä. Oma koti, paikka mihin tulla ja mistä lähteä, on ensimmäinen tekijä, joka mahdollistaa yhteiskunnan toimintoihin osallistumisen ja kuntoutumisen (Näkki 2006, 144–145). Tutkimusjoukossa kaikilla on oma koti ja he ovat siihen pääosin tyytyväisiä.

Vaikka asunnottomuus (Sunikka ym. 2007, 10) ei kosketa tätä tutkimusjoukkoa, silti tutkittavien taloudellinen tilanne ja sijoittuminen työmarkkinoiden ulkopuolelle on varmasti määritellyt heidän asumistaan, asumistasoaan ja asunnon sijaintia (Suikkanen & Kunnari 2010, 67–72). Moni heistä asuu kaukana keskustasta eli sieltä, missä työpaikat sijaitsevat, mikä onkin yksi asuntoon tai asumiseen liittyvistä negatiivisista asioista, joita aineistosta nousee esiin. Pitkät välimatkat edellyttävät omaa autoa, ajokorttia tai ajokykyä, joita kaikilla tutkittavilla ei ole tai vastaavasti sujuvia liikenneyhteyksiä ja fyysistä/psyykkistä kykyä matkustaa julkisilla liikennevälineillä, joissa myöskin tutkittavilla ilmenee puutteita. Itsenäinen autoilu ja julkisten käyttö edellyttää rahaa, jota tutkittavilla ei liiemmin ole käytössä. Näillä kaikilla tekijöillä on heikentävä vaikutus heidän työ- ja toimintakykyynsä.

Työ- ja toimintakyky yhteisyyssuhteita kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden valossa

Kuten aiemmin on jo todettu, palkkatyöstä saatava taloudellinen, sosiaalinen ja henkistoiminnallinen merkitys hyvinvoinnille ja työ- ja toimintakyvylle ei toteutu tutkittavien elämässä. Työyhteisön lisäksi sosiaalisen lähiyhteisön tuki voi toimia ihmisen työkykyä tukevana tekijänä. (Tepsa 2012, 38–42; Pensola 2010, 77.) Kaikki yhteisyyssuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät liittyen paikallisyhteisyyteen eli paikkakuntaan, perheyhteisyyteen ja ystävyysyhteisiin sijoittuivat tulkintani mukaan tutkittavien

toimintaa eli työ- ja toimintakykyä tukevalle puolelle vaakaa.

Erityisesti perheen merkitys tutkittavien hyvinvoinnille ja toimintakyvylle nousee aineistosta esiin heidän subjektiivisessa kokemuksessa. Suurimmalla osalla heistä on läheiset välit sisaruksiinsa ja vanhempiinsa, joiden kanssa he pyrkivät pitämään yhteyttä säännöllisesti. Monelle oma lapsuuden perhe on tärkeä ja jopa ainoa sosiaalinen verkosto. Suku, sisarukset, omat lapset ja lapsenlapset kuvautuvat voimavaroiksi tutkittavien elämässä. He, kenellä on lapsia, pitävät lapsiinsa tiivistä yhteyttä välimatkoista huolimatta ja lapsenlapset pitävät mielen virkeänä ja tuovat iloa elämään. Moni tutkittavista ei usko selviävänsä arjen askareista ja asioinneista virastoissa tai kaupoissa ilman läheisten apua.

Tässä yhteydessä Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 101–104, 167–170) puhuvat yhteisöllisestä kannattelusta, joka on toinen muoto sosiaalisesta kannattelusta, mikä taas edesauttaa työttömien selviytymistä työ- ja toimintakykyisinä työttömyydestään huolimatta. Perheyhteisön ja ystävyyssuhteiden parissa tutkittavat voivat jakaa yhdessä omaksutut arvot ja he voivat kokea olevansa arvokkaita omana itsenään. Myös toimiva parisuhde parantaa ihmisten sosiaalista luottamusta ja vähentää sosiaalista syrjäytymistä. Tutkimuksen kohteena olevista ihmisistä kolmasosa asuu puolison kanssa.

Sosiaalisen tuen katkeaminen voi näkyä työkyvyn rajoittumisena (Pensola 2010, 77). Tutkimuksen mukaan eronneet ja naimattomat miehet kokevat työkykynsä keskimäärin heikommaksi kuin naimisissa tai avoliitossa olevat (Martelin ym. 2010, 43). Virmasalo (2002, 49, 94–95) toteaa työttömyyden, perhesuhteiden ja taloudellisten suhdanteiden välistä yhteyttä koskevassa tutkimuksessaan, että erityisesti ydintyöikäisten eli 30–45-vuotiaiden miesten työttömyys ja perheasema kytkeytyvät toisiinsa. Varsinkin perheettömien miesten eli naimattomien, eronneiden ja vanhempiensa luona asuvien työttömyysriski on puolison ja lasten kanssa asuviin verrattuna todella selkeä. Työttömyydestä saattaa muodostua elämäntapa miehille, joilla ei ole perheeseen liittyviä velvoitteita. Etenkin nuorille miehille, joilla ei välttämättä ole edes kokemusta vakiintuneesta palkkatyöstä, ei työssäkäynti näyttäydy samanlaisena moraalisenä pakkona, kuin mihin aikaisemmat sukupolvet ovat oppineet ja tottuneet. Työtä ei koeta välttämättömäksi sen itsensä tai edes taloudellisten palkkioiden vuoksi.

Tutkittavista kaksi kolmasosaa ei ole parisuhteessa, vaan asuu yksin tai lapsuuden kodissaan ja heistä suurin osa on miehiä. Tutkimustulosten mukaan todennäköisyys pitkiin työttömyysjaksoihin kasvaa heidän kohdallaan, mikä taas ei edistä heidän työ- ja toimintakykyään, sillä työttömyydellä on selvästi negatiivisia vaikutuksia niin psyykkiseen kuin fyysiseenkin terveyteen (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 173–174; Jahoda 1982). Koska sosiaalisilla suhteilla on niin suuri merkitys ihmisen työ- ja toimintakyvyn ylläpitämiseen, pitäisi pitkäaikaistyöttömien kanssa työskentelevien viranomaisten kartoittaa erityisesti yksin asuvien kohdalla heidän sosiaalinen verkostonsa huolellisesti ja ottaa lähipiiri huomioon aktivointitoimia suunnitellessa.

Lapsuuden kasvu- ja perheolot voivat parhaassa tapauksessa antaa eväitä elämässä selviytymiseen ja vaikuttavat pitkällä tähtäyksellä yksilön työ- ja toimintakykyyn (mm. Mustonen ym. 2013, 3). Tässäkin tutkimuksessa yli puolet tutkittavista kokee lapsuutensa selkeästi hyväksi tai he eivät ilmaise mitään suurempaa huolta lapsuudessaan. Silti reilun kolmanneksen kohdalla lapsuus kuvautuu rankkana ja vaikeana aikana ja joidenkin tutkittavien puheesta heijastuukin lapsuuden aikaisten tapahtumien negatiivinen vaikutus heidän elämänsäkuunsa. Lapsuuden ja nuoruuden vaikeat tapahtumat näkyvät tulkintani mukaan muun muassa tutkittavien huonommuuden kokemuksina, kyvyttömyytenä solmia ihmissuhteita, oman paikan etsimisenä yhteiskunnassa, rakkauden ja hyväksynnän kaipuuna sekä negatiivisena käsityksenä itsestä, mikä ilmenee ujoutena, arkuutena, varauksellisuutena ja epäluulona. Nämä ominaisuudet heikentävät työmarkkinoilla menestymistä ja toimimista yhteiskunnassa. Tulevaisuuden työntekijöitä ajatellen yhteiskunnallisten resurssien satsaaminen lapsiperheiden hyvinvointiin on kannattavaa, sillä lapsuuden aikaisilla kokemuksilla on kauaskantoisia seurauksia ihmisten työ-, toiminta- ja selviytymiskykyihin. (esim. Mustonen ym. 2013.)

Hyvinvoinnin osatekijöiden sisältöjen analyysin perusteella ystävyysuhteita kuvaava hyvinvoinnin osatekijä sijoittui tutkittavien työ- ja toimintakykyä tukevaksi tekijäksi sen perusteella, että suurimmalla osalla tutkittavista oman kertomansa mukaan on ystäviä, tuttavampia ja kavereita – toisilla ystäviä ja tuttavapiiriä oli paljon, toisilla vain muutama henkiystävä. He tapaavat ystäviään säännöllisesti, harrastavat ja viettävät vapaa-aikaa ystävien kanssa. Tutkittavat kokevat saavansa ystäviltä tukea henkiseen jaksamiseen ja arjessa suoriutumiseen tarvittaessa. Hyvä ystävien tukiverkko koetaan voimavarana.

Heistä puolet, jotka kokevat, että heillä ei ole lainkaan tai heillä on hyvin vähän ystävyysuhteita elämässään, on tähän tilanteeseen tyytyväisiä. He eivät koe olevansa yksinäisiä eikä lähipiiriin kaivata enempää ihmisiä. Ystävyysuhteet eivät aina ole kuitenkaan tukevia, mikäli uskomme Virmasalon (2002, 49-50) tutkimuksessa viittaamaa Räsänen⁸ (1993) toimeentulotukea saavia miehiä koskevaa tutkielmaa, jonka mukaan perheettömien miesten sosiaalisissa suhteissa korostuu usein samankaltaisista yksilöistä koostuvien kaveripiirien osuus. Tällaiset kaveripiirit saattavat olla hyvinkin kiinteitä, mutta tarjoavat kuitenkin harvoin apua todellisten elämänongelmien hallintaan ja ratkaisuihin.

Paikkakuntauskollisuudella eli tunnepitoisella juurtumisella asuinpaikkakunnalle on vaikutusta yksilön hyvinvointiin. Paikallisyhteisyys, joka näyttäytyy esimerkiksi yhteisyyden tunteena, voi toimia parhaassa tapauksessa resurssina (Allardt 1976, 142) ja edistää myös ihmisten työ- ja toimintakykyä. Oma synnyinpaikkakunta näyttäytyy tärkeänä asiana suurimmalle osalle tutkittavia, jotka ovat syntyneet, viettäneet lapsuutensa, nuoruutensa ja aikuiselämänsä samalla paikkakunnalla ja osa jopa omassa lapsuudenkodissaan samalla kylällä. He ovat asuneet ja eläneet muualla, mutta ovat palanneet kotipaikkakunnalle joko omasta tahdosta tai olosuhteiden pakosta. Sukulaiset, omat lapset, vanhemmat ja ystävät asuvat suurimmalla osalla tutkittavia samalla paikkakunnalla. Oman synnyin- ja asuinpaikkakunnan merkityksestä kertoo se, että tutkittavat haluavat saada töitä omalta paikkakunnalta. Samalla he kuitenkin tiedostavat sen tosiasian, että oman alan töiden perässä voi joutua muuttamaan paikkakuntaa, koska lähialueelta ei pitkäaikaisia oman alan töitä todennäköisesti löydy.

Vaikka sosiaalisen kannattelun näkökulmasta (Kortteinen & Tuomikoski 1998) paikkakuntauskollisuudella on positiivisia vaikutuksia ihmisen työkyvylle, paikalle juurtumisella voi olla myös työllistymistä heikentävä ja samalla työ- ja toimintakykyä heikentävä vaikutus. Tutkimusaineistossa asuinpaikkasidonaisuus osoittautuu työntekoa estäväksi tekijäksi joidenkin tutkittavien kohdalla. Suomalaiset eivät helposti muuta työn perässä paikkakuntaa. Sosiaaliset tekijät houkuttelevat paikkakunnanmuutokseen enemmän kuin taloudelliset tekijät. (Virtanen 2003, 38–39.) Tutkittavistakin joku haluaisi muuttaa lähemmäs sukulaisiaan, koska ikävä ja kaipuu on

8 Räsänen, Mikko 1993: Regressiivinen maskuliinisuus – tutkielma 60-luvulla syntyneiden, yksinäisten toimeentulotukiasiakasmiesten yhteiskunnallisesta sukupuolesta ja syrjäytymisestä. Jyväskylän Yliopisto: Yhteiskuntapolitiikan Pro Gradu -tutkielma

kova.

Työ- ja toimintakyky itsensä toteuttamista kuvaavien hyvinvoinnin osatekijöiden valossa
 Itsensä toteuttamista (*being*) kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät liittyvät yksilön identiteetin muodostamiseen, käsitykseen omista kyvyistä sekä tietoisuuteen omasta taustasta ja omista ryhmäjäsenyyksistään (Allardt 1998, 45). Kuvioista 5 voi havaita, että lähes kaikki itsensä toteuttamista kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät sijoittuvat tutkittavien työ- ja toimintakykyä heikentävälle puolen vaakaa. Hyvinvoinnin osatekijöiden sisällön analyysini perusteella tutkittavien arvonantoon (statukseen), korvaamattomuuteen ja poliittisiin resursseihin liittyviä asioita ja tapahtumia, jotka vahingoittavat tutkittavien identiteettiä ja kuvaa itsestä yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä samalla heikentäen heidän työ- ja toimintakykyään. (Isola 2014, 284–287; Tepsa 2012, 42–47.)

Tärkeä arvonannon ja korvaamattomuuden kokemukseen liittyvä asia on ihmisten kategorisointi ja sen mukanaan tuomat vaikutukset tutkittavien työ- ja toimintakykyyn. Tutkimusaineistoni antaa informaatiota henkilöistä, jotka eivät saa työn kautta tällä hetkellä kokemusta arvonannosta tai korvaamattomuudesta (Allardt 1998, 46). Työvoimahallinnon näkökulmasta suurin osa tutkittavista on statukseltaan työttömän työnhakijan kategoriassa, muutama on luokiteltu vajaakuntoiseksi työnhakijaksi. He määrittyvät pitkäaikaistyöttömiksi työttömyyden yhtäjaksoisen keston perusteella ja tähän kategoriaan määrittyessään ovat joutuneet pitkäaikaistyöttömille suunnattujen aktivoivien toimenpiteiden kohteiksi.

Luokittelu eri kategorioihin johtaa helposti siihen, että ihmiset tulevat nähdyiksi ja kohdelluiksi yleisten, marginalisoivien kategorioiden edustajina, eivät yksilöinä (Juhila 2004, 21–24). Huolimatta siitä, että tutkittavat on sijoitettu samaan kategoriaan, jokainen heistä on yksilö, omanlaisine lapsuusaikoinen, koulutus- ja työhistorioineen, perheineen ja elämäntilanteineen. Yhteistä heille kaikille on vain pitkään jatkunut yhtäjaksoinen työttömyys (pitkäaikaistyöttömyys), johon he ovat ajautuneet yleensä tahtomattaan. Lisäksi pitkäaikaistyöttömyys ei heidän näkökulmastaan ehkä määrityäkään sosiaalisesti ongelmaksi, johon pitäisi saada aikaan muutos, jollaiseksi työttömyys ilmiönä määrittyy yhteiskunnan näkökulmasta (Ala-Kauhaluoma 2007, 38–46).

Pitkäaikaistyöttömiksi puhuttelemisen ja sanaan liittyvät leimaavat ominaisuudet voivat tarttua ihmisten identiteettiin ja muovata näkemystä itsestä. Tämä voi korostua erityisesti yhteiskunnassamme, missä työn tekemisen katsotaan olevan elämän ehto (Keskitalo 2008, 7–8) ja työttömyyden ajatellaan johtuvan usein yksilön henkilökohtaisista ominaisuuksista, jolloin ihminen nähdään passiivisena toimijana. (vrt. Erola 2003, 179–186, aktiivinen toimija → velkaantuminen = ylivelkaantunut). Luokittelut, ulkopuolelta tarjotut identiteetit kietoutuvat yksilön henkilökohtaiseen identiteettiin ja tuovat mukanaan toiseuden kokemuksen, joka viittaa kokemukseen ulkopuolisuudesta, erilaisuudesta, eriarvoisuudesta sekä valintojen ja mahdollisuuksien rajallisuudesta (Kulmala 2006, 5–7). Aineistossa tutkittavat vähättelevät omaa osaamistaan ja ammattitaitoaan sekä mahdollisuuksiaan työllistyä tai kouluttautua työnantajilta saadusta positiivisesta palautteesta ja elämänsä aikana kertyneestä työkokemuksesta huolimatta. Kyse on ehkä annetun, leimatun identiteetin toistamisesta, jossa itseä ja omia kykyjä verrataan ”muihin”.

Olen samaa mieltä Kulmalan (2006, 5–7) kanssa siitä, että auttamistyön ammattilaisten on oltava tietoisia kategorisoinnista ja sen vaikutuksista ihmisten, tässä tapauksessa pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten, työ- ja toimintakykyyn sekä elämään yleensä. Kun asiasta ollaan tietoisia, kategorisoinnilla voi olla myös ihmisten työ- ja toimintakykyä tukevia vaikutuksia. Esimerkiksi tutkimusaineistonani olevien työ- ja toimintakykykyselytysten yksi tarkoitus on tunnistaa pitkäaikaisen työttömyyden taustalla olevia tekijöitä. Arviointi- ja selvittelypalveluiden jälkeen asiakkaille rakennetaan työhönvalmennuksen avulla jatkoreitti työmarkkinoille. Tavoitteeseen edetään ihmisten yksilöllisten tarpeiden mukaan lisäämällä osallisuutta ja vahvistamalla osaamista ja tukemalla työllistymistä. Tässä tapauksessa luokittelu muun muassa avoimille työmarkkinoille työkykyisiin ja työkyvyttömiin ohjaa ihmiset oikeiden palveluiden piiriin, esimerkiksi työkyvyttömyyseläkehakuprosessiin, kuntouttavan työtoimintaan tai vammaispalveluiden piiriin. (Rovaniemen kaupunki.)

Yhteiskuntaan liittyvistä arvonannon ja korvaamattomuuden kokemuksista ja asioista aineistosta nousee esiin nähdyn ja kuullun tulemisen kokemuksen tärkeys ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Kokemus itsemääräämisoikeuden ja hallinnan tunteen vähenemisestä lisää ihmisten itsetunto-ongelmien, häpeän, nöyryytyksen, avuttomuuden, ulkopuolisuuden, tarpeettomuuden, toivottomuuden ja

näkymättömyyden tunteita, jotka heikentävät elämänlaatua ja pidemmällä aikavälillä myös terveyttä. (Isola 2014, 284–287.) Nämä tekijät heikentävät myös ihmisten työ- ja toimintakykyä.

Tutkimuksen kohteena olevat ihmiset ovat elämänsä aikana olleet useiden aktivoivien ja kuntouttavien toimenpiteiden piirissä ja joko vapaaehtoisesti tai vastentahtoisesti ovat olleet tekemisissä eri viranomaisten kanssa. Tutkittavien mielestä kohtaamiset viranomaisten kanssa eivät aina ole olleet positiivisia kokemuksia. Osa heistä kokee jääneensä suunnitelmien ulkopuolelle omia asioita koskevissa päätöksenteoissa tai on kokenut saaneensa nöyryyttävää ja huonoa kohtelua viranomaisten taholta. Jonkun tutkittavan kohdalla hoitosuhde on jäänyt, kun työntekijä on yhtäkkiä vaihtunut. Vaikka tutkittava itse kokee olevansa työkyvytön terveytensä puolesta, silti ulkopuolinen taho toteaa hänet työkykyiseksi johonkin työhön – yleensä kevyeen, itselle sopivaan, tarvittavan elannon tuovaan työhön – jota yhteiskunnassamme ei juuri ole tarjolla. Negatiiviset kokemukset kanssakäymisissä viranomaisten kanssa ovat esteenä palveluihin hakeutumiseen, tukien hakemiseen sekä osallisuuteen ja vaikuttamiseen.

Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa valta on välttämätöntä Mönkkösen (2002, 21–22) väitöskirjan mukaan. Yleensä työntekijällä on valtaa enemmän kuin asiakkaalla. Vallan käyttö voi olla näkymätöntä, jolloin se esiintyy diskursseissa, ideologioissa ja toiminnassa. Kun työntekijä tunnistaa nämä vallan muodot, se auttaa vahvistamaan asiakkaan osallisuuden tunnetta ja itsemääräämisoikeuden toteutumista, (Arki, arvot, elämä, etiikka 2005.) jotka puolestaan voivat vahvistaa ihmisten itsetuntoa sekä tarpeellisuuden ja tärkeyden tunteita.

Vaikka tutkittavat eivät arvonannon ja korvaamattomuuden kokemuksia työelämästä saakkaan, monelle heistä oma perhe ja sukulaissuhteet tarjoavat näitä kokemuksia. Aineistosta nousee esiin tutkittavien korvaamattomuus äiteinä ja isinä omille lapsilleen sekä omien vanhempien ja lasten korvaamattomuus tutkittaville itselleen. He kokevat oman suvun, sisarukset, puolison, lapset ja lapsenlapset voimavaroina ja välttämättöminä arjessa selviämislle ja psyykkisen terveyden ylläpitämiselle. Työ- ja toimintakykyselvityksistä ilmenee, että ilman läheisten tukea tutkittavien arjessa selviäminen on hankalaa. Sosiaaliset suhteet ja kokemus tarpeellisuudesta jollain elämän osa-alueella lisäävät tyytyväisyyttä ja hyvinvointia työttömyydestä huolimatta.

(mm. Isola 2014, 289.)

Tulkintani mukaan itsensä toteuttamista kuvaava hyvinvoinnin osatekijä tekeminen (harrastukset) sijoittui aineistosta saadun tiedon perusteella erityisesti tutkittavien toimintakykyä tukevalle puolelle vaakaa (Kuvio 5). Tähän johtopäätökseen päädyin sen perusteella, että suurimmalla osalla tutkittavia on mielekästä tekemistä työttömyydestään huolimatta. He ovat elämäänsä tyytyväisiä tekemisen suhteen, ”*elämä ei ole tyhjää tai puutteellista*”. Tutkittavien harrastukset liittyvät suurimmaksi osaksi kotiin ja luontoon ja heillä on vähemmän maksullisia harrastuksia (Varis 2005, 49–50). Mikäli ajattelee Allardtin (1976, 175–176) mukaisesti, että ihanteellisen vapaaajan toiminnan pitäisi olla sekä yksilöllisesti tyydyttävää että myös resurssi, joka auttaisi parempaan elämään, niin tekeminen hyvinvoinnin osatekijänä sijoittuisi ehkä tutkittavien työ- ja toimintakykyä heikentäväksi asiaksi. Jos ihmiset ovat jo tottuneet työttömyyden mukanaan tuomaan elämäntapaan, niin heillä ei ole motivaatiota hakeutua aktiivisesti työelämään. Pitkään työelämästä ulkopuolella oleminen heikentää tutkittavien taloutta, terveyttä, sosiaalisia suhteita ja työelämävalmiuksia, kuten jo moneen otteeseen on todettu.

Hokkasta (2009) mukaillen vaikuttaminen ja osallistuminen voivat toimia resursseina sosiaalisten kontaktien kautta ja lisätä ihmisten hyvinvointia. Samaan aikaan osallistuminen ja vaikuttaminen voivat parantaa esimerkiksi elinoloja tai tuoda muuta hyvää omaan tai muiden elämään, tässä tutkimuksessa esimerkiksi parantaa omia työllistymismahdollisuuksia (valtaistuminen/voimaantuminen). Itsensä toteuttamista kuvaavista hyvinvoinnin ulottuvuuksista poliittiset resurssit sijoittuivat tutkittavien työ- ja toimintakykyä heikentävälle puolelle vaakaa (Kuvio 5) sen perusteella, että tutkimusaineistosta ei löytynyt viitteitä tutkittavien aktiivisesta osallistumisesta yhteiskunnalliseen tai yhteisölliseen toimintaan tai tähän ei missään työ- ja toimintakykyselvityksen kohdassa ainakaan viitata.

Jos kuitenkin osallisuudeksi tai vaikuttamiseksi katsotaan osallistuminen toiminnallisiin harrastuksiin ja vertaistoimintaan, niin siihen joillakin tutkittavista on aktiviteettia. Näkemykseni mukaan vaikuttamista on myös tutkittavien halukkuus osallistua tutkimukseni tekemiseen suostumalla siihen, että saan käyttää heistä laadittuja työ- ja toimintakykyselvityksiä tutkimuskäyttöön. He ovat tietoisesti nähneet vaivaa

postittaessaan lupakirjeen allekirjoitettuna määräpäivään mennessä. Tutkimukseni antama tieto tutkittavien hyvinvoinnin osatekijöiden sisällöistä ja niiden vaikutuksesta heidän työ- ja toimintakykyyn on tärkeä lisä kaikkeen muuhun tietoon, joka ohjaa tulevaisuuden päätöksiä ja toimenpiteitä liittyen pitkäaikaistyöttömyyden vähentämiseen. Tutkittavien ääni tulee kuulluksi tässäkin muodossa.

5 Pohdintaa

Tutkimuksessani etsin vastauksia kahteen kysymykseen. Ensiksikin selvitin, millaisia sisältöjä hyvinvoinnin ulottuvuudet *having*, *loving* ja *being* saavat pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten elämässä. Hyvinvoinnin ulottuvuuksien eri osatekijät pitivät sisällään erilaisia asioita eri ihmisten kohdalla, mutta antoivat kokonaiskuvan tutkittavien eli pitkäaikaistyöttömiksi luokiteltujen ihmisten hyvinvoinnista.

Having eli elintasoja kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät sisälsivät tietoa tutkittavien toimeentulosta, asumisesta, koulutuksesta, työhön ja työttömyyteen liittyvistä asioista ja terveydestä. Tässä hyvinvoinnin ulottuvuudessa nousi kirkkaasti esiin tutkittavien heikko terveydentila niin subjektiivisesta kuin objektiivisestakin näkökulmasta katsottuna monella eri tasolla. Työn ja samalla toimeentulon osalta tutkittavat sijoittuivat vähäosaisten joukkoon, joiden tulotaso on matala, työkokemus on vähäistä tai pätkittäistä ja työttömyysajat pitkiä. Tutkimustulosten perusteella voi todeta, että tutkittavien, pitkäaikaistyöttömien, hyvinvointia tuottavat osatekijät eivät ole toteutuneet. Hyvinvointinsa tueksi he tarvitsevat paljon muitakin kuin työllistymiseen tähtääviä palveluita.

Loving eli yhteisyyssuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät puolestaan sisälsivät tutkittavien nykyiseen perhetilanteeseen, lapsuuden aikaisiin tapahtumiin, ystävyys-suhteisiin ja asuinpaikkakuntaan liittyvää tietoa, joista päälimmäisenä nousi yksin asuvien suuri määrä tutkittavien joukossa, mutta samalla perhesuhteiden tärkeys ihmisten hyvinvoinnin tuottajana ja ylläpitäjänä. Tutkimustulosten perusteella työttömyys ei välttämättä heikennä tutkittavien sosiaalisia siteitä, vaan ne päin vastoin vahvistuvat, kun ihmisillä on työttöminä aikaa seurustella sukulaisten, lasten ja ystävien kanssa. Toisaalta liiallinen asuinpaikkasidonnaisuus tai sidokset perheeseen saattoivat olla estämässä työllistymistä, millä on taas hyvinvointia heikentäviä vaikutuksia tutkimusten valossa.

Being eli itsensä toteuttamista kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät pitivät sisällään korvaamattomuuteen, arvonantoon, poliittisiin resursseihin ja tekemiseen liittyvää tietoa, jotka taas liittyivät ihmisten identiteettiin, kuvaan itsestä ja omista kyvyistään.

Tulkitsin työelämässä, työttömyydessä, terveydentilassa ja perhesuhteissa olleen asioita ja tapahtumia, jotka ovat vaikuttaneet tutkittavien identiteettiin ja itsetuntoon heikentävästi ja vahvistavasti. Kategorisointi pitkäaikaistyöttömiksi tuo ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa mukanaan tutkittavien hyvinvointia heikentäviä elementtejä. Toisaalta arvostuksen saaminen perheen ja ystävien parissa lisää tutkittavien hyvinvointia.

Toiseksi selvitin, mitkä hyvinvoinnin osatekijät vahvistavat ja vastaavasti heikentävät tutkittavien työ- ja toimintakykyä. Hyvinvoinnin osatekijöiden sisältöjen perusteella lähes kaikki elintaso ja itsensä toteuttamista kuvaavat osatekijät sijoittuivat tulkintani mukaan sommittelemaani vaakaan (Kuvio 5) tutkittavien työ- ja toimintakykyä heikentävälle puolelle. Kaikki yhteisyyssuhteita kuvaavat hyvinvoinnin osatekijät puolestaan sijoittuivat mielestäni tutkittavien työ- ja toimintakykyä tukevalle puolelle vaakaa. Hyvinvoinnin eri osatekijät siis kallistivat vaakaa (Kuvio 5) tässä tutkimuksessa uhkaavasti ihmisten työ- ja toimintakykyä heikentävään suuntaan, mikä on tärkeä tieto. Tutkimustulokset osoittavat, että vajeet tutkittavien hyvinvoinnin osatekijöiden toteutumisessa heikentävät suoraan heidän työ- ja toimintakykyään.

Tutkittavien oman äänen kuuluviin tuleminen ja oman asiantuntijuuden huomioiminen kohtaamisissa ja palveluissa nousi tärkeäksi asiaksi liittyen itsensä toteuttamista kuvaaviin hyvinvoinnin osatekijöihin, kuten korvaamattomuuteen ja arvonantoon, jotka puolestaan liittyvät ihmisen identiteettiin ja näkemykseen itsestään ja kyvyistään. Negatiiviset kokemukset työn saralla ja ylipäättään kohtaamisissa eri viranomaisten kanssa tulkintani mukaan heikensivät tutkittavien työ- ja toimintakykyä eli kykyä tai halua toimia. Taustalla vaikuttavat yhteiskunnan arvot ja koventuneet asenteet työttömyyttä ja työttömiä kohtaan. Ihmisten negatiiviset kokemukset täytyy ottaa huomioon palveluita suunnitellessa ja toteutettaessa, eikä vain viitata kintaalla, sillä kokemus huonosti kohdelluksi tulemisesta vaikuttaa hyvinvointiin ja sitä kautta työ- ja toimintakykyyn.

Tutkimustulosten perusteella voi todeta, että ihmisillä on halu työllistyä erilaisista fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä rajoittavista terveydellisistä tekijöistä huolimatta. Raha ei ole ainut motiivi työllistyä, vaan tärkeämmäksi motiiviksi nousee mielekäs tekeminen. Töitä oman alankin ulkopuoleltakin ollaan valmiita tekemään, jos vain työ

vastaa omaa mielikuvaa järkevästä tekemisestä. Toinen työhön motivoiva seikka tulkintani mukaan on se, että työn tekeminen tehtäisiin vapaaehtoisemmaksi. Tutkimusjoukostaakin löytyy ihmisiä, jotka vastaavat pakkotoimiin välinpitämättömyydellä ja sopimukseen sitoutumattomuudella. Jo pelkkä vaihtoehtojen antaminen toisi ihmisille tunteen itsemääräämisoikeudesta ja vaikuttaisi heidän työ- ja toimintakykyyn positiivisesti. Valitettavasti työttömille suunnattavat toimenpiteet näyttävät kääntyvän vielä enemmän pakon suuntaan, mikä monien tutkimuksienkin valossa ei ole kannattavaa niin yhteiskunnan kuin yksilön hyvinvoinninkaan kannalta.

Itse tutkimusprosessi osoittautui pitkäksi ja raskaaksi, mutta mielenkiintoiseksi matkaksi kohti ihmisten hyvinvoinnin ja työ- ja toimintakyvyn ymmärtämistä. Työ- ja toimintakykyselvitykset tutkimusaineistona olivat erittäin mielenkiintoisia ja informatiivisia, ehkä jopa liiankin paljon tietoa sisältäviä monelta eri alueelta näin aloittelevalle tutkijalle. Aineiston analyysivaiheessa meinasi tutkijalla jo itku pirahda, mutta hyvin karikoista selvisin, sosiaalisen tuen turvin mieheni huolehtiessa elintasoon liittyvistä hyvinvoinnin tarpeistani eli ruoasta ja juomasta sekä yhteisyssuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen liittyvistä tarpeistani eli kannustamisesta ja henkisestä tuesta.

Analysoimani tieto perustui ulkopuolisen ihmisen laatimiin dokumentteihin, joihin oli koottuna eri alan asiantuntijoiden lausuntoja koskien tutkittavien terveyttä, elämäntilannetta, työhistoriaa ja työkykyä sekä kuvattu asiakkaan omia sanomisia eri asiakastapaamisissa tai työkykyä ja terveyttä arvioivissa palveluissa. Itse en tavannut tai haastatellut tutkittavia, vaan sain heidän lupansa käyttää heistä laadittuja työ- ja toimintakykyselvityksiä tutkimuksessani.

Toivon tutkimustulosteni auttavan pitkäaikaistyöttömien työllistämiseen liittyvien palveluiden kehittämistä siihen suuntaan, että ne kohdistuisivat hyvinvoinnin osatekijöihin, jotka näyttävät heikentävän tutkittavien työ- ja toimintakykyä. Vaikka tutkimus koski vain pientä joukkoa ihmisiä, se antoi silti jonkinlaisen kuvan heidän elämäntilanteestaan ja hyvinvoinnistaan, jota voi peilata yleisesti pitkäaikaistyöttömien hyvinvointiin ja työ- ja toimintakykyyn. Tutkimus auttoi minua ymmärtämään, että ihmisen työ- ja toimintakyky koostuu useista pienestä hyvinvoinnin palasista, joista jonkun osatekijän toteutumatta jääminen tai vajavuus heikentää työ- ja toimintakyvyn kokonaisuutta.

Lähteet

- Airio, Ippo & Niemelä, Mikko 2013: Työmarkkinatuen saajien koettu terveys ja toimeentulo. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho 2013: Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 44–60. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/40230/Huono_osaisten_hyvinvointi.pdf?sequence=1. Viitattu 10.11.2014
- Ala-kauhaluoma, Mika & Keskitalo, Elsa & Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti 2004: Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus. Tutkimuksia 141. STAKES. Helsinki.
- Allardt, Erik 1976: Hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Werner Söderström Oy, Porvoo.
- Allardt, Erik 1998: Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa Roos, J.P. & Hoikkala, Tommi (toim.) 1998: Elämänpolitiikka. Gaudeamus. Helsinki, 34–53.
- Arki, Arvot, Elämä, Etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki 2005 http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf. Viitattu 10.11.2014
- Aromaa, Arpo & Gould, Raija & Ilmarinen, Juhani & Koskinen, Seppo 2010: Päätelmät. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 102–109. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf>. Viitattu 10.11.2014
- Babor, Thomas F. & Higgins–Biddle John C. & Saunders, John B. & Monteiro, Maristela G. 2001: AUDIT The Alcohol Use Disorders Identification Test. Guidelines for Use in Primary Care. Second Edition. World Health Organization 2001. http://whqlibdoc.who.int/hq/2001/who_msd_msb_01.6a.pdf. Viitattu 9.11.2014
- Beck-testi. Toimia. Toimintakyvyn mittaamisen ja arvioinnin kansallinen asiantuntijaverkosto. <http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/mittariversio/83/>. Viitattu 10.11.2014
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007: Tutkijan arkipäivän etiikka. Vastapaino. Tampere.
- Creed, Peter A. & Bartrum, Dee 2006: Explanations for Deteriorating Wellbeing in Unemployed People: Specific Unemployment Theories and Beyond. Teoksessa Kieselbach, Thomas & Winefield, H. Anthony & Boyd, Carolyn & Anderson, Sarah (edt.) 2006: Unemployment and Health: International and Interdisciplinary Perspectives. Australian Academic Press. Australia, 1–20. <http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/reader.action?DocID=10551733>. Viitattu 3.10.2014
- Creswell, John W. 2007: Qualitative inquiry & research design. Choosing among five approaches. Thousand Oaks : Sage Publications.
- Ervasti, Heikki 2003: Työttömyys elämäntilanteena. Teoksessa Kangas, Olli (toim.) 2003: Laman varjo ja nousun huuma. KELA. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 72. Edita Prima Oy. Helsinki, 121–151.
- Eskola, Jari 2010: Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 179–203.
- Giddens, Anthony 2001: Sociology 4th edition. Polity Press. Cambridge UK.

- Gould, Raija & Ilmarinen, Juhani 2010: Miten työkykyä voidaan arvioida? Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 33–35. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 8.9.2014
- Gould, Raija & Ilmarinen, Juhani & Järvisalo, Jorma & Koskinen, Seppo 2010: Suomalaisten työkyky eri osoittimien valossa. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 36–38. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 8.9.2014
- Gould, Raija & Polvinen, Anu 2010: Työhön suhtautuminen ja työkyky. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 69–70. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 8.9.2014
- Helne, Tuula 2002: Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes, Tutkimuksia 123. Helsinki.
- Heponiemi, Tarja & Wahlström, Mikael & Elovainio, Marko & Sinervo, Timo & Aalto, Anna-Mari & Keskimäki, Ilmo 2008: Katsaus työttömyyden ja terveyden välisiin yhteyksiin. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 14/2008. http://www.tem.fi/files/19508/temjul_14_2008_tyo_ja_yrittajyys.pdf. Viitattu 10.10.2014
- Hoffrén, Jukka & Lemmetyinen, Inka & Pitkä, Leeni 2010: Esiselvitys hyvinvointi-indikaattoreista. Mittareiden vertailu ja kehittämiskohteet. Sitran selvityksiä 32. Helsinki. <http://www.sitra.fi/julkaisut/Selvityksi%C3%A4-sarja/Selvityksi%C3%A4%2032.pdf>. Viitattu 22.9.2014
- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) 2009: Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä, 315–337.
- Isola, Anna-Maria 2014: Köyhien tulkintoja sairauden ja terveyden sosiaalisista tekijöistä. Teoksessa Metteri, Anna & Valokivi, Heli & Ylinen, Satu (toim.) 2014: Terveys ja sosiaalityö. PS-kustannus. Jyväskylä, 271–295.
- Jahoda, Marie 1982: Employment and unemployment. A social-psychological analysis. The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala Anna 2004: Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus Kirja/Oy Yliopistokustannus University Press Finland. Helsinki, 20–32.
- Kainulainen, Sakari & Saari, Juho 2013: Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho 2013: Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Kelan tutkimusosasto. Helsinki, 22–43. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/40230/Huono-osaisten_hyvinvointi.pdf?sequence=1. Viitattu 9.11.2014
- Kauppinen, Timo & Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo 2010: Työ terveyttä tukemassa. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 13–15. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 8.9.2014
- Kauppinen, Timo M. & Martelin, Tuija & Hannikainen-Ingman, Katri & Virtalan, Esa. Yksin asuvien hyvinvointi. Mitä tällä hetkellä tiedetään? Terveyden ja

- hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 27/2014. Helsinki.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116768/URN_ISBN_978-952-302-266-9.pdf?sequence=1. Viitattu 20.11.2014.
- Kauppinen, Timo M. & Saikku, Peppi & Kokko, Riitta-Liisa : Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen. Teoksessa Vaarama, Marja & Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari Karvonen (toim.) 2010: Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 234–250.
<http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80297/8cec7cec-5cf3-4209-ba7a-0334ecdb6e1d.pdf?sequence=1>. Viitattu 9.11.2014
- Keskitalo, Elsa 2008: Balancing Social Citizenship and New Paternalism. Finnish activation policy and street-level practice in a comparative perspective. STAKES. Research Report 177. Helsinki.
- Kiviniemi, Kari 2010: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2010: Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä, 70–85.
- Kortteinen, Matti & Tuomikoski Hannu 1998: Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Sainio, Päivi & Gould, Raija 2010: Työkyky ja terveys. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 51–59. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 10.11.2014
- Kuivalainen, Susan 2010: Köyhä, köyhempi, köyhin? Toimeentulotuen alikäytön yhteys köyhyyteen. Teoksessa Ervasti, Heikki & Kuivalainen, Susan & Nyqvist, Leo (toim.) 2010: Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus. Painosalama Oy. Turku, 69–88.
- Kuivalainen, Susan 2013: Toimeentulotuen muuttunut asema. Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) 2013: Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 15–34.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104474/URN_ISBN_978-952-245-866-7.pdf?sequence=1. Viitattu 20.11.2014
- Kuivalainen, Susan & Saikku, Peppi 2013: Mihin toimeentulotukea myönnetään ja miksi? Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) 2013: Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Raportti 9/2013. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 151–185.
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104474/URN_ISBN_978-952-245-866-7.pdf?sequence=1. Viitattu 20.11.2014
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67610/951-44-6615-2.pdf?sequence=1>. Viitattu 21.11.2014.
- Kuntakokeilu. Työ- ja elinkeinoministeriö. Päivitetty 10.6.2014.
<https://www.tem.fi/kuntakokeilu>. Viitattu 26.8.2014
- Laaksonen, Elina 2004: Varusmiehestä opiskelijaksi. Selvitys varusmiespalveluksen vaikutuksista korkeakouluopintojen aloittamiseen ja jatkamiseen. Opetusministeriön julkaisuja 2004:28.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2004/liitteet/opm_182_opm28.pdf?lang=fi. Viitattu 9.11.2014

- Lahelma, Eero & Arber, Sara & Kivelä, Katariina & Roos, Eva 2002: Multiple roles and health among british and finnish women: The influence of socioeconomic circumstances.
http://www.cicred.org/Eng/Seminars/Details/Seminars/santefemmes/ACTES/Com_Lahe lma.PDF. Viitattu 4.11.2014
- Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2.3.2001/189.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189>. Viitattu 30.9.2014
- Lapin työllisyyskatsaus 8/2013. Työ- ja elinkeinoministeriö. http://www.ely-keskus.fi/documents/10191/141630/Elokuu_2013.pdf/8f3d5794-4c64-4b08-ac05-5867b2a97938. Viitattu 17.11.2014
- Lapin työllisyyskatsaus 8/2014. Työ- ja elinkeinoministeriö. http://www.ely-keskus.fi/documents/10191/2950498/Elokuu_2014.pdf/dc0d8465-260c-45ac-9ca9-63ae6d336b5e. Viitattu 2.10.2014
- Martelin, Tuija & Sainio, Päivi & Polvinen, Anu & Pensola, Tiina & Koskinen, Seppo & Gould, Raija 2010: Työkyky eri väestöryhmissä. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisen työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveystieteiden tutkimuskeskus, 39–45.
<http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 8.9.2014
- Mattila, Antti S. 2009: Hyvinvoinnin teorit.
http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=ont00039. Viitattu 22.9.2014
- Melin, Harri & Blom, Raimo & Kiljunen, Pentti 2007: Suomalaiset ja työ. Raportti ISSSP 2005 Suomen aineistosta. Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 3, Tampere.
- Metsämuuronen, Jari 2009: Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. International Methelp, Helsinki.
- Mustonen, Ulla & Huurre, Taina & Kiviruusu, Olli & Berg, Noora & Aro, Hillevi & Marttunen, Mauri: Elämäntilanne, mielenterveys ja hyvinvointi. Seurantatutkimus 16-vuotiaista tamperelaisnuorista 22-, 32- ja 42-vuotiaana (TAM-projekti). Terveystieteiden tutkimuskeskus, raportti 17/2013.
http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114509/URN_ISBN_978-952-245-962-6.pdf?sequence=1. Viitattu 9.11.2014
- Mäkinen, Olli 2006: Tutkimusetiikan ABC. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Mönkkönen, Kaarina 2002: Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94.
<http://wanda.uef.fi/uku-vaitokset/vaitokset/2002/isbn951-781-933-1.pdf>. Viitattu 9.11.2014
- Niemelä, Pauli 2009: Ihmisen toiminnallisuus ja hyvinvointi sosiaalityön teoreettisen ymmärryksen perustana. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.) 2009: Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Jyväskylä, 209–236.
- Niemelä, Pauli 2010: Hyvinvointipolitiikan teoria. Teoksessa Niemelä, Pauli (toim.) 2010: Hyvinvointipolitiikka. WSOYpro. Helsinki, 16–37.
- Näkki, Pirjo 2006: Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:38. Helsinki.
http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=DLFE-3755.pdf. Viitattu 9.11.2014
- Opintoluotsi. Koulutusalat ja ammatit. Päivitetty 19.3.2014.

- http://www.opintoluotsi.fi/koulutusalat_ ja_ ammatit/. Viitattu 20.11.2014
- Parpo, Antti 2007: Työllistymisen esteet. Stakes, Raportteja 11/2007. Helsinki. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/77021/R11-2007-VERKKO.pdf?sequence=1>. Viitattu 25.9.2014
- Pensola, Tiina 2010a: Tukeeko sosiaalinen tuki työkykyä? Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 77–79. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 9.9.2014
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) 2007: Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 11–31.
- Pensola, Tiina 2010b: Työttömyys ja työkyky. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 79–83. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 9.9.2014
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) 2007: Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki, 11–31.
- Puusa, Anu 2011: Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat – perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. JTO. Helsinki, 114–125.
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Riihinen, Olavi 2002: Kyvyt, hyvinvointiteoria ja yhteiskunnalliset jaot. Teoksessa Piirainen, Timo & Saari, Juho (toim.) 2002: Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perinto? Gaudeamus. Helsinki, 179–203.
- Rovaniemen kaupunki. Työ ja elinkeinot. Monet-kuntakokeiluhanke. <http://www.rovaniemi.fi/fi/Palvelut/Tyo-ja-elinkeinot/Tyollistamispalvelut/Monet-kuntakokeiluhanke>. Viitattu 23.11.2014
- Saari, Juho (toim.) 2010: Tulevaisuuden voittajat - Hyvinvointivaltion mahdollisuudet Suomessa. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 5/2010. <http://web.eduskunta.fi/dman/Document.phx?documentId=fy27210090453064>. Viitattu 23.9.2014
- Sainio, Päivi & Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija & Gould, Raija 2010: Työkyvyn yhteys toimintakyvyn eri ulottuvuuksiin. Teoksessa Aromaa, Arpo & Koskinen, Seppo (toim.) 2010: Suomalaisten työ, työkyky ja terveys 2000-luvun alkaessa. Raportti 11/2010. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 60–66. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/346e246c-991f-4ca3-a7f7-3813415facf3>. Viitattu 8.9.2014
- Stewart, Bruce & Nash, Mary 2002: Introduction. Teoksessa Stewart, Bruce & Nash, Mary (edt.) 2002: Spirituality and Social Care: Contributing to Personal and Community Well-Being. E-book. Jessica Kingsley Publishers. London and Philadelphia, 11–27. <http://site.ebrary.com/login.ezproxy.ulapland.fi/lib/ulapland/reader.action?docID=10064418>. Viitattu 10.11.2014
- Suikkanen, Asko & Lindh, Jari 2010: Työmarkkinakansalaisuus ja ammatillisen kuntoutuksen luova tuho. Kuntoutus 2/2010 http://www.kuntoutusportti.fi/files/attachments/kuntoutuslehden_artikkelit/2010/kuntoutuspaivat-suikkanen-lindh.pdf. Viitattu 10.9.2014

- Suikkanen, Asko & Kunnari, Marika 2010: Missä on sosiologian koti? Teoksessa Vilkko, Anni & Suikkanen, Asko & Järvinen–Tassopoulos, Johanna (toim.) 2010: Kotia paikantamassa. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi, 59–80.
- Suikkanen, Asko & Viinamäki, Leena & Selkälä, Arto & Kunnari, Marika 2013: Pohjoisen hyvinvoinnin tietopaikka -hankkeen hyvinvointipoliittinen tausta. Teoksessa Viinamäki, Leena (toim.) 2013: Pohjois-Lapin seutukunnan hyvinvointibarometri 2013. Lapin ammattikorkeakoulu. Rovaniemi, 17–25. <http://theseus32-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/80100/Viinamaki%20A%202%202014.pdf?sequence=4>. Viitattu 10.11.2014
- Sunikka, Sanna & Seppälä, Ullamaija & Granfelt, Riitta 2007: Aluksi. Teoksessa Nousiainen, Kirsi & Hällman, Heidi & Saurama, Erja & Seppälä, Ullamaija 2007: Asunnottomuuskirja. Näkökulmia asunnottomien palvelujen kehittämiseen. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja nro 13, 2007, 9–14. http://www.socca.fi/files/69/Asunnottomuuskirja_nakokulmia_asunnottomien_palvelujen_kehittamiseen.pdf. Viitattu 22.11.2014.
- Taina, Jaana 2013: Sosiaalityötä vai toimeentulotukea? Sosiaalityön ja toimeentulotukityön suhde sosiaalitoimiston aikuissosiaalityössä. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/41775/URN:NBN:fi:jyu-201306141976.pdf?sequence=1>. Viitattu 19.11.2014
- Tautiluokitus ICD-10. Luokitukset, termistöt ja tilasto-ohjeet. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos 2011. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/15c30d65-2b96-41d7-aca8-1a05aa8a0a19>. Viitattu 9.11.2014
- TEM. Työ- ja elinkeinoministeriö. Kuntakokeiluhankkeiden hankekuvausten tiivistelmät. Huhtikuu 2013. Sivua 23. <http://www.tem.fi/files/36596/Hankekuvaukset.pdf>. Viitattu 26.8.2014.
- Tepsa, Mervi 2012: Työ ja työttömyys työllistymishankkeen asiakkaiden kokemuksissa. Pro gradu -tutkielma. YTK, kuntoutustiede. Lapin yliopisto. <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/77133/Tepsa.Mervi.pdf?sequence=1>. Viitattu 24.9.2014
- Tilastokeskus. <http://www.tilastokeskus.fi/meta/kas/pitkaaikaistyot.html>. Viitattu 10.9.2014
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2004: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Työllisyyskatsaus 8/2013. Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://www.tem.fi/files/37537/ELO13.pdf>. Viitattu 30.10.2014
- Työllisyyskatsaus 8/2014. Työ- ja elinkeinoministeriö. <http://www.tem.fi/files/40959/ELO14.pdf>. Viitattu 2.10.2014
- Vaarama, Marja & Siljander, Eero & Luoma, Minna-Liisa & Meriläinen, Satu: Suomalaisten kokema elämänlaatu nuoruudesta vanhuuteen. Teoksessa Vaarama, Marja & Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari (toim.) 2010: Suomalaisten hyvinvointi 2010. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 126–149. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80297/8cec7cec-5cf3-4209-ba7a-0334ecdb6e1d.pdf?sequence=1>. Viitattu 20.11.2014
- Vaininen, Satu 2011: Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66803/978-951-44-8591-6.pdf?sequence=1>. Viitattu 19.11.2014

- Varis, Sirpa 2005: Pitkäaikaistyöttömänä maaseudulla. Joensuun yliopisto. Karjalan tutkimuslaitos. Joensuu.
- Vekurinmäki, Maria 2006: Työttömän ääni. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Jyväskylän yliopisto.
https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/12775/URN_NBN_fi_jyu-2007357.pdf?sequence=1. Viitattu 10.11.2014
- Vilkko, Anni & Suikkanen, Asko & Järvinen–Tassopoulos, Johanna (toim.) 2010: Kotia paikantamassa. Juvenes Print, Tampere.
- Virmasalo, Ilkka 2002: Perhe, työttömyys ja lama. Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13347/9513913015.pdf?sequence=1>. Viitattu 22.11.2014.
- Virtanen, Vesa 2003: Työhön liittyvät muuttomotiivit menettäneet merkitystään Pohjoismaissa Suomea lukuun ottamatta. Hyvinvointikatsaus 3/2003, 38–40.
http://www.stat.fi/tup/hyvinvointikatsaus/hyv_033_virtanen.pdf.
Viitattu 20.11.2014
- Virtanen, Ville E. 2011: Varusmiesten osaamisen tunnustaminen ja siirtyminen siviiliin. Pääesikunnan henkilöstöosasto. Helsinki.
http://www.puolustusvoimat.fi/wcm/5ac236804843dab5b194b95c6ba8100e/Varusmiesten_osaamisen_tunnustaminen_ja_siirtyminen_siviiliin,_pdf.pdf?MOD=AJPERES.
Viitattu 9.11.2014
- Wilska, Terhi-Anna & Eeresmaa, Ilppo 2003: Nuorten subjektiiviset kokemukset taloudellisesta asemastaan – tulevaisuuden heijastustako? Teoksessa Kangas, Olli (toim.) 2003: Laman varjo ja nousun huuma. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 95–117.
- Ylikännö, Minna 2013: Työmarkkinatuki riittää, riittää, riittää – ei riittänytkään. Teoksessa Airio, Ilpo (toim.) 2013: Toimeentuloturvan verkkoa kokemassa - Kansalaisten käsitykset ja odotukset. Juvenes Print. Tampere, 50–74.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38496/Toimeentuloturva.pdf?sequence=1>. Viitattu 9.11.2014